

Katedra: Historie

Studijní program: Učitelství pro 2. stupeň základní školy

Studijní obor: Dějepis – Anglický jazyk

MĚŠŤANSKÁ BESEDA V KARLÍNĚ 1861 - 1914

CITIZENS' POPULAR EDUCATION ORGANIZATION IN KARLIN 1861 - 1914

Diplomová práce: 2010–FP–KHI–207

Autor:

Jana DRAGANOVÁ

Podpis:

.....

Adresa:

Na Křečku 345

109 00, Praha 10

Vedoucí práce: PhDr. Miloslava Melanová

Konzultant: PhDr. Hana Svatošová

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
102	0	0	5	54	19

V Liberci dne: 15. 11. 2010

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra historie

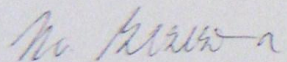
ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

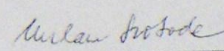
(pro magisterský studijní program)

pro (diplomant): Janu Draganovou
adresa: Na Křečku 345, 109 00 Praha 10
studijní obor (kombinace): Dějepis-Anglický jazyk
Název DP: **Měšťanská beseda v Karlině 1861-1914**
Název DP v angličtině: Citizens' popular education organization in Karlin 1861-1914.
Vedoucí práce: PhDr. M. Melanová
Konzultant: PhDr. Hana Svatošová
Termín odevzdání: 15. květen 2010

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručně, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 9.4.2009

děkan

vedoucí katedry

Převzal (diplomant): JANA DRAGANOVÁ
Datum: 26. 5. 2009

Podpis: Draganová

Název DP:	MĚŠŤANSKÁ BESEDA V KARLÍNĚ 1861-1914
Vedoucí práce:	PhDr. M. Melanová
Cíl:	Cílem diplomové práce bude odborné zpracování vývoje Měšťanské besedy v Karlíně od založení na počátku šedesátých let, kdy se v souvislosti s uvolněním politického života v monarchii otevírají podmínky pro činnost občanských korporací. Autorka bude sledovat vývoj tohoto centra měšťanské společnosti v průmyslovém předměstí Prahy v kontextu národnostní emancipace české společnosti a v kontextu hospodářského rozvoje. Zároveň se pokusí (na základě rozboru členů spolku i vlastní činnosti) nastínit změnu postavení Měšťanské besedy v době bohatého rozvoje občanské společnosti a vzniku korporací integrujících širší vrstvy obyvatelstva.
Požadavky:	Na základě dosud vydané odborné literatury autorka představí vývoj Karlína jako specifického předměstí Prahy v 19. století. Rozborem vydaných i nevydaných pramenů z činnosti MB nastíní organizační strukturu spolku a její proměny. Analýza činnosti spolku se zaměří především na dvě oblasti - zábavu a společenský život a vzdělávací činnost ve vztahu k průmyslu.
Metody:	Analýza, komparace, syntéza
Literatura:	Seznam pramenů a literatury v příloze.

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

V Liberci dne: 18. 11. 2010

Jana Draganová

Poděkování

Ráda bych poděkovala několika lidem, bez jejichž pomoci a podpory by tato práce nevznikla. Především PhDr. Miloslavě Melanové, vedoucí diplomové práce, za odbornou konzultaci dané problematiky a pomoc při shromažďování materiálů. Dále zaměstnancům Archivu hlavního města Prahy, kteří mi pomáhali radou i zpřístupněním archivních materiálů.

Anotace

Diplomová práce se zabývá Měšťanskou besedou v Karlíně, českým spolkem vzniklým ve 2. polovině 19. století, jeho činností a vlivem na vznik dalších karlínských spolků. Dále se zaměřuje na postavení žen v karlínské Besedě a na postoj k německé menšině. Porovnává také tento spolek vzniklý na pražském předměstí s podobným, ale mnohem významnějším spolkem hlavního města, Měšťanskou besedou v Praze. Na základě dochovaných pramenů tato práce předkládá ucelený obraz činnosti Měšťanské besedy v Karlíně a jejích jednotlivých odborů. Svou aktivitou přispívala Beseda k plnohodnotnému využití volného času měšťanů 2. poloviny 19. století.

Klíčová slova: Karlín, Měšťanská beseda, pražské předměstí, průmyslový rozvoj, spolek, volný čas

The Annotation

This diploma thesis deals with a Czech association called *Citizens' popular education organization in Karlin* which was created in the second half of the 19th century. It covers the impact on establishing other associations in Karlin as well. It also focuses on the status of women in the fellowship and the attitude to the German minority. It compares this association from Prague suburb with a similar one called *Citizens' popular education organization in Prague* which was very important at that time. On the basis of the sources preserved, the thesis characterizes the activity of the organization as a whole and that of its separate departments. The fellowship helped to fulfil the free time of the citizens living in the second half of the 19th century.

Key words: association, Citizens' popular education organization, free time, industrial development, Karlin, Prague suburb

Die Annotation

Die Diplomarbeit beschäftigt sich mit dem tschechischen Verein Měšťanská beseda (Bürgerressource) in Karolinenthal (heute Prag), welcher in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts entstand. Die Arbeit verfolgt die Tätigkeit des Vereins und seinen Einfluss auf die Entstehung von weiteren Vereinen in dieser Prager Vorstadt. Die Autorin widmet ihre Aufmerksamkeit der Rolle der Frauen im Verein, und auch dem Verhalten gegenüber der deutschen Minderheit. Weiter vergleicht sie die Bürgerressource in Karolinenthal mit dem gleichnamigen Verein in Prag. Auf der Grundlage der vorhandenen Quellen charakterisiert die Diplomarbeit auch die Aktivitäten der verschiedenen Abteilungen des Vereins, und ihren Beitrag zur vollwertigen Ausnutzung der Freizeit der Bürger in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts.

Die Schlüsselwörter: der Bürgerressource, die Freizeit, die industrielle Entwicklung, Karolinenthal, die Prager Vorstadt, der Verein

Obsah

1. Úvod	11
2. Rozbor pramenů a literatury	12
3. Historie Karlína	15
4. Stavební rozvoj na území Karlína	17
5. Měšťanská beseda v Karlíně.....	21
5.1 Sídla Měšťanské besedy.....	22
5.2 Činnost Měšťanské besedy	23
6. Stanovy a řády Měšťanské besedy v Karlíně	25
6.1 Stanovy.....	25
6.2 Domácí řád.....	30
6.3 Jednací řád.....	32
7. Volný čas v 19. století	34
7.1 Procházky a výlety	34
7.2 Taneční zábavy.....	35
7.3 Divadlo.....	36
7.4 Film	37
7.5 Deskové a karetní hry.....	37
7.6 Sport	38
7.7 Volný čas v Měšťanské besedě	38
8. Zábavní výbor Měšťanské besedy v Karlíně	40
8.1 Činnost zábavního výboru.....	40
8.2 Oblíbenost akcí pořádaných zábavním výborem	42
8.3 Druhy zábav	43
8.4 Vývoj společenských akcí zajišťovaných Měšťanskou besedou	45

9.	Počátky průmyslu	49
9.1	Počátky průmyslu v českých zemích	49
9.2	Počátky průmyslu v Karlíně	50
9.3	Textilní průmysl	52
9.4	Strojírenství	54
9.5	Chemická výroba	56
9.6	Potravinářský průmysl	56
9.7	Spotřební průmysl	57
9.8	Významné podniky v Karlíně	57
9.9	František Křížík	58
10.	Průmyslový odbor Měšťanské besedy v Karlíně	61
10.1	Vedení průmyslového odboru	62
10.2	Činnost průmyslového odboru	64
10.3	Ženy na přednáškách	67
10.4	Průběh průmyslových porad	68
10.4.1	Tabulka číslo 1 - Průmyslové porady a přednášky	72
10.5	Zajímavé přednášky	81
10.6	Přínos průmyslového odboru	82
11.	Ženy a jejich zapojení v Měšťanské besedě v Karlíně	85
12.	Měšťanské besedy v Praze a Karlíně	87
12.1	Tabulka číslo 2 – Sociální složení členů Měšťanské besedy v Praze z roku 1846	90
12.2	Tabulka číslo 3 – Sociální složení členů Měšťanské besedy v Praze z roku 1875	91
12.3	Tabulka číslo 4 – Sociální složení členů Měšťanské besedy v Karlíně z roku 1868 .	92
12.4	Tabulka číslo 5 – Sociální složení členů Měšťanské besedy v Karlíně z roku 1899 .	93
13.	Závěr	94
14.	Seznam použitých pramenů a literatury	96

14.1	Prameny.....	96
14.1.1	Prameny nevydané.....	96
14.1.2	Prameny vydané.....	97
14.2	Literatura.....	98
14.2.1	Literatura nevydaná.....	98
14.2.2	Literatura vydaná.....	98
15.	Seznam příloh.....	101
16.	Přílohy.....	103

Seznam použitých zkratek a symbolů

AHMP – Archiv hlavního města Prahy

Inv. č. – inventární číslo

MBvK – Měšťanská beseda v Karlíně

MBvP – Měšťanská beseda v Praze

Pozn. – poznámka

1. Úvod

Cílem této práce je zpracování vývoje spolku Měšťanská Beseda v Karlíně a rozbor jeho činnosti ve 2. polovině 19. století s přesahem do začátku 20. století. Karlínská Beseda byla založena na počátku 60. let 19. století, tedy v období, kdy se v habsburské monarchii uvolnil politický život a vznikly tak vhodné podmínky pro činnost spolků a občanských sdružení. Průběh její existence určovaly kromě politické situace v zemi i další faktory. K nim patří jak geografická poloha obce a její hospodářský vývoj, včetně velkého technického pokroku té doby, tak i národní emancipace české společnosti.

Měšťanská Beseda byla jedním z nejstarších spolků založených na území Karlína, a proto se mezi jejími členy z počátku objevovaly rozdílné vrstvy obyvatelstva, a to i z hlediska národnostního. Práce se pokouší zmapovat, jak se skladba spolku v následujících desetiletích měnila a co tyto proměny ovlivňovalo. Součástí je zkoumání vztahu odchodu členů z určitých sociálních kruhů k celkovému počtu členů a faktorů toto ovlivňujícím. Vývoj činnosti Měšťanské besedy v Karlíně je také zkoumán z hlediska zaměření konkrétní činnosti a vztahu k zakládání nových spolků v obci.

Pozornost je dále věnována rozboru charakteru a činnosti karlínského spolku ve vztahu k Měšťanské besedě v Praze, která byla založena o patnáct let dříve a v jiné politické situaci. Práce nastiňuje, co měly tyto dvě besedy společného a co je naopak odlišovalo.

2. Rozbor pramenů a literatury

Založení a vývoj Měšťanské besedy v Karlíně není v moderní historiografii zpracováno, proto jsem nemohla výrazněji čerpat z vydané literatury. Hlavním pramenem pro tuto práci byl fond Měšťanská beseda v Karlíně, který je uložen v Archivu hlavního města Prahy. Je to sice bohatý zdroj, avšak neúplný. Po roce 1919 dokonce jakékoli další záznamy o Měšťanské besedě chybí, přestože „spolek zanikl podle zprávy Spolkového katastru usnesením valné hromady spolku v roce 1947“¹. Fond obsahuje stanovy Měšťanské besedy v Karlíně, které se ale dochovaly pouze ve třech různých podobách, a to z let 1866, 1867 a 1872. Zachovalo se také mnoho úředních dopisů od policejního ředitelství a okresního soudu a oficiální dopisy od různých spolků.

Důležitými prameny pro popis činnosti jednotlivých odborů byly výroční zprávy spolku, protože se dochovaly v hojné míře na rozdíl od různých protokolů z porad. Výroční zprávy byly sepsané jednatelem a měly podobu vytištěných brožur. Pokrývaly významnou část mnou zkoumaného období kromě let 1861-65, 1869-71, 1876-78, 1881-98, 1900, 1903-1908 a 1913. Protokoly pro průmyslové porady, jež zapisoval jednatel vlastní rukou, se dochovaly pouze z let 1863 – 1864. Od roku 1866 na ně navázala Zápisní kniha pro průmyslové porady, kterou opět vedl jednatel, avšak pouze do roku 1868. Kniha protokolů zábavního výboru, která obsahuje jednatelem psané záznamy ze schůzí, popisuje pouze období 90. let 19. století. Jednatel zde také soustředil řadu vystřižených novinových článků (z nejmenovaného denního tisku), které se zmiňovaly o akcích pořádaných karlínskou Besedou. Většinou šlo o pochvalné recenze. K dalším využitelným pramenům patří několik desítek dochovaných pozvánek na různé akce pořádané Měšťanskou besedou v Karlíně. Všechny citace jsem zachovala v originálním znění. Ty, které byly vytištěné, se většinou shodují se současnou gramatikou, ale ty, které byly zaznamenány pouze ručně, obsahují pravopisné chyby i nespisovné výrazy.

Jediným vydaným pramenem, který se přímo týká Besedy, jsou *Paměti Měšťanské besedy v Karlíně* sepsané správcem čítárny K. F. Schafflerem po padesáti letech existence spolku. Obsahují historii založení spolku, popis činnosti spolku, seznam prvních členů Besedy

---

¹ Archiv hlavního města Prahy, Miroslav MOUTVIC, Inventář Měšťanské besedy v Karlíně 1860 – 1913 (1919), Praha 1998, s. 2. (Dále pouze M. MOUTVIC, Inventář Měšťanské besedy v Karlíně)

a soupis členů besedního výboru z let 1861 – 1912. Toto dílo však není moderní soustavnou prací a informace v něm uvedené jsou velice stručné, protože se nalézají na necelých čtyřiceti stranách textu. Paměti dále obsahují osm černobílých fotografií předsedů spolku a jeho nejstaršího žijícího člena (roku 1912).

Další vydané prameny jsou důležité z hlediska popisu prostředí, ve kterém Měšťanská beseda v Karlíně vznikla. Jde však pouze o dílčí dobové přehledy. *Statistický přehled hospodářských poměrů okresu Karlínského roku 1890* a *Úvaha o spojení obce karlínské s královským hlavním městem Prahou* poskytují užitečné statistické informace o poměrech v Karlíně. Kneidlovy *Dějiny města Karlína* z roku 1923 obsahují historický vývoj dané oblasti. Tyto vydané práce se nacházejí v Městské knihovně v Praze v oddělení Pragensií.

Klíčovou prací pro popis rozvoje průmyslového předměstí je Míkova studie uvedená v Pražském sborníku historickém č. 9 *Průmyslové předměstí Karlín v 19. století a jeho význam pro Prahu*. Míka se věnoval průmyslu i v dalších studiích uvedených v Pražských sbornících historických č. 12 a 13 s názvy *Počátky průmyslové výroby v Praze I. a II.* a v příspěvku *K průmyslovému vývoji Prahy v 19. a na počátku 20. století* ve sborníku Documenta Pragensia č. 5/1. Kromě něj se o karlínském průmyslu zmiňují i další autoři studií, otištěných v Pražském sborníku historickém: Václav Hlavsa v *Pražském teritoriu v druhé polovině 19. století* či Pavla Horská-Vrbová v *Pražském průmyslu v druhé polovině 19. století*.

Míka se také zabýval Karlínem v předminulém století ve své knize *Zábava a slavnosti staré Prahy*. V této knize je velice podrobně popsáno, jak naši předkové trávili svůj volný čas. Stejnému tématu, ale mnohem stručněji se věnují i studie sborníku Documenta Pragensia č. 5/1 *Kultura v životě obyvatel Prahy a předměstí kolem roku 1900* Jana Havránka a *Měšťanské a dělnické slavnosti ve struktuře festivalu Prahy druhé poloviny 19. století* Mirijam Moravcové ve stejnojmenném sborníku č. 12. Tyto práce jsou pouze obecné. Podrobnější činnost Měšťanské besedy v Karlíně ani jiných spolků nezmiňují. Kulturní život Karlína je popisován i v dalších dílech, která obsahují i bohaté obrazové přílohy. Některé z nich jsem použila do této diplomové práce. Mezi zmíněné zdroje patří *Kniha o Praze 8* a *Praha 8 křížem krážem* – obě od Dagmar Broncové.

O historii karlínské obce již vyšlo více různých prací. Jsou mezi nimi souhrnná díla, časopisecké články i studie. Tyto práce se však věnují především zástavbě obce v různých

obdobích a vzniku průmyslových podniků. Kulturní život obyvatel nebo vznik různých spolků je v nich zmiňován pouze okrajově. Pro studium dějin Karlína pro mne byla podstatná díla Lejskové-Matyášové *Od Špitálska ke Karlínu* a Zelinkova *Pražská předměstí*. Moderních souhrnných prací k dějinám Prahy vyšlo několik. Zatímco v knize se stručným názvem *Praha* Václava Ledvinky a Jiřího Peška, v *Dějínách Prahy* kolektivu autorů (Ivan Borkovský a kol.) i *Malých dějinách Prahy* Josefa Janáčka je o Karlíně málo zmínek, více se dá čerpat z knih kolektivu autorů (Pavel Bělina a kol.) *Dějiny Prahy I. a II.* Vývoj „Od aglomerace k velkoměstu“ je také výstižně popsán ve stejnojmenném díle Jiřího Peška. Pro sledování vývoje hospodářství jsou užitečné *Dějiny hospodářství českých zemí* Jakubce a Jindry. Z časopiseckých článků pokládám za využitelné *Jubileum Karlína* Františka Holce a *Karlín na přelomu 19. a 20. století* Jana E. Svobody. Historii karlínského území se věnují i studie ve sbornících: *K počátkům urbanistického vývoje pražských předměstí* Jiřího Tomáše Kotalíka (Documenta Pragensia č. 5/1), *Právní vymezení města v 19. století a vývoj pražského souměstí* Valentina Urfuse (Documenta Pragensia č. 5/1), *Zápas o velkou Prahu* Františka Holce (Pražský sborník historický č. 5) nebo *Porovnání pozic karlínské a libeňské komunální elity při jednáních o spojení obcí s Prahou* Jana Vobořila (Pražský sborník historický č. 37). Práce, které se zabývají čistě obyvatelstvem v Karlíně v dané době, jsou studie ve dvou již zmiňovaných sbornících. Documenta Pragensia č. 5/1 obsahuje práci *K problému zkoumání sociálního a národnostního vývoje Prahy a předměstí v 19. století* Jana Novotného, která je velmi podrobná a přínosná. Obecnější studií je pak *Demografický vývoj Prahy v druhé polovině 19. století* Jana Havránka, jenž se nachází v Pražském sborníku historickém č. 5.

Z hlediska komparace jsou důležité dochované prameny o Měšťanské besedě v Praze v Archivu hlavního města Prahy. Činnost tohoto spolku včetně jeho významu je zpracována v rigorózní práci Ivany Dejmkové *Měšťanská beseda v Praze a cesty české společnosti k demokratizaci*. Autorka se stejnému tématu věnovala i ve studii pro Documenta Pragensia č. 18 *Měšťanská beseda v Praze v letech 1845 – 1901*.

3. Historie Karlína

Historie území dnešního Karlína je dlouhá více než tisíc let. Původně patřilo k osadě Poříčí a jejich společným majitelem byl břevnovský klášter. Vlastníci území se několikrát změnili, až je roku 1235 získal řád křížovníků s červenou hvězdou. Tento řád zde nechal vybudovat špitál, podle kterého se místnímu území začalo říkat „Špitálské pole nebo Špitálsko“². Po založení Nového Města pražského zůstalo zdejší území za jeho hradbami, a proto se mu postupem času začalo říkat „Zábransko“³. Jméno Karlín pochází až z 19. století a je odvozené z oficiálního německého názvu „Karolinenthal“⁴. To byl od roku 1814 název nově zřízeného prvního pražského předměstí. Pojmenováno bylo podle Karoliny Augusty, manželky císaře Františka I.

V první polovině 16. století už byla v této větší vesnici papírna. Po třicetileté válce však musela být vesnice znovu vystavena, protože Pražané nechtěli nechat Švédům žádné zázemí a zbořili všechny domy. Na konci 18. století přibýly ke zdejší papírně dvě kartounky a v 19. století přibývaly průmyslové závody ve velkém. V 2. polovině 19. století bylo v Karlíně nejvíce průmyslu v porovnání s ostatními pražskými předměstími. Na konci 19. století byla „největší továrnou Breitfeld-Daněk a spol.“⁵

28. března 1904 povýšil císař František Josef Karlín na město. Přání obce tak bylo vyslyšeno po téměř padesáti letech, kdy „navzdory úřadům používala karlínská rada titulu ‚městská rada‘, zastupitelstvo bylo ‚městské zastupitelstvo‘ apod.“⁶ Obyvatelé Karlína byli velice hrdí na svůj původ a dlouhá léta byli proti připojení své obce k Praze. Obecně se dá říci, že „předměstí, která těsně přiléhala k vnitřnímu městu, se často spojení bránila, protože jim přinášelo málo okamžitých výhod“⁷. Karlín byl skutečně zcela samostatnou obcí:

---

² František HOLEC, Jubileum Karlína, in: Praha 1974, č. 5, Praha 1974, s. 10. (Dále pouze F. HOLEC, Jubileum Karlína)

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid., s. 11.

⁶ Ibid.

⁷ Jan VOBORIL, Porovnání pozic karlínské a libeňské komunální elity při jednání o spojení obcí s Prahou, in: Pražský sborník historický, č. 37, Praha 2009, s. 279.

„o základní potřeby bylo v Karlíně dobře postaráno, v mnoha ohledech dokonce lépe než v samotné Praze... byl místem, kde fungovala už od čtyřicátých let (19. století – pozn. autorky) plynárna“⁸. Také veřejné elektrické osvětlení bylo na průmyslovém předměstí zavedeno dříve než v hlavním městě. (Blíže se o tom zmiňují v kapitole Počátky průmyslu.) Karlín se tedy „stal X. pražskou čtvrtí“⁹ až v roce 1922.

U příležitosti konání Všeobecné zemské jubilejní výstavy v Praze, která probíhala v roce 1891, sepsal Hospodářský spolek karlínský „Statistický přehled hospodářských poměrů za rok 1890“¹⁰. Díky němu se dozvídáme, že v roce 1890 bylo v Karlíně 1338 sáhů rolí, žádné vinice, 55 jiter 1360 sáhů luk, 88 jiter 607 sáhů pastvin, 24 jiter 1459 sáhů lesů a parků, 83 jiter 578 sáhů rybníků a potoků, 33 jiter 1495 sáhů cest a silnic, 4 jitra 974 sáhy skalnatých a jinak neúrodných ploch, 64 jiter 1301 sáhů zastavěné plochy a náves zabírala 1 jitra 1100 sáhů. Celkem to bylo 358 jiter 612 sáhů. Katastrální výnos byl 3660 zlatých 61 korun.¹¹ V obci samé se nic nepěstovalo, ale choval se tam dobytek. Ve stejném roce bylo v Karlíně 288 koní, 2 voly, 30 krav, 11 koz a 5 prasat.¹²

Přestože se přímo v Karlíně nic nepěstovalo, byl díky svému přístavu hlavním sídlem obchodu s obilím, a to jak pro domácí obchod, tak pro vývoz. Byla v něm vystavěna dvě rozsáhlá skladiště. Jedno patřilo Občanské záložně a druhé Severozápadní rakouské dráze.

Život v Karlíně se začal významně proměňovat od 60. let 19. století. Lidé začali realizovat svou touhu po sdružování se. Postupem času vznikalo mnoho spolků, které shromažďovaly obyvatele Karlína se stejnými zájmy. Kromě Měšťanské besedy zde byly Tělocvičná jednota Sokol, zpěvácký spolek Slavoj, Dělnická beseda, Jednota lásky k bližnímu, spolek Svěpomoc, Společenstvo mistrů kominických, Spolek majitelů domů, Jednota soukromých úředníků, Živnostensko-čtenářská jednota a další.

---

⁸ Ibid., s. 283.

⁹ F. HOLEC, Jubileum Karlína, s. 11.

¹⁰ Okres Karlínský roku 1890. Statistický přehled hospodářských poměrů okresu Karlínského roku 1890, sestavil a vydal Hospodářský spolek pro okres Karlínský 1890, s. 1. (Dále pouze Statistický přehled hospodářských poměrů v Karlíně)

¹¹ Ibid., s. 12-13.

¹² Ibid., s. 28.

4. Stavební rozvoj na území Karlína

Dnešní pražská čtvrť leží v samém srdci Prahy u řeky Vltavy. Na přelomu 19. a 20. století byl ale Karlín pražským předměstím, které sousedilo s Novým Městem pražským na západě, dále s Holešovicemi na severu přes Vltavu, na severovýchodě s Libní a na jihu s Žižkovem. Hranicemi území byly pražské hradby (viz příloha č. 1), Vltava, vrch Vítkov na Žižkově a rozsáhlý areál Invalidovny.

Karlínská Invalidovna byla vystavěna v letech 1731 – 1737 podle projektu Kiliána Ignáce Dienzenhofera. Areál původně patřil vojenským úřadům a byl samostatnou správní jednotkou. Ke Karlínu byl administrativně připojen až v roce 1849. Barokní budova sloužila jako azyl pro vysloužilé vojáky. Pro nedostatek financí však vznikla pouze jedna čtvercová budova, pouhá devítina původního plánu. Přesto do ní byla umístěna nejen nemocnice, ale i dílny. Místo kostela byla vystavěna pouze kaple sv. Kříže. Rozsáhlé pozemky Invalidovny, na kterých bylo cvičiště a střelnice, znemožnily Karlínu rozpínání na východ až do roku 1901, kdy obec získala část pozemků. V prvním desetiletí 20. století na nich vznikl tzv. nový Karlín.

K území Karlína původně patřily i přilehlé vltavské ostrovy, což dnes již neplatí. Byly to ostrovy Na kameni, Papírnický, Korunní (později zvaný Jerusalemský), Šaškovský (později zvaný Primátorský) a Štvanice.¹³ Poslední tři zmíněné byly ke Karlínu administrativně připojeny ve stejné době jako Invalidovna, tedy v roce 1849. Všechny ostrovy kromě rozlehlé Štvanice postupně zanikly při regulacích říčního koryta a Štvanice byla přičleněna k Holešovicím.

Novoměstské hradby ztratily v 19. století svou obrannou funkci. Z vojenského hlediska byly považovány za překonané, protože ve válkách o rakouské dědictví byla Praha dvakrát obsazena nepřáteli. Nejvyšší purkrabí hrabě Karel Chotek na nich tedy nechal udělat veřejnou promenádu (viz příloha č. 3). Stalo se tak v letech 1827 – 1830. „Promenáda vedla od Poříčské brány přes Novou, Koňskou a Žitnou až ke Slepé bráně na konci Ječné ulice. Byla osazena alejí topolů, lip, jilmů, jasanů, jeřábů a kaštanů, nechyběly keře a lavičky, ani růžový sad na baště č. 24 poblíž Koňské brány. Od poloviny 19. století zde vznikly tři

---

¹³ Zdeněk MÍKA, Průmyslové předměstí Karlín v 19. století a jeho význam pro Prahu, in: Pražský sborník historický, č. 9, Praha 1975, s. 99. (Dále pouze Z. MÍKA, Průmyslové předměstí)

kavárny.“¹⁴ V 70. a 80. letech 19. století byly ale hradby i s promenádou zbourány a na jejich místě vznikl nový park. Se zrušením hradeb se objevilo i nové místo pro karlínskou zástavbu, protože dříve byl kolem hradeb bezpečnostní pás široký 300 sáhů (533,4 m), kde byla stavba zakázána. Tento pás sahal až k dnešnímu Karlínskému náměstí.

Výstavba v Karlíně byla od počátku prováděna podle plánu ředitele stavebního oddělení gubernia Georga Fischera. „Stavební povolení bylo vydáváno na základě předloženého řádného stavebního plánu a se stanovením dvou závazků nastávajícímu majiteli.“¹⁵ Tyto závazky znamenaly úpravu okolí stavby a podepsání demoličního reversu. Majitel tedy například musel vydláždít chodník a silniční příkop před svým domem a přes tento příkop postavit můstek. V případě, že byl vydán demoliční revers, nesměl nepřítel najít žádné pro něj výhodné zázemí. Majitel byl tedy povinen zbořit svůj dům na vlastní náklady. Existovaly ale i další stavební předpisy. Domy musely splňovat protipožární předpisy jako například používat ohnivzdorné střešní krytiny. Sklepy se nesměly stavět pod ulicemi a jinými veřejnými místy, aby v budoucnu nebránily zavedení kanalizace a vodovodu. Kanalizace byla v Karlíně budována od roku 1842 a obecní vodárna rozváděla užitkovou vodu z Vltavy od roku 1870. Již dříve zde bylo vyhloubeno více než dvě stě soukromých studní s pitnou vodou.

Plán výstavby byl „pro svou dobu typický, racionálně inženýrsky promyšlený“¹⁶. Území bylo rozděleno čtyřmi hlavními podélně probíhajícími ulicemi (viz příloha č. 2): Pobřežní (nebo Hlavní), Sokolovská (původně brandýská silnice a později Královská ulice), Křižíkova (dříve Křížovnická či Palackého) a Pernerova (dříve Žižkova).¹⁷ Na ně bylo šest kolmých ulic. Všechny ulice přesahovaly svou šířkou 21 m. V protokolu k regulačnímu plánu k oficiálnímu založení Karlína z roku 1817 bylo „dále pamatováno na polohu náměstí, jeho rozměry (80 x 80 sáhů), umístění kostela, po jehož stranách měla stát fara a škola, na umístění

---

¹⁴ Zdeněk MÍKA, *Zábava a slavnosti staré Prahy*, Praha 2008, s. 12. (Dále pouze Z. MÍKA, *Zábava a slavnosti staré Prahy*)

¹⁵ Z. MÍKA, *Průmyslové předměstí*, s. 99.

¹⁶ Ibid, s. 100.

¹⁷ Jan E. SVOBODA, *Karlín na přelomu 19. a 20. století. Urbanistické a architektonické proměny pražského předměstí*, in: *Zprávy památkové péče*, roč. 56, č. 5/6, s. 161. (dále pouze Jan E. SVOBODA, *Karlín na přelomu 19. a 20. století*)

hostinců na nárožích jednotlivých domovních bloků i na umístění řeznických krámů. Pro určitá řemesla vyznačující se hlučností provozu a podobně, bylo vyhrazeno místo stranou hlavní komunikace poblíž Vltavy¹⁸. Plán byl postupem času pozměňován jen mírně. K odchylkám například patří zvětšení náměstí nebo stavba viaduktu Pražsko-drážďanské dráhy.

Parcely pro domovní bloky byly dle systému ulic pravoúhlé. Nejčastějším typem staveb z 1. poloviny 19. století byly jednopatrové činžovní domy s pavlačemi. Architektonicky byl Karlín budován v duchu střízlivého měšťanského empiru, který se vyznačoval „jednoduchou fasádou, členěnou mělkými rizality, římsami a pilastrovým řádem. Jejich přízemí mělo zpravidla prostou omítkovou bosáž. Mnohé domy měly ozdobně kovaný balkón nebo zábradlí schodiště, ty nejvýznamnější se honosily zdobeným trojdílným oknem, umístěným uprostřed domu nad balkónem“¹⁹. Později se zde stavěly vícepatrové domy v romantizujících architektonických slozích, například neorenesanční.

Další pozemky, a to především v okrajových částech obce (u Vltavy a pod žižkovským vrchem), byly vyhrazeny pro zřizování továren. Z veřejných staveb vznikly v polovině 19. století Ferdinandovy kasárny pro dva tisíce mužů, plynárna, kostel sv. Cyrila a Metoděje a 1 km dlouhý železniční viadukt (od Buben po úpatí Žižkova) architektů Ludvíka Negrelliho, po němž je nazván, a českého inženýra Jana Pernera. Ve 2. polovině 19. století výstavba v Karlíně pokračovala. Bylo postaveno několik školních budov. Dále vznikla budova kláštera milosrdných sester s kaplí a nemocnicí. Do zástavby budov na sebe navazujících byla vsazena izolovaná židovská synagoga. Vedle kostela sv. Cyrila a Metoděje se další dominantou Karlínského náměstí stala neorenesanční radnice. Významnou stavbou pro kulturní život Karlína, ale i Prahy, se stalo Varieté, dnešní Hudební divadlo Karlín (viz příloha č. 5).²⁰

Počet domů v Karlíně v 19. století neustále vzrůstal. Jako průmyslová obec přitahoval Karlín svými pracovními příležitostmi v továrnách především kvalifikované dělníky. Rostoucí obec ale potřebovala i řemeslníky a osoby dalších profesí pro svůj řádný chod. Nejrychlejší růst Karlína probíhal v letech 1830 – 1860. V polovině 19. století „se stal Karlín fakticky

---

¹⁸ Z. MÍKA, Průmyslové předměstí, s. 100 – 101.

¹⁹ Ibid., s. 105.

²⁰ Jan E. SVOBODA, Karlín na přelomu 19. a 20. století, s. 161 – 162.

jedním z největších měst v Čechách a na Moravě, i když měl právně jen statut pouhé obce“²¹, tehdy v něm žilo 9627 obyvatel. V roce 1857, tedy čtyři roky před založením Měšťanské besedy, bylo v Karlíně 218 domů a 11771 obyvatel; v roce 1869, tedy osm let po vzniku Besedy, bylo v Karlíně 249 domů a 13384 obyvatel; rok před zemskou jubilejní výstavou už bylo v Karlíně 335 domů a 19540 obyvatel.²²

Karlín byl na počátku oceňován pro svou čistotu a pravidelnost i prostornost ulic, dále pro krásnou přírodu v obci samé i na přilehlých vltavských ostrovech (viz příloha č. 6). S rozsáhlou výstavbou domů, továren i železnice ale začalo zeleně ubývat. Jedním z mála kroků k nápravě bylo zřízení obecních sadů na Karlínském náměstí. V důsledku velkého průmyslového rozvoje byl ale vzduch v obci značně znečištěný.

---

²¹ Z. MÍKA, Průmyslové předměstí, s. 116.

²² Statistický přehled hospodářských poměrů v Karlíně, s. 46.

5. Měšťanská beseda v Karlíně

Od roku 1855 se karlínští živnostníci Karel Bursík, Bernard Peer, Jan Šmejkal, Ignác Polc a Jan Šebek zasazovali o založení střediska, kde by se lidé mohli scházet, společně se bavit a vzdělávat se. Po vydání Říjnového diplomu v roce 1860 Ignác Polc německy sepsal stanovy podle vzoru Pražské besedy. Josef Částka „podal nejvyššímu politickému úřadu král. českého žádost za povolení Měšťanské Besedy v Karlíně“²³. Úřad ale zpočátku nebyl nakloněný vzniku Besedy, a tak museli občané Eduard Demartini, Karel Bursík, Ant. Mach a A. C. Brosche několikrát osobně intervenovat. Vysvětlovali, že „nejde tu nikterak o spolek státu nebezpečný, ale jen o nevinné, sousedské sdružení občanů karlínských“²⁴.

Stanovy byly definitivně schváleny c. k. policejním ředitelstvím 28. června 1861. První valná hromada byla svolána 29. července. Prvním předsedou byl v letech 1861 – 64 továrník Karel Steffek (viz příloha č. 11). V prosinci 1861 byly vytištěny stanovy a o něco později jednací řád. Vše bylo vydáváno dvojjazyčně, česky i německy, protože spolek byl zpočátku česko-německý. Německý název zněl „Karolenthaler Bürger – Ressource“²⁵. Dvojjazyčné byly i nápisy na spolkových místnostech či na pečeti – kromě názvu spolku na ní byl stříbrný lev v červeném poli. Také jednání výboru a rozhovory členů spolku probíhaly oboujazyčně.

Dobré vztahy mezi českými a německými členy spolku však dlouho nevydržely. „Šířilo se v občanstvu vlastenecké hnutí, takže již r. 1862 zvoleno bylo zastupitelstvo s převážnou většinou českou.“²⁶ Německým členům, kterých bylo 30 z 275 členů Besedy, se to nelíbilo, ale hromadně odešli až v roce 1866. V tomto roce vznikl spor při jednání o změně stanov. V této při nešlo o jejich obsah, ale o to, jaký jazyk má být vzat za jejich základ. Od tohoto osudného sporu je spolek považován za ryze český.

---

²³ Karel F. SCHAFFLER, Paměti Měšťanské besedy v Karlíně 1861 – 1912. Hrst vzpomínek z minulých dob, Praha – Karlín 1914, s. 6. (Dále pouze K. F. SCHAFFLER, Paměti Měšťanské besedy v Karlíně)

²⁴ Ibid., s. 7.

²⁵ M. MOUTVIC, Inventář Měšťanské besedy v Karlíně, s. 2.

²⁶ Karel F. SCHAFFLER, Paměti Měšťanské besedy v Karlíně, s. 8.

5.1 *Sídla Měšťanské besedy*

Měšťanská beseda v Karlíně si nepostavila vlastní budovu, ale využívala místnosti v prvním patře hostince U Červené hvězdy, který patřil řádu Křížovníků. Měli však spory jak se samotným řádem, tak s hostinskou Barborou Pirnikovou, která jim mimo jiné zvýšila roční nájem ze tří set padesáti zlatých na pět set zlatých. Tehdy padl návrh na postavení vlastního domu či na koupi starší budovy. Tato záležitost se ale protahovala, až předseda Karel Židlický (viz příloha č. 12) vyjednal s Křížovníky nájem celého domu za tři tisíce pět set zlatých ročně. To bylo schváleno v prosinci 1867.

V hostinci U Červené hvězdy celkem pobývali 9 let. Poté na dva roky přesídlili do hostince U Města Hamburku, kde měli levnější nájem, pouhých devět set zlatých za rok. Dále „podala Besedě pomocnou ruku Občanská záložna, upravivši jí pěkné místnosti se sálem a zahradou ve svém domě U Města Petrohradu. Od té doby až po dnešní den (pozn. autorky rok 1914) zůstala Občanská záložna morálně i hmotně šlechetnou podporovatelkou všech snah Měšťanské Besedy karlínské... Zlý osud, který Měšťanskou Besedu od počátku stíhal v podobě hostinských i podsudníků, pronásledoval ji v Petrohradě měrou ještě větší. V několika letech vystřídal se tu neméně než 10 hostinských.“²⁷

V roce 1885 se přesunuli zpět k Červené hvězdě, kde zůstali až do zrušení hostince roku 1893. Mezitím Občanská záložna nechala vystavět nový dům na místě domu U Města Petrohradu, který Besedě opět poskytla. „Po zrušení sálu U Červené hvězdy neměl Karlín mimo Sokolovnu postavenou r. 1889, ale širší veřejnosti nesnadně přístupnou, žádné větší místnosti, kde by pořádány býti mohly plesy nebo schůze lidu ve větších rozměrech. Nedostatek ten pociťován byl v Karlíně po celou řadu let, až konečně obecní zastupitelstvo karlínské, vyhovujíc veřejnému mínění a důtklivému přání spolků i různých organizací, vystavělo roku 1910 tento krásný a účelný obecní dům, kde konečně našla Měšťanská Beseda nejkrásnější a nejúčelnější stánek, jaký kdy měla a který je právem hoden, aby byl hojně navštěvován nejen členy Besedy, ale i všemi lidmi dobré vůle, kteří milují náš milý Karlín.“²⁸ Tuto budovu (viz příloha č. 10) v postsecesním klasicismu můžeme vidět i dnes v Kaizlových sadech. Dnes je sídlem Českého rozhlasu Regina a Region. Beseda bezplatně

²⁷ K. F. SCHAFFLER, Paměti Měšťanské besedy v Karlíně, s. 11-12.

²⁸ Ibid., s. 12.

poskytovala ostatním spolkům v Karlíně „nejen místnosti, klavír a kulečník... ale i topení a osvětlení ze svého hradila“²⁹.

5.2 Činnost Měšťanské besedy

Měšťanská beseda v Karlíně posilovala vlastenectví, sousedskou vzájemnost a vzdělání. Pořádala přednášky, průmyslové porady, různé zábavy, plesy, koncerty a výlety. Výtěžek ze vstupného nešel vždy do spolkové pokladny, ale také na dobročinné účely. Existoval i fond, „z něhož vystrojila se štědrovečerní večeře 12ti až 15ti schudlým občanům karlínským“³⁰. Beseda odebírala české i německé časopisy, pražské i venkovské. V čítárně byly k dispozici například Národní Listy, Hlas, Národ, Politik, Express, Humory, Brejle, Lumír, Rodinná Kronika, Diblík, Rarášek, Květy, Vosa, Reform, Zukunft, Národní Škola či Tagesbote.

Měšťanská beseda podporovala osvětu o karlínském průmyslu a obchodu pořádáním průmyslových přednášek a porad „ku vzájemnému vzdělávání průmyslovému, ku pokroku a zdokonalování ve výrobě i k výchově řečníků a pracovníků v oboru průmyslu“.³¹ Od 16. března 1863 působil ve spolku zvláštní výbor pro průmyslové porady. Od svého počátku se konaly přednášky čtyřikrát měsíčně. Jejich vrcholné období probíhalo od roku 1866 – 68.

„Mezi členy Besedy byl také značný počet členů z Prahy, zejména mnoho duchovních ze řádu Křižovníků, kteří jí velice přáli.“³² Prvními čestnými členy byli zvoleni historiograf František Palacký a Dr. František Ladislav Rieger. Významným členem Besedy byl Jan Topinka (viz příloha č. 14), a to hned z několika důvodů. Zajímavostí je, že při padesátém výročí založení Měšťanské besedy v Karlíně byl jejím nejstarším žijícím členem (74 let). Topinka byl řadu let karlínským starostou, a tak podporoval kulturní rozvoj nejen Besedy,

---

²⁹ Ibid., s. 21.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid., s. 14.

³² Ibid., s. 13.

ale i obce. Byl to on, kdo pro spolek získal štědrnou hmotnou podporu od Občanské záložny. V roce 1866 založil knihovnu Měšťanské besedy.

První knihy do knihovny Měšťanské besedy v Karlíně byly zakoupeny z výtěžku masopustních zábav. Byly to Riegrův Naučný slovník, Názorný Atlas, Zapova Kronika a Občanský zákoník. Beseda knihy dále nakupovala, ale i dostávala darem, takže za čtyři roky již vlastnila přes sedm set knih. Tuto knihovnu však mohli navštěvovat pouze členové spolku, a proto, aby se knihy zpřístupnily bezplatně všem lidem, vznikla v roce 1876 z iniciativy Měšťanské besedy Obecná knihovna v Karlíně. Byla sloučena ze tří knihoven – Měšťanské besedy, Sokola a Dělnické besedy.

Co se umění týče, podporovala Měšťanská beseda hudbu a drama. Z jejích řad vznikl pěvecký spolek Slavoj. V roce 1867 pak vznikl divadelní řád, který upravoval poměr Besedy a Ochotnického divadla Měšťanské besedy v Karlíně. Od roku 1871 existoval zábavní výbor, který pořádal různé akce pro rozptýlení i kulturní vyžití svých členů.

6. Stanovy a řády Měšťanské besedy v Karlíně

Vznik, existence a fungování Měšťanské besedy byly podrobně určeny stanovami a dále popsány v řádech – domácím a jednacím.

6.1 *Stanovy*

Dochovala se znění spolkových stanov z let 1866, 1867 a 1872. Pouze stanovy z roku 1867 jsou vytištěné knihtiskárnou Mikuláš a Knap v Praze, v Karlíně, u které si Beseda nechávala vytisknout řadu svých materiálů od letáků po úřední věci. Stanovy z roku 1866 jsou ručně psaným dokumentem sepsaným jednatelem besedy Ignacem Skokánkem a opatřeným podpisy předsedy Měšťanské besedy Karla Židlického a c. k. policejního komisaře, jež je bohužel nečitelný. Stanovy z roku 1872 jsou pouhým ručně psaným dodatkem, který byl údajně stvrzen 11. července 1872 pod číslem 31898, k předchozím stanovám stvrzeným 15. června 1867 pod číslem 27741. Stanovy z roku 1867 byly stvrzeny c. k. místodržitelstvím za místodržitele Laufbergera. Dodatek ke stanovám z roku 1872 je opatřen pouze podpisy předsedy Měšťanské besedy Karla Židlického a jednatele Kaizla.

První ze zmíněných stanov obsahují čtyřicet čtyři paragrafů. Druhé jsou upraveny a rozšířeny na čtyřicet pět paragrafů. Poslední dochované stanovy jsou naopak zestručněny a dva paragrafy ubyly. Obecně stanovy Měšťanské besedy v Karlíně nejprve udávají účel existence spolku a prostředky k jeho dosažení. Jak již bylo řečeno, šlo o spolek, který chtěl podporovat vzdělání svých členů, ale také nabízel jejich společenské vyžití. Svým členům nabízel vypůjčení různých časopisů a knih, odborné přednášky a porady se zaměřením na průmysl a obchod a rozmanitá představení a společenské zábavy.

Původně se členové spolku dělili na přispívající, činné, zakládající a čestné. Přispívající členové byli ti, kteří skládali roční příspěvek alespoň čtyři zlaté rakouské měny. Činní členové spolku platili roční příspěvek minimálně šest zlatých rakouské měny. Zakládajícím členem se nazývali ti činní členové, jež kromě pravidelného příspěvku věnovali spolku dvacet pět zlatých rakouské měny. Čestným členem se podle stanov z roku 1866 „stává každý, koho spolek pro nevšední zásluhy jeho v životě společenském co takového

jmenuje“.³³ Od roku 1867 „čestným členem se stává každý, koho valné shromáždění pro nevšední zásluhy jeho o spolek co takového jmenuje. Jmenování cizinců za členy čestné předloží se k úřednímu schválení“.³⁴ Jednou ze změn ve stanovách z roku 1872 bylo zrušení členů přispívajících a činných a jejich nahrazení členy řádnými. Řádný člen měl spolku přispívat minimálně pět zlatých ročně.

Z výročních zpráv spolku vyplývá, že s příchodem nového století se opět změnilo rozdělení členů. Od roku 1901, nebo již o rok dříve (z něj se záznamy nedochovaly), byli členové řádní nahrazeni členy činnými a členy přispívajícími. Měšťanská beseda v Karlíně se tedy navrátila ke svému původnímu rozdělení členů, avšak částky byly odlišné a v jiné měně. Přispívající členové platili šest korun ročně a činní deset korun ročně. Zakládajícím členem byl nově ten, kdo složil jednorázově částku dvě stě korun a dále již nemusel nic platit, nebo složil částku padesát korun a platil roční příspěvek jako činní členové. Je zajímavé, že v 60. a 70. letech 19. století bylo zakládajících členů přes dvacet. V roce 1880 klesl jejich počet na deset. (Pak záznamy dlouho chybí.) A na počátku 20. století bylo tzv. zakládajících členů, tedy členů s nejvyšším poplatkem, pouze čtyři nebo pět.

Roku 1867 přibyl ve stanovách paragraf týkající se vystoupení členů ze spolku a jejich vyloučení. Členové mohli vystoupit ze spolku dobrovolně, což měli za povinnost oznámit výboru. Výbor mohl vyloučit ty členy, kteří nezaplatili roční příspěvek. Všichni bývalí členové měli právo opět se stát členy spolku.

Ze stanov se také dozvídáme, že Měšťanská beseda v Karlíně měla památní knihu, do které se zapisovala jména všech čestných a zakládajících členů. Tato kniha se však nedochovala. Všichni členové spolku si byli rovni a měli stejná práva: „navštěvovati místnosti besední a užívati všech vzdělávacích prostředků spolku příslušných, zúčastniti se zábav a porad besedních, valným shromážděním přítomnu býti, podávati přání, návrhy a stížnosti, rokovati, hlasovati, voliti a do spisů spolkových nahlédnouti“.³⁵ Povinnosti byly také pro všechny členy stejné. Měli se chovat v souladu se stanovami spolku a složit roční příspěvek začátkem správního roku, což bylo od 1. listopadu. Jedinou výjimku měli noví

---

³³ Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 1, inv. č. 1, Stanovy 1866 – 72, 1866. (Dále pouze AHMP, MBvK, Stanovy)

³⁴ Ibid., 1867.

³⁵ Ibid., 1866.

členové, kteří vstoupili do Besedy až ve druhé polovině správního roku. Ti platili pouze polovinu z dané částky.

Spolek byl řízen valným shromážděním a správním výborem. Valná shromáždění se měla konat minimálně jednou za rok, a to v měsíci listopadu, tedy na začátku správního roku. Dále mohla být valná shromáždění svolávána na přání minimálně jedné šestiny všech členů spolku nebo usnesením správního výboru. Všechna valná shromáždění i se soupisem nejdůležitějších témat, o kterých se mělo jednat, měla být uveřejněna pro členy spolku alespoň jeden týden dopředu. Aby valné shromáždění mohlo platně rozhodovat, bylo třeba, aby se na něm sešla jedna šestina všech členů. Při hlasování stačila k rozhodnutí nadpoloviční většina. Jeho řízení podléhalo jednacímu řádu (ten se dochoval pouze z roku 1867).

Působnost valného shromáždění dle stanov z roku 1866 byla následující: mělo se zabývat nejen posouzením zprávy o působení spolku v minulém správním roce, ale také kontrolou příjmů a vydání spolku a stanovením předběžného rozpočtu pro následující správní rok. Dále mohlo jmenovat čestné členy, volit členy správního výboru včetně náhradníků a zkušební komise a hlasovat o návrzích výboru i členů. Mělo také právo rozhodnout dvěma třetinami hlasů přítomných členů o změně stanov, o jmění spolku i o rozpuštění spolku. Valné shromáždění mělo poslední slovo ve všech záležitostech spolku. V roce 1867 byla působnost valného shromáždění rozšířena o dodatek, který dal jeho rozhodnutím závaznou moc pro všechny členy spolku. Dle stanov z roku 1872 už neměli být voleni náhradníci do správního výboru.

Správní výbor měl mít dle stanov z roku 1866 třináct členů a šest náhradníků. Ti měli být voleni z členů činných. Volilo je valné shromáždění na právě zahájený správní rok. Je zde také zdůrazněno, že všechny volby v Besedě byly tajné a rozhodovala nadpoloviční většina hlasů. Pokud člen výboru opustil své místo, byl vystřídán náhradníkem, který zvítězil ve volbách s největším počtem hlasů. Výbor měl začít fungovat do dvou týdnů od voleb a měl se scházet minimálně jednou za dva týdny. Schůzím výboru mohli být přítomni i ostatní členové s výjimkou účasti na projednávání osobních záležitostí členů Besedy. Na svém prvním zasedání si měl výbor zvolit ze svých členů starostu, náměstka starosty, jednatele, účetního, pokladníka, správce domu a správce čítárny. Na schůzi se k platnému hlasování muselo sejít alespoň sedm členů. Pro odhlasování návrhu opět stačila nadpoloviční většina.

Z výboru měl být vyloučen člen, který by se třikrát po sobě nedostavil na schůzi výboru a patřičně se neomluvil.

Stanovy z roku 1867 dodávají, že člen správního výboru může být v následujících letech opět zvolen. Naopak v nich chybí zmínka o tom, aby schůze výboru byly veřejné pro ostatní členy. Poslední změnou stanov z roku 1872 bylo, že správní výbor měl mít pouze třináct členů a žádné náhradníky. A jelikož činní členové byli těmito stanovami nahrazeni členy řádnými, tak měli být členové správního výboru voleni právě z řad členů řádných.

Správní výbor měl na starosti správu spolku, přijímání i vylučování členů, projednávání návrhů a stížností členů Besedy, jmenování odborů pro různé zájmy spolku, svolávání valného shromáždění a rozhodování o záležitostech, které nebyly v kompetenci valného shromáždění. Proti rozhodnutí výboru, se člen spolku mohl odvolat k valnému shromáždění. V poslední řadě se měl správní výbor, stejně jako valné shromáždění, řídit jednacím řádem.

Beseda, jakožto veřejný spolek, ve svých stanovách také uvádí, že se podrobuje právním zákonům své doby a úřednímu dozoru. Všechny změny svých stanov se zavazuje předložit k úřednímu potvrzení.

Stanovy dále definují funkce, do kterých byla volena část členů správního výboru. „Starosta zastupuje spolek na venek.“³⁶ Tato definice ze stanov z roku 1866 je od roku 1867 blíže specifikována: „Starosta zastupuje spolek naproti třetím osobám a naproti úřadům.“³⁷ Dalšími úkoly starosty bylo předsednictví ve valném shromáždění a ve správním výboru, kontrola povinností členů správního výboru a zkušební komise, svolávání schůzí správního výboru a rozhodování při nerozhodném hlasování. V době starostovy nepřítomnosti byl starostovým zástupcem náměstek starosty. V té době měl stejná práva a povinnosti jako starosta. Jednatel „obstarává veškeré práce konceptní i kancelářské a spravuje archiv.“³⁸ Měl zapisovat členy a dělat zápisy ze schůzí správního výboru a valných shromáždění. Na schůzích měl podávat zprávy o činnosti spolku. Jeho podpis měl vždy doprovázet podpis starosty na všech listinách spolku. Účetní vedl knihy o příjmech a výdajích spolku. Pokladník

---

³⁶ Ibid., 1866.

³⁷ Ibid., 1867.

³⁸ Ibid., 1866.

přechovával hotovost spolku a ručil za ni. Od roku 1867 měl také předkládat výkaz o stavu besedního jmění. Správce domu byl zodpovědný za čistotu a pořádek v besedních místnostech. Měl také sestavovat inventář věcí Besedy. A poslední z výčtu, správce čítárny, měl na starosti objednávky knih a časopisů.

Dále existovala zkušební komise, která měla tři členy. Ti nepatřili do správního výboru. Byla volena valným shromážděním vždy na určitý správní rok. Fungovala jako kontrola účetní knihy, pokladnice a inventáře, o čemž podávala zprávu správnímu výboru alespoň čtyřikrát do roka.

„K jednotlivým účelům spolku“³⁹ měly sloužit odbory, speciální instituce spolku, jež mohly být zvoleny správním výborem. Jejich předseda musel být členem správního výboru. Odbor měl vést porady, na kterých se směl řídit vlastním jednacím řádem. Tento řád se ale nesměl přičít spolkovým stanovám a musel být potvrzen správním výborem.

Poslední spolkovou institucí byl smírčí soud, který měl řešit spory v rámci spolku. Jeho sestavení bylo přesně dané: „Každá strana jmenuje ze středu členů dva důvěrníky, z nichž strana protivná po jednom vyloučí. Oba pozůstalí důvěrníci vyvolí si vrchníka a všichni tři po bedlivém uvážení vynesou nález, z něhož dalšího odvolání není.“⁴⁰ Ve stanovách z roku 1867 byl přidán dodatek o možnosti vylosování vrchníka, pokud se na něm důvěrníci nemohli shodnout.

Co se hostů týče, tak dle stanov z roku 1866 mohli mít přístup na zábavy a porady spolku. Podle stanov z roku 1867 se už hosté porad spolku účastnit nemohli a do spolkových místností měli přístup pouze třikrát.

Spolková pečeť nebyla popsána příliš podrobně. Ze stanov pouze vyplývá, že existovala a že na ní byl nápis „Beseda měšťanská v Karlíně“.⁴¹

Poslední paragraf stanov z roku 1866 zní „Původní text těchto stanov jest česky“.⁴² Že byl tento paragraf připojen do stanov Měšťanské besedy v Karlíně právě v tomto roce, se

---

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

dozvídáme například z Paměti spolku. V roce 1866 vznikl spor o jazyk původního textu a jeho výsledek byl důvodem hromadného odchodu německých členů spolku.

6.2 Domácí řád

Domácí řád, jak už jeho název napovídá, se týká rozličných sfér budovy pronajaté Měšťanskou besedou v Karlíně. Je velmi rozmanitý, protože se snaží postihnout co nejvíce oblastí. Týká se spolkových místností, jejich údržby, obsahu i provozu. Ale také zahrnuje různá práva a povinnosti zaměstnanců, členů i spolku samotného.

Domácí řád z roku 1867 je dílem valného shromáždění „za příčinou, aby se v besedě povždy náležitý pořádek zachoval“.⁴³ Pořádkem je myšleno jak úklid besedních místností, tak vzorné chování členů spolku. Údržbu vnitřku domu měl na starosti jeho správce a dozorcí. Pokud vadu objevil někdo jiný, bylo jeho povinností nahlásit to příslušně osobě, nebo to vepsat do knihy vyhrazené pro závady. Co se nevhodného chování týče, bylo zakázáno narušovat všechny zábavy i porady. Členové spolku také nesměli pořádat sbírky pro Besedu bez toho, aby byly schváleny správním výborem.

Chování v besedních místnostech bylo dále specifikováno. Návštěvníci například nesměli odkládat kabáty a další šatní doplňky na kulečník, piáno ani okna, ale vždy je museli nechat na vyhrazeném místě. Bylo také zakázáno předem obsazovat místa u stolů, protože všichni členové si byli rovni a z toho vyplývá, že se mohli posadit kamkoliv chtěli. Z rovného postavení členů také vychází, že se všichni mohli aktivně účastnit průmyslových porad. Pokud někdo měl jakékoliv připomínky, měl právo se ozvat. Svou stížnost měl dát písemně starostovi či jednateři. Ta se pak projednala na následující schůzi správního výboru.

Členové Měšťanské besedy v Karlíně mohli ve spolkových místnostech dělat řadu věcí zcela zdarma. Mohli si číst tam uložené noviny, časopisy, knihy i prohlížet mapy. Po dohodě se správcem čítárny si vše také mohli půjčit domů. Dále mohli bez poplatku hrát různé společenské hry či na piáno. Kromě her, které jsou dodnes známé a často hrané (šachy

---

⁴³ Ibid., 1867.

a dáma), zmiňuje domácí řád i lurč – hru podobnou vrhcábům. Jedinou kratochvílí, za kterou si i členové spolku museli připlatit, byl kulečník.

Co se přístupu do besedních místností týká, tak všichni členové je směli navštěvovat neomezeně každý den. V roce, ze kterého tento řád pochází, se ještě počítalo s tím, že členové spolku jsou pouze muži. Proto řád pamatoval i na ženy. Ty směly vkročit do spolkových místností za doprovodu svých mužů prakticky jen jednou týdně – „v neděli a ve svátek“.⁴⁴ Členové si do spolkových místností směli přivést také hosta, ale pouze třikrát a musel být představen správci domu nebo dozorcům. Pro pořádek bylo jeho jméno zapsáno. Jediné osoby, které měly znemožněný vstup, byly děti. Dále co se týká zvířat, psi byli v besedních místnostech výslovně zakázáni.

Beseda vždy pronajímala i místnosti hostince a zaměstnávala hostinského, proto se domácí řád týkal i jeho. Hostinský byl vždy povinen mít v zásobě dostatečné množství jídla a pití, které nesměl nijak ošidit. Také musel vždy dodržovat ceny, které byly uvedeny na jídelním lístku. Ve dnech, kdy neprobíhala žádná zábava, měl povinnost obsluhovat hosty až do jedenácti hodin večer, pokud bylo přítomno alespoň deset osob.

Na rozdíl od vstupu do spolkových místností ve všední dny, při všech akcích pořádaných Měšťanskou besedou v Karlíně se předpokládalo, že si členové přivedou i své ženy. „Při zábavách v sále uspořádaných povinen jest každý člen u vchodu legitimačním lístkem se vykáhati.“⁴⁵ Své místnosti mohl správní výbor půjčit i jiným spolkům. Toto přátelské poskytování místností mělo pouze jediné omezení – v besedních místnostech se smělo konat pouze deset cizích plesů za rok. V době, kdy byly spolkové místnosti propůjčeny jiným, měla Měšťanská beseda povinnost najít náhradní místnosti pro své vlastní členy.

Domácí řád myslel i na počty pro členy, kteří se za svého života hodně věnovali spolku, tedy hlavně členové čestní a zakládající. V případě úmrtí takového člena, měla mu být vzdána úcta takto: „vyvěsí se na budově besední prapor smuteční a mimo to se starosta se dvěma členy výboru v pohřebním průvodu zúčastní“.⁴⁶ V opravdu výjimečných případech se měl pohřbu zúčastnit celý spolek.

---

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

Poslední paragraf domácího řádu ještě zvyšuje jeho důležitost. Stojí v něm: „tento řád má pro všechny členy závaznou platnost“.⁴⁷ Bylo tedy důležité, aby se s ním všichni členové Měšťanské besedy v Karlíně seznámili, protože z něj vyčetli nejen svá práva, ale i své povinnosti.

6.3 Jednací řád

Stejně jako domácí řád, zachoval se i řád jednací pouze z roku 1867. Tento řád obsahuje poučky, jak má probíhat schůze, jak podávat návrhy, jak o návrzích diskutovat a hlasovat či jak může starosta do průběhu schůze zasahovat. Platí nejen pro valné shromáždění, ale i pro všechny ostatní schůze konané Měšťanskou besedou v Karlíně.

Valná hromada byla veřejnou schůzí spolku konanou každý rok v první polovině listopadu. Přesná doba jejího konání spolu s hlavními tématy k diskuzi měly být zveřejněny v besedních místnostech i v novinách alespoň s týdenním předstihem. Tři dny před samotnou schůzí pak měli všichni členové spolku obdržet tištěnou zprávu o činnosti spolku a jeho finanční situaci. Minimálně tři dny předem mohli také členové spolku předávat starostovi své písemné připomínky. Bylo důležité, aby je podepsalo přinejmenším deset lidí, jinak na ně nebyl brán zřetel.

Před začátkem schůze museli všichni podepsat, že byli přítomni. V průběhu schůze se debatovalo o různých návrzích. Jednací řád dovoloval, aby se k nim během diskuze přidávaly ještě dodatečné návrhy. O nich se hlasovalo, pokud byly podpořeny minimálně deseti přítomnými. Řečníci se měli hlásit u starosty, ten jim pak dával slovo ve stejném pořadí, v jakém k němu přišli. Jednomu řečníkovi mělo být umožněno mluvit o jednom tématu maximálně třikrát.

Přísná pravidla, ale i demokracii zaváděl jednací řád také do diskusí. „Při rokování panuje svoboda slova; vzdaluje-li se řečník od předmětu, volá jej starosta k ‚věci‘, dopouští-li se řečník urážek, volá jej starosta k ‚pořádku‘; nedbá-li řečník napomenutí, odejme mu starosta slovo. Ohradí-li se řečník proti tomu, že volán byl k ‚věci‘ aneb k ‚pořádku‘ aneb že

---

⁴⁷ Ibid.

mu odňato slovo, dá starosta ihned o tom hlasovati.“⁴⁸ Starostovi bylo dovoleno promluvit kdykoliv mezi ostatními řečmi, pokud považoval vlastní vysvětlení za nezbytné. Měl také odpovídat na dotazy přítomných spolu s těmi, kdo daným tématům dobře rozuměli. Pokud ale chtěl přednést samostatnou řeč, musel přenechat vedení schůze svému náměstkovi. Když se náhodou jednalo o věc, která se bezprostředně týkala někoho z přítomných, měl tento dotyčný povinnost se vzdálit.

Hlasování probíhalo zvednutím ruky a platil názor absolutní většiny. Stejně jako všechno ostatní, mělo i hlasování propracovaná pravidla: „Nejprve hlasuje se o návrhu na zavržení, na to o návrhu na odročení, potom o návrzích změnovacích a dodatečných, a sice dříve o takových, kteréž od původního více vzdáleny jsou, posléze pak o návrhu hlavním.“⁴⁹ Pouze hlasování o přijmutí nových čestných členů probíhalo nestandardně, protože mu nepředcházela žádná debata.

Dle jednacího řádu se volba lišila od hlasování tím, že probíhala tajně. K vítězství stačila pouze relativní většina hlasů. Pokud ale dopadl výsledek nerozhodně, pak mělo být vítězství určeno losem.

V pravomoci starosty rovněž bylo, aby dal hlasovat o ukončení diskuse nebo také o ukončení či odročení celé schůze. Když bylo odhlasováno ukončení debaty, mohli se ke slovu dostat už jen ti, kteří byli na seznamu řečníků. Žádní další se už u starosty přihlásit nemohli.

Protokol ze schůze valného shromáždění měl být čten na schůzi následující. V případě připomínek mohl být i upraven, pokud s tím většina přítomných souhlasila. Nakonec na něm měly spočinout čtyři podpisy – starostův, jednatelův a dvou dalších členů Měšťanské besedy v Karlíně.

---

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid.

7. Volný čas v 19. století

Lidé v 19. století trávili svůj volný čas rozmanitými způsoby, které ve své podstatě zůstávají oblíbené dodnes. Chodili na procházky do blízkého okolí a na výlety na vzdálenější místa, která jim byla stále dostupnější s vynálezy nových dopravních prostředků. Na svých vycházkách se zastavovali v kavárnách či hostincích. Hojně navštěvované byly taneční zábavy, koncerty a různá divadelní představení. Odlehčenou atmosféru hledali lidé v cirkusech či při hraní her. Deskové hry mohli mít i doma, za jinými jako jsou kulečnick nebo kuželky se chodilo ven. Lehčí, ale i vážnější či naučnou atmosféru zajišťovala četba. Do obecného povědomí začal pronikat také sport. A na konci 19. století počaly lidem zpestřovat volné chvíle i další technické vynálezy jako gramofon nebo kinematograf.

7.1 *Procházky a výlety*

V samotném Karlíně vedly vycházky „nejčastěji do parku ve tvaru mapy Čech zvaného Růžodol (Rosenthal)“⁵⁰. Jan Ferdinand ze Schönfeldu, knihtiskař a majitel papírny, založil v parku pro jeho větší přitažlivost také restaurace, taneční sál a divadlo. Veřejně přístupné parky a sady byly také v Praze, například na Petříně. Ve 2. polovině 19. století veřejných parků v Praze přibývalo. Nejrozsáhlejší postupně vznikl na Karlově náměstí, největším pražským náměstí. Roku 1830 byla na pražských novoměstských hradbách dokončena veřejná promenáda. Nejvyšší purkrabí hrabě Karel Chotek zde nechal vysadit aleje stromy, keře a růžový sad, nechyběly ani lavičky. Po polovině 19. století vznikly na hradbách i tři kavárny včetně kavárny Bohemia, která je zachycená na dobové fotografii (viz příloha č. 4).

Prostí lidé jako řemeslníci a drobní živnostníci s oblibou navštěvovali šenky piva nebo vína. V Karlíně mohly jejich kroky směřovat „do Putovky s kuželníkem a hospody s výmluvným názvem U Posledního penízu“⁵¹. Obdobné podniky byly i v Praze a jejím okolí,

---

⁵⁰ Z. MÍKA, *Zábava a slavnosti staré Prahy*, s. 11.

⁵¹ Ibid.

kde se nacházelo mnoho zemědělských usedlostí a vinic. Vzdálenost od bydliště, prostředí a úroveň obsluhy byly vždy důležitými faktory, ale ne těmi nejdůležitějšími. „Obliba hospod, hostinců a restaurací vycházela vždy z neměnné základní zkušenosti, kterou byla kvalita čepovaného piva a podávaných pokrmů.“⁵²

Na výlety chodili lidé, stejně jako i dnes, pěšky. Ti nejbohatší však jezdili vlastním nebo pronajatým kočárem. Od 40. let 19. století mohly být cesty podnikány parníkem. Nejstarší český parník Bohemia (viz příloha č. 7) jezdil z Prahy po Vltavě a Labi až do Drážďan. „Pravý rozkvět nastal od roku 1865, kdy se ustavila Pražská společnost pro paroplavbu na řece Vltavě.“⁵³ Trasa směřovala opačným směrem než trasa parníku Bohemia, tedy do Chuchle, na Zbraslav či do Štěchovic. Plavby parníkem se staly velmi oblíbenými, a tak Pražská společnost měla v roce 1893 již třináct kolesových parníků, s nimiž ve zmíněném roce „přeplavila přes 890 tisíc pasažérů“⁵⁴. Od 60. let 19. století se zájemcům otevřely i nové směry jejich výletů díky rychlému rozvoji železniční dopravy.

7.2 Taneční zábavy

K tradičním způsobům zábavy patřil tanec. V „hospodách a hostincích vyhrávali od nepaměti k poslechu a tanci domácí i potulní muzikanti, zvláště o sobotách večer, nedělích a některých svátcích již odpoledne“⁵⁵. Taneční zábavy nesměly chybět o masopustu, ale ani o poutích, posvíceních a podobných lidových slavnostech. Již na konci 18. století pořádaly některé úřady či instituce plesy pro své zaměstnance. Velký rozmach společenského života pak nastal po pádu bachovského absolutismu, kdy „s rostoucím počtem nově zakládaných spolků přibývalo také spolkových plesů a tanečních zábav“⁵⁶.

---

⁵² Ibid., s. 75.

⁵³ Ibid., s. 13.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid., s. 115.

⁵⁶ Ibid., s. 119.

7.3 Divadlo

Divadlo neznamenal pouze příjemné trávení volného času, ale také boj za ideály. Česká obrozenecká společnost začala na konci 18. století zápas o prosazení profesionálního divadla v českém jazyce. V letech 1788 – 1789, tedy v době, kdy na dnešním Václavském náměstí v Praze působilo české divadlo Bouda, se hrála česká představení i v Karlíně, a to v již zmiňovaném divadle v Růžodole. Vedle profesionálních divadelních souborů začaly vznikat i soubory ochotnické, hlavně po pádu Bachova absolutismu, kdy se stávaly součástí různých spolků. Významným počinem 2. poloviny 19. století pak byla stavba Národního divadla. Sbor pro zřízení Národního divadla začal fungovat již v roce 1850, ale plně pracovat mohl až po pádu absolutismu. V nových politických poměrech bylo nejprve rozhodnuto o stavbě Prozatímního divadla, protože se finanční prostředky z různých sbírek scházely příliš pomalu. Nakonec se v Prozatímním divadle hrálo déle než dvacet let, až do znovuotevření Národního divadla v roce 1883.

Na území Karlína bylo podnikatelem Edvardem Tichým vystavěno Divadlo Varieté jako víceúčelová budova pro Prahu a okolí. Otevřeno bylo v roce 1881. Diváci v něm seděli u stolů restauračního zařízení, ale zároveň měli možnost sledovat program na pódiu (viz příloha č. 8). Hlavně v zimních měsících zde vystupovaly velké cirkusy, jejichž zlatá doba byla právě ve 2. polovině 19. století. Ve velkém cirkuse nesměla chybět drezura koní a krasojezdkyně, byla zde ale k vidění i další čísla, která dříve prováděli kočovní komedianti na poutích jako akrobaté, žongléři, klauni, kouzelníci, polykači ohně či krotitelé exotických zvířat. Také zde ale vystupovali zpěváci, tanečníci a nejrůznější herecké soubory – od ochotníků přes pantomimický soubor po liliputány. Tichému však „nebyl cizí ani technický pokrok, a tak již na počátku listopadu 1896 angažoval zaměstnance Edisonovy společnosti kinooperátora Hopeho k promítání filmů, jejichž obsah tvořily záběry dokumentární povahy a společenské aktuality“⁵⁷. Budova divadla dodnes funguje pod názvem Hudební divadlo Karlín.

---

⁵⁷ Ibid., s. 164.

7.4 *Film*

Vzniku filmů v 19. století předcházely nejrůznější přístroje od těch, co pohybovaly kreslenými obrázky po fotografie na stroboskopickém kotouči Jana Evangelisty Purkyně. Zásadním krokem k filmu bylo objevení „tajemství celuloidového pásku“⁵⁸. V českých zemích byl vynález představen roku 1896 pařížskou Edisonovou společností. V Karlíně byl tedy k vidění hned v prvním roce, ale až po městech Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Brno, Ústí nad Labem, Ostrava a Praha. První filmové záběry natočené Čechem, amatérským fotografem Janem Kříženeckým, pochází z roku 1898. První stálý pražský biograf byl otevřen roku 1907 v domě U Modré štiky na Starém Městě. O sedm let později už bylo v Praze a příměstských obcích třicet devět biografů.

7.5 *Deskové a karetní hry*

Filmy si lidé v 19. století ještě doma pouštět nemohli, ale mohli si zahrát různé deskové nebo karetní hry. K běžným deskovým hrám, které měli k dispozici i členové Měšťanské besedy v Karlíně, patřily šachy, dáma, domino a lurč (vrhcáby). Karetní hry ale dle Míky patřily k nejoblíbenějším, přesto se ale o jejich vlastnictví nedochoval v karlínské Besedě žádný záznam. V hazardních hrách dokonce obliba karet převládla nad hrou v kostky. K nejčastějším hazardním hrám patřila dodnes známá hra jednadvacet (oko). „Taroky, preferans i bulka patřily k nejrozšířenějším karetním hrám. Obliba mariáše rostla až od druhé poloviny 19. století. V lepší společnosti se ujal whist anglického původu.“⁵⁹ V českých zemích i jinde v Evropě se hrálo třemi druhy karet. Německý druh (mariášové karty) je dodnes velmi rozšířený, v 19. století však jimi bylo opovrhováno jakožto kartami sedláků. Francouzský typ (tarokové karty) je dnes již méně běžný. Karty italského typu (špády), v 19. století velmi oblíbené, jsou dnes již zapomenuty. „Zdrojem zábavy se staly také obrázkové vykládací karty, které spolu se snáři sloužily k předpovídání budoucnosti

---

⁵⁸ Ibid., s. 315.

⁵⁹ Ibid., s. 103.

a výkladu snů při sázení čísel do loterie.“⁶⁰ Karetní či deskové hry si mohli hosté kaváren za mírný poplatek zapůjčit. Půjčování her a provozování kulečníku bylo „dokonce jediným větším příjmem v tomto živnostenském podnikání“⁶¹.

7.6 Sport

Novým druhem zábavy v 19. století bylo „cílevědomé pěstování sportu a tělovýchovy, především v organizované podobě“⁶². Roku 1848 se tělocvik stal nepovinným předmětem gymnázií a reálék. Z iniciativy Miroslava Tyrše došlo roku 1862 k založení české Tělocvičné jednoty pražské, po dvou letech přejmenované na Sokol Pražský. Tělocvičné jednoty byly zakládány i v dalších městech. Karlínský Sokol vznikl roku 1867. Kromě Sokola byly od 60. let 19. století zakládány i další sportovní spolky a kluby. K nejstarším v Praze patřily spolky veslařské a bruslařské. „Nejoblíbenějším sportem v Praze se stala jízda na velocipédech a bicyklech. K jejich popularitě přispěla světová výstava v Paříži roku 1867.“⁶³ Klub velocipedistů byl založen i v Karlíně (viz příloha č. 9). V polovině 80. let 19. století se v Čechách objevil fotbal. Nejprve se hrál neorganizovaně, ale již v 90. letech vznikly první fotbalové kluby AC Sparta a SK Slavia.

7.7 Volný čas v Měšťanské besedě

Lidé v 19. století mohli trávit svůj čas samostatně či v malém okruhu rodiny a přátel, nebo organizovaně, společně s dalšími lidmi se stejnými zájmy ve spolcích a klubech. Měšťanská beseda v Karlíně byla spolkem s velmi širokou škálou aktivit v oblastech zábavy i osvěty. Svým členům nabízela nejrozličnější možnosti trávení volných chvil, téměř všechny z těch, které jsem výše jmenovala. Ve spolkových místnostech byly knihy, časopisy, deskové

---

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid., s. 271.

⁶³ Ibid., s. 274.

hry i kulečník. Ve spolkovém domě byl dále také hostinec. Večery si mohli členové zpříjemnit na pořádaných tanečních zábavách, koncertech či divadelních představeních. Volné dny se daly strávit na výletech. A v neposlední řadě tu byly Besedou pořádané průmyslové přednášky, protože členové Měšťanské besedy v Karlíně se ve svém volnu toužili nejen bavit, ale i vzdělávat.

8. Zábavní výbor Měšťanské besedy v Karlíně

Původně se o kulturní akce Měšťanské besedy jako plesy, věnečky, koncerty, výlety, poučné vycházky, divadelní představení a další staral správní výbor. V roce 1871 vznikl samostatný zábavní výbor, aby se různých zábav mohlo pořádat více a mohly být lépe připraveny. Postupem času se zábavní výbor rozrůstal. Jeho součástí se stal dramatický odbor, který byl schválen na schůzi správního výboru 23. června 1911. 17. září 1912 byl stejným způsobem schválen hudební odbor jako další součást zábavního výboru.

8.1 Činnost zábavního výboru

V zábavním výboru existovaly podobné funkce jako ve výboru správním. Byl zde předseda zábavního výboru, místopředseda, jednatel, pokladník a zapisovatel. Počet ostatních členů zábavního výboru nebyl pevně stanoven. Členové výboru zábavního, stejně jako správního, museli žádat svůj výbor o dovolenou, nebo alespoň poslat dopis s žádostí o omluvu jejich neúčasti na schůzi s příslušným zdůvodněním. Pokud se na schůzi nedostavili, hrozilo jim vyškrtnutí ze seznamu členů výboru.

Členové výboru se několikrát do měsíce setkávali na schůzích, kromě přestávky v letních měsících, kdy schůze neprobíhaly. Projednávaly se zde veškeré podrobnosti týkající se pořádání různých zábav včetně jejich vyúčtování. Rozdělovaly se úkoly a přidělovaly se funkce, které byly důležité pro pořádání nějaké akce. Jednou z takových funkcí bylo dohlížení na číšníky, protože se od nich pořadatelé nechťeli nechávat okrádat. Také chtěli mít kontrolu nad tím, zda jsou jejich hosté spokojeni s tím, co jim bylo přineseno. Jedním z úkolů mohlo být například namalování reklamního plakátu, což členové výboru původně dělali sami.

Pořádání zábav, stejně jako veškerá další besední činnost, potřebovala povolení od příslušného policejního orgánu. Zábavní výbor proto na svých schůzích připravoval program pro několik budoucích zábav i stanovoval jejich datum (viz příloha č. 16). V dochovaných záznamech o činnosti Měšťanské besedy v Karlíně se nenachází žádný záznam o tom, že by byla zakázána nějaká akce konaná zábavním výborem. Odbor

pro průmyslové porady měl ale s policejními orgány větší problémy. Tyto porady byly v průběhu let několikrát zrušeny z důvodů, kterým se blíže věnuji v kapitole Průmyslový odbor Měšťanské besedy v Karlíně.

Zábavní výbor také udržoval styky s ostatními spolky. Převážně to byly spolky z Karlína, Prahy a dalších pražských předměstí. Zval jejich vybrané členy na některé zábavy pořádané Měšťanskou besedou v Karlíně. Na oplátku byli členové zábavního výboru zváni na akce ostatních spolků. Kromě členů spřátelených spolků byli na některé akce Besedy zváni i představitelé různých firem. V korespondenci mezi spolky nešlo pouze o pozvánky. Spolky si také blahopřály k různým výročím týkající se spolků či si přály mnoho úspěchů do nového roku. Dále si oznamovaly termíny plánovaných akcí s prosbou, aby ostatní spolky nepořádaly své akce ve stejný den. Tím se snažily zajistit si hojnou účast na svých zábavách, protože někteří lidé byli současně členy několika různých spolků.

Zábavní výbor většinou oslovoval umělce s žádostí o vystoupení na jím pořádané akci. Stávalo se ale také, že se jim někteří umělci sami nabízeli prostřednictvím dopisů. O účinkování bylo nutné požádat s předstihem, protože se občas stávalo, že již zadání umělci museli odřeknout svou účast. V takovýchto případech se zábavní výbor musel obrátit na další umělce, dokud nenašel takové, kteří by mu svou účast přislíbili. Odřeknutím účasti se Měšťanská beseda mohla dostat i do nezáviděníhodné situace, a to tehdy, pokud již měla vytištěny programy na danou zábavu. Za těchto okolností se na schůzích zábavního výboru hlasovalo o dvou možnostech řešení. Buď nechat vytisknout nové programy, což znamenalo další výdaj, se kterým se předem nepočítalo, nebo vyčkat a veřejně oznámit změnu až na akci samotné.

Členové zábavního výboru měli odznak, kterým se prokazovali, když se účastnili zábav jiných spolků. Jeho podoba se však nedochovala. Tento odznak byl ponecháván i bývalým členům výboru. To se ale změnilo v listopadu 1897, když bylo zjištěno zneužití odznaku někým, kdo nikdy členem výboru nebyl. Výbor se rozhodl chránit svou čest tím, že odznak odebral všem svým bývalým členům, aby nemohl být opět zneužit.

8.2 Oblíbenost akcí pořádaných zábavním výborem

Reference o uskutečněných zábavách a současně i pozvánky na budoucí akce pořádané Měšťanskou besedou byly údajně „ve všech denních listech“⁶⁴ O minulých zábavách také referoval jednatel na schůzích zábavního výboru. Jednatelovy zprávy byly většinou velmi pozitivní až oslavné, z čehož můžeme vydedukovat, že byly zdařilé a dobře naplánované. Z doložené hojné účasti na mnoha zábavách pořádaných Měšťanskou besedou můžeme vyvodit závěr o jejich oblíbenosti. Pokud jednatel stručně nastínil nějaký problém, který se na pořádané akci vyskytl (jako například přítomnost nezvaného účastníka), byly hned navrhovány možnosti řešení a zlepšení do budoucna. O návrzích se okamžitě hlasovalo, čímž byla přijata opatření už i pro nejbližší nadcházející akce.

Některé jednatelovy reference byly velmi podrobné. Například u tanečních zábav referoval o tom, zda se dostavil přibližně stejný počet pánů i dam, a tak mohli všichni tancovat celý večer. Detailní a plné uznání jsou i články v novinách. Slova chvály jsou například „Jest ode dávna známo, že plesy Měšťanskou besedou v Karlíně pořádané vyrovnají se i co do výkvětu a bohaté toalety dam i co do návštěvy a kvality plesového obecnstva velikým plesům hlavního města, ať si už nesou jméno jakékoliv: ples, věneček nebo merenda.“⁶⁵ nebo „Reprezentační tento ples města Karlína...zaujímá přední místo v řadě elitních plesů pražských, pořádá se za protektorátu zemského poslance a starosty města Karlína pana Jana Topinky“⁶⁶.

Prestiž akcí zvyšovalo zveřejnění jmen významných osobností, které se dané zábavy zúčastnily. Například na maškarní merendě v roce 1895 to byli „zemský poslanec a starosta města p. Topinka se členy městské rady a obecního zastupitelstva, rodina p. Šembery šlechtice z Vlastiboje, rodina cís. rady p. Srnce, vrchní inženýr p. Sixta a j.“⁶⁷ Novinové sloupečky nám mohou připomínat reklamu nejen na samotné akce Měšťanské besedy, ale také

---

⁶⁴ Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 1, inv. č. 5, Kniha protokolů zábavního výboru Besedy Měšťanské v Karlíně 1892 – 3, 27. 10. 1892. (Dále pouze AHMP, MBvK, Kniha protokolů zábavního výboru)

⁶⁵ Ibid., 5. 2. 1894, výstřížek z nejmenovaných novin.

⁶⁶ Ibid., 15. 1. 1894, výstřížek z nejmenovaných novin.

⁶⁷ Ibid., 25. 2. 1895, výstřížek z nejmenovaných novin.

pro kapelu, která tam hrála, a firmy, které na akci něco dodaly. Nezapomnělo se poděkovat všem, kteří věnovali různé ceny a odznaky, a samozřejmě členům zábavního výboru za organizaci. Podrobně byla líčena výzdoba květinová i jiná – barevné pruhy látky, záclony či draperie. Kromě tuzemských květin dekorovaly místnosti i rostliny exotické, například palmy. Popsáno bylo rozmístění nábytku i umístění busty Františka Palackého. Pochválena bývala rozmanitost účesů, krása a barva šatů, nebo byla vynesena nápaditost masek.

8.3 Druhy zábav

Nejčastějším druhem zábav byly zábavy taneční. Ty se skrývaly pod různými názvy jako věneček či merenda. Tancem ale také končily různé další akce, jako přátelské večery, na kterých se po skončení programu uvolňovala atmosféra (viz příloha č. 17). Tančily se tance dodnes užívané – polka, valčík, kvapík nebo mazurka – i ty, které jsou již v dnešní době známy méně – beseda, třasák, čtverylka, sousedská či skotská. Taneční pořádky se objednávaly například „z dílny p. Fišera“⁶⁸ a mohly mít i různé tvary. V 90. letech 19. století byly ve tvarech kytice, vějíře či srdce. Na tanečních zábavách, jako byly plesy a věnečky, byla vyžadována „plesová toiletta“⁶⁹. Pánové měli přijít „ve fraku neb čamaře...a v tmavých rukavicích“⁷⁰. Mohli zde být přítomni i lokajové – jeden, který otvíral dveře vozů, a druhý, který pomáhal hostům při oblékání. Zábavní výbor vždy přemýšlel, kterou místnost uvolní pro dámské toalety. Častým návrhem bylo umístit je ještě za zástěnu, aby dámy měly patřičné soukromí. Bylo tam umístěné nezbytné „náčiní, jež dámy potřebují, zejména želízka ku kadeření vlasů“⁷¹.

Zvláštním druhem taneční zábavy byla maškarní merenda. Merendy byly pořádány na určité téma (viz příloha č. 18). Dle daného tématu měli hosté přijít ve vhodných kostýmech. Zábavní výbor dokonce hostům doporučoval půjčovny kostýmů, ve kterých měli dostatek požadovaných převleků. V programu maškarního večera bývala zařazována i nějaká

---

⁶⁸ Ibid., 4. 2. 1893.

⁶⁹ Ibid., 24. 11. 1892.

⁷⁰ Ibid., 27. 10. 1892.

⁷¹ Ibid., 8. 2. 1897.

specialita večera. Například na merendě s tématem Světový sport byly pořádány závody v tanci. Na těchto závodech nebyla důležitá pouze rychlost, ale také elegance, a to především u valčíku. O zábavu bylo postaráno nejen v sále, kde se tančilo, ale i v předsálí, kde „obveselovalo tančící i netančící několik šašků a pirotů svými kotrmelci a kumšty“⁷². Masky byly chváleny všem, což můžeme vyčíst i v referátech o plesech. V roce 1893 sice na schůzi zábavního výboru padl návrh, aby byla do programu merendy zařazena soutěž o nejlepší kostým, ale nebyl přijat. Přítomní pánové se obávali, aby některé dámy neurazilo, že jejich převlek nebyl oceněn.

Silvestrovská zábava byla všehochutí pro pobavení i kulturní vyžití všech přítomných. Že šlo především o příjemně strávený večer, prozrazovalo i oblečení zúčastněných, které mohlo být neformální. V pestrém programu nesměl chybět tanec, hudba a zpěv, dále se mohla objevit recitace nebo divadelní scénky všech žánrů. O půlnoci vystupovali komikové se scénkami s novoroční tematikou. Oblíbenou silvestrovskou tradicí se stalo předávání dárků. Podrobné instrukce pro tento zvyk se nám dochovaly z roku 1892. Lidé měli vložit dárky do speciálních papírových sáčků na mouku. Na těchto sáčcích, které byly k danému účelu zvlášť vyrobené, byl vytištěn program silvestrovské zábavy a nápis „futral na dárky“⁷³. Zábavní výbor Měšťanské besedy v Karlíně jich dal vytisknout tři sta kusů. Pozvaní do nich měli dát dárky pro ostatní hosty. Balíčky s adresou pak měly být předány těm členům výboru, kterým byla svěřena zvláštní funkce roznašečů dárků. Pokud náhodou někdo někomu dal společensky nevhodný dárek, stalo se, že byl jeho přečin zaznamenán a v dalších letech od něj už žádné dárky nebyly přijaty. Takovýto osud potkal i nějakého pana Hromadu, který dal „jistě dámě velmi pikantní dárek“⁷⁴. Tento ale nebyl blíže specifikován.

Přátelský večer je název pro akci, která mohla skrývat prakticky jakýkoliv program. Mohlo jít o hudební vystoupení – zpěv vážný i nevážný (oblíbené byly kuplety), koncert piana, houslí, čela, tria či kvarteta. Kromě hudby mohlo být na programu nějaké vystoupení, často komika. Po skončení hlavního programu následovala volná zábava, u které nechyběl ani tanec. Hlavním programem přátelského večera se také mohla stát nějaká kratší, asi hodinová přednáška, která nebyla považována za plnohodnotný samostatný program. Takováto

---

⁷² Ibid., 25. 2. 1895.

⁷³ Ibid., 21. 12. 1892.

⁷⁴ Ibid., 14. 1. 1893.

přednáška bývala kulturně naučná. Mohla se týkat nějakého aktuálního výročí, například sto let od narození Jana Kollára se konala přednáška „O životě a působení Jana Kollára“⁷⁵. Nebo závisela na účasti přednášejícího se zajímavým tématem, jako „Příhody z cest po Španělsku a sev. Africe“⁷⁶ pana architekta Sochory.

Přátelský večer postupem času získával nové názvy, které měly blíže specifikovat jeho náplň. Objevovaly se zábavy jako humoristický večer, večer české satiry či společenský večer s kabaretním programem. Po hlavním programu večera měl následovat tanec či přátelská zábava. Tanec také následoval po představení při divadelním večeru.

Měšťanská beseda v Karlíně se starala i o poznávání naší vlasti, a to při výletech (viz příloha č. 19). Ty byly jak celodenní, tak půldenní. Půldenní výlety byly po nejbližším okolí. Celodenní výlety měly velice pestrý program. V ceně byla cesta vlakem a oběd. Nesměla chybět procházka přírodou. Navštěvovaly se vesnice, města či zříceniny. Na programu bývaly i společenské hry nebo tanec. U celodenních výletů se myslelo i na špatné počasí. V takovém případě měla být akce o týden posunuta.

8.4 Vývoj společenských akcí zajišťovaných Měšťanskou besedou

V Domácím řádu Měšťanské besedy v Karlíně z roku 1867 bylo ustanoveno, že zábav „do roka nejméně 6 uspořádáno býti má“⁷⁷. Tento minimální počet se Měšťanské besedě většinou dařil plnit, snad kromě let, kdy měla problémy s vhodnými místnostmi. Nejkritičtější rok pro pořádání zábav byl pravděpodobně rok 1895, kdy se v Knize protokolů zábavního výboru nalézají záznamy pouze o třech pořádaných akcích. Právě v tomto roce byl dolní sál hostince U Města Petrohradu v rekonstrukci. Zmíněný rok byl jedním z mála let, kdy Měšťanská beseda nepořádala silvestrovskou zábavu a ještě na počátku roku následujícího v masopustním období nemohla ze stejného důvodu plánovat maškarní merendu. Naopak záznam o největším počtu zábav je dochován ze sezóny 1867-8. V tomto období bylo pořádáno dvanáct zábav, ale také každý čtvrtek údajně probíhala blíže

---

⁷⁵ Ibid., 6. 5. 1893.

⁷⁶ Ibid., 15. 2. 1894.

⁷⁷ AHMP, MBvK, Stanovy, 1867.

nespecifikovaná domácí zábava. Přestože tento druh zábavy byl dle záznamu velmi oblíbený, nedochovala se o něm žádná další zmínka kromě sezóny 1879-80, kdy se pořádalo dvacet čtyři různých akcí včetně šesti domácích zábav. Tato sezóna byla co do počtu akcí rovněž nadprůměrná.

Zábavy byly většinou konány v sobotu večer. Začínaly kolem osmé hodiny a protahovaly se dlouho do noci. Ty nejúspěšnější z nich končily až kolem čtvrté hodiny ranní. Výjimkou byly samozřejmě svátky jako Silvestr či masopust, kdy byly oslavy i v jiné dny.

Tradičními zábavami pořádanými, až na výjimky, každý rok se staly silvestrovská zábava a maškarní merenda. Tyto druhy akcí probíhaly v zimní sezóně. Pevné datum měla silvestrovská zábava, která ukončovala kalendářní rok. Maškarní merenda se pak konala na masopustní pondělí nebo úterý. Starší z těchto dvou akcí Měšťanské besedy je pravděpodobně maškarní merenda, o níž jsou zmínky již z roku 1863. Z toho roku pochází první záznamy o pořádaných akcích. První zmínka o silvestrovské zábavě pochází z roku 1874, což nevylučuje, že mohla probíhat již i dříve. Dřívější záznamy ve výročních zprávách spolku totiž, až na výjimky, uvádějí pouze celkový počet uspořádaných zábav a ne jejich seznam.

Samostatné taneční zábavy byly v Karlíně oblíbené hlavně v 2. polovině 19. století. Z dochovaných záznamů z 60. let 19. století se dozvídáme, že byly pořádány alespoň tři věnečky za zimní sezónu a někdy ještě i ples. V 70. a 80. letech se stále ještě hojně tančilo. V 90. letech se počet věnečků ustálil na dva za sezónu. Samostatné taneční večery a plesy se přestaly pořádat od roku 1895. Na počátku 20. století se většinou pořádal už jen jeden věneček za sezónu. Velký návrat plesů nastal před první světovou válkou. V roce 1912 uspořádala Měšťanská beseda v Karlíně Represenční ples města Karlína. Tento ples byl natolik úspěšný, že druhý Represenční ples města Karlína byl pořádán hned o rok později. Druhý ples byl ještě velkolepější, protože ho Měšťanská beseda připravovala ve spolupráci s několika dalšími významnějšími karlínskými spolky – Sokolem, Slavojem, Jednotou soukromých úředníků, Obchodním grémiem i Živnostensko-čtenářskou jednotou. Celá akce byla pod protektorátem městské rady Karlínské a její výtěžek šel ve prospěch místních chudých. Nutno také říci, že Represenční plesy měly být něco nadstandardního už proto, že

je nepořádal zábavní výbor Měšťanské besedy, ale na podzim roku 1911 pro ně byl zřízen samostatný plesový výbor.

Přátelské večery se díky své rozmanitosti pořádaly i několikrát do roka. Plánovaly se na podzim, v zimě i na jaře. Jejich název se poprvé objevuje v 90. letech 19. století, nejspíše ale vyplynuly ze samostatných koncertů a zahradních slavností, které se pořádaly dříve. Na počátku 20. století se přátelské večery konaly také pod jinými, více konkrétními názvy. Do první světové války probíhal většinou jen jeden za sezónu.

Divadelní večery začaly být součástí plánovaných akcí Měšťanské besedy po té, co se zábavní výbor rozšířil o dramatický odbor v roce 1911. Od roku 1912 přibýly koncerty, akademie a více hudebních vložek do pořádaných akcí Besedy, a to díky vzniku hudebního odboru.

Výlety pořádal zábavní výbor naprosto nepravidelně. Některou sezónu byl výlet vynechán, v jiné byly i dva výlety. Plánovaly se na jarní nebo letní měsíce. První záznam o uskutečněním výletu tohoto spolku pochází ze 70. let 19. století.

Kromě těchto vcelku pravidelně pořádaných akcí, plánovala Beseda i různé společenské akce ke zvláštním příležitostem. Vše začalo 29. září 1861, kdy byla Beseda „slavně otevřena a zábava toho večera ve 2 odděleních odbývána, a sice v prvním oddělení byla deklamace a zpěv... Druhé oddělení sestávalo z taneční zábavy. Toho dne bylo každému údu volno, jednoho hosta s sebou přivést. Co čestní údové byli přítomní p. p. Palacký, Rieger, Brauner, Pštros, karlínský okresní David, c. k. účetní rada Ráb. Při té příležitosti připíjeno na zdar a blaho besedy, jakož i jiným zde přítomným osobám.“⁷⁸ 18. června 1911 pořádala Měšťanská beseda spolu s dalšími významnými karlínskými spolky slavnostní otevření nové restaurační budovy města Karlína. Výtěžek z velkolepé akce šel ve prospěch Ústřední matice školské. Měšťanská beseda přesídlila do této budovy a tím „bylo rázem odpomoženo tolika nedostatkům, že výbor hned pro prvý rok mohl rozšířit počet zábav při stejném počtu členstva“⁷⁹. O rok později „uspořádán byl příležitostně slavnostní večer, jehož programem byla přednáška o historii Besedy za uplynulé půl století. Zároveň usneseno,

---

⁷⁸ Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 3, inv. č. 15, Torso korespondence 1860 – 1913, nestránkováno. (Dále pouze AHMP, MBvK, Torso korespondence)

⁷⁹ AHMP, MBvK, Výroční zprávy, 1911, s. 7.

aby historie Besedy vydána byla tiskem.⁸⁰ Tak se skutečně stalo, Paměti Měšťanské besedy v Karlíně sepsal správce čítárny Karel F. Schaffler a vyšly knižně.

Čas od času nepřišly zkrátka ani děti členů Besedy. Za normálních podmínek neměly děti do besedních místností přístup, ale speciální dětské akce byly výjimkou. Záznamy se dochovaly o dvou akcích: 10. listopadu 1898 proběhl dětský den a 18. února 1912 „Pohádky v křišťálovém paláci“⁸¹. O druhé zmíněné akci máme více informací. Byla určena dětem do čtrnácti let, které mohly přijít v maskách. Dále musely přijít v doprovodu rodičů. Zajímavé je, že rodiče (osoby, které musely být přítomny, pokud chtěly, aby se jejich dítě bavilo) měli vyšší vstupné než jejich ratolesti. Vstupné pro dospělé bylo 50h a pro děti pouze 30h.

---

⁸⁰ Ibid., 1912, s. 7.

⁸¹ Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 4, inv. č. 28, Dokumentace zábav 1909 – 19, nestránkováno. (Dále pouze AHMP, MBvK, Dokumentace zábav)

9. Počátky průmyslu

Počátky průmyslu a jeho rozvoj v 19. století popisují nejprve obecně – z pohledu českých zemí a poté konkrétně – dle situace v Karlíně. Nebude zapomenuto ani na jednu z největších osobností českého průmyslu 19. století, která část svého života strávila v Karlíně, a to na Františka Křižíka.

9.1 *Počátky průmyslu v českých zemích*

Rozvoj manufaktur v Čechách měl dobré podmínky po válkách o rakouské dědictví, kdy habsburská monarchie přišla o průmyslové Slezsko. „Došlo ke zrušení řady svou povahou středověkých nařízení, ke sjednocení cen, měr a vah, zvýšená pozornost byla věnována stavbě a udržování silnic, byly potvrzeny i různé svobody (včetně náboženské) pro kupce a podnikatele a manufaktury měly zprvu zajištěna výhradní práva k výrobě jednotlivých druhů výrobků vydanými privilegii.“⁸² Příliv pracovních sil do manufaktur dále podpořil patent císaře Josefa II. o zrušení nevolnictví. V pražských dílnách „byli zaměstnávání zchudlí cechovní mistři, ale mnohdy, zvláště při výrobě polotovarů, i řada venkovských přadláků i tkalců ze širšího pražského okolí“⁸³. Josef II. podporoval vznik domácího průmyslu také tím, že roku 1784 zakázal dovoz zahraničních výrobků. Nařízení platilo pro textilní výrobky, galanterní zboží, sklářské výrobky a další.

Jen do roku 1787 vzniklo v Praze dvanáct kartounek⁸⁴, dvanáct tkalcoven a sedm přádelen. Většina z nich byla na Novém Městě především z důvodu původní zástavby na Starém Městě, kde nebylo pro nové objekty místo, a starší budovy byly pro manufaktury nevhodné. Tyto předchůdkyně továren vznikaly i v následujících letech, a to jak ve vnitřní Praze, tak i za jejími hradbami. Největší z nich byly umístěny na území dnešního Karlína.

---

⁸² Z. MÍKA, *Průmyslové předměstí*, s. 118.

⁸³ Pavel BĚLINA a kol., *Dějiny Prahy II*, Praha a Litomyšl 1998, s. 39. (Dále pouze P. BĚLINA, *Dějiny Prahy II*)

⁸⁴ Kartounky byly manufaktury na potiskování bavlněných látek.

Na počátku 19. století podpořila rozvoj domácího průmyslu kontinentální blokáda⁸⁵, která zarazila dovoz kvalitního a levného zboží z Velké Británie. Výrazný vzestup zaznamenalo vlnářství, železářství a chemická výroba. Pro jiná odvětví blokáda tolik výhodná nebyla, například v bavlnářství znesnadňovala dovoz surovin a pro plátenictví a sklářství znamenala problémy s odbytem. Dále se na rozvoji průmyslu odrazily napoleonské války, které byly natolik nákladné, že byl v roce 1811 vyhlášen státní bankrot. „Prvních 20 let nového století tak bylo provázeno prudkými zvraty ve vývoji cen a v cenové relaci různých řemeslných výrobků a potravin, v poklesu či vzestupu výroby.“⁸⁶

9.2 Počátky průmyslu v Karlíně

Počátky výroby na území dnešního Karlína sahají až do první poloviny 16. století. V té době byl Karlín větší vesnicí a sídlila v něm papírna. Třicetiletá válka však zabrzдила plynulý rozvoj vesnice. Všechny domy byly dokonce zbourány, aby jejich zázemí nemohlo být zneužito Švédy, a tak musela být vesnice i s papírnou ve 2. polovině 17. století znovu postavena. Na konci 18. století byly postaveny dvě kartounky a od začátku 19. století přibývaly další průmyslové závody. Ve 2. polovině 19. století Karlín svým průmyslem předčil ostatní pražská předměstí.

Za prudký rozvoj průmyslu vděčí území za poříčskou branou hlavně své poloze. Kromě toho, že leží v těsné blízkosti vnitřní Prahy, takže do něj byly umisťovány manufaktury, na které ve staré zástavbě již nebylo místo, tak mu také byla výhodou blízkost velké řeky. Karlín byl od roku 1822 říčním přístavem. Od roku 1845 přes jeho území vedla také železnice. Omnibusy jezdily mezi Karlínem, Prahou a Smíchovem od roku 1860. Další spojení s Prahou a Smíchovem umožnila Karlínu od roku 1875 první koňská tramvaj. Díky Františku Křižíkovi Karlín dokonce předstihl Prahu a od roku 1896 měl první spojení elektrickou tramvají s Libní a Vysočany.⁸⁷

---

⁸⁵ Kontinentální blokádu vyhlásil francouzský císař Napoleon v roce 1806, protože chtěl zničit anglický obchod. Blokáda končí s pádem prvního císařství ve Francii a vede k hospodářské krizi v letech 1816-17.

⁸⁶ P. BĚLINA, Dějiny Prahy II, s. 40.

⁸⁷ Z. MÍKA, Průmyslové předměstí, s. 98.

Kromě průmyslových podniků bylo v Karlíně postaveno i sousoší na počest světových i domácích vědců a vynálezců. V blízkosti zdejší plynárny stála socha císaře Františka Josefa I. od sochaře Kamila Böhma. K ní sochař dodatečně vytvořil osmnáct portrétů významných osobností. „Mužové, počtění takto v jakémś Slavínu, byli: Jan Gutenberg, vynálezce knihtisku, hvězdář Tycho de Brahe, Salomon de Caus, první původce parostrojů, a jeho šťastnější nástupce Watt, Stephenson, tvůrce železné dráhy, Papin, původce parních hrnců, Čech Ressel, vynálezce parolodního šroubu, Murdach, původce plynu, strojíř Arkwright, Benjamin Franklin, Oersted, původce elektromagnetického telegrafu, Morse, vynálezce podmořského telegrafu, Jacquard, původce umělých tkalcovských strojů, optik Frauenhofer, rytíř Gerstner, strojíř z Čech, Alexandr Humboldt, Daguerre a Justus Liebig.“⁸⁸ Tato podobizna panovníka z dynastie Habsburků byla pravděpodobně odstraněna za první republiky. Osud poprsí vědců je dnes neznámý a již v roce 1936 byl nejasný, protože ve Věstníku Technického musea československého se autor příspěvku ptá svých čtenářů: „Kam se poděly výše vzpomenuté busty z technického Slavína v zahradě karlínské plynárny?“⁸⁹

Některá průmyslová odvětví přetrvávala i jako malovýrobní podniky a zůstala v podobě menších řemeslnických dílen. Patří k nim například koželužny či výroby rukavic. Jiná odvětví byla pro vznik velkých podniků vhodná. Někdy k velkovýrobě přispěla i změna ve výrobním postupu, což se například stalo s produkcí svíček, které průmyslově vyráběl F. A. Mueller ve své továrně u hory Vítkov v Karlíně.

Ke stému výročí zemské výstavy vydal hospodářský spolek v roce 1890 Statistický přehled hospodářských poměrů okresu karlínského. V tomto přehledu spolek vynáší úspěšné průmyslové podniky i ty, kteří rozvoji průmyslu napomáhají, a to občanskou, všeobecnou i okresní záložnu. Některé velké podniky považuje za světoznámé, k nim patří strojířna Breitfeld, Daněk a spol., továrny na stroje Huber a Alter, Havelka a Mézs i J. C. Bernard, elektrotechnický závod Františka Křižíka, továrna na šumivé nápoje Dr. Zátky, továrna na svíčky a mýdlo K. Müllera, továrna na cementové dlaždice C. H. Maschy, továrna na dřevitý cement J. Filléna, závod pro zařizování vodovodu a osvětlování plynem V. Svitáka

---

⁸⁸ František ZUMAN, První technický Slavín v Praze, in. Věstník Technického musea československého 3./4., roč. 23, Praha 1936, s. 17.

⁸⁹ Ibid., s. 18.

a továrna na likéry, čokoládu, pečetní vosk aj. Meisnera.⁹⁰ Z menších průmyslových podniků vyzdvihuje truhlářské závody M. Bacíka, J. Navrátila či Řeháčka, strojnické a zámečnické dílny J. Rudleho a Vondřicha a závod na zhotovování šicích strojů Golombiovského.⁹¹ „Taktéž i ostatní průmyslové odvětví, jako: obuvnictví, krejčovství, klempířství, považují pro svou solidnost chvalné pověsti.“⁹²

9.3 Textilní průmysl

V 1. polovině 19. století byl nejvýznamnějším průmyslovým odvětvím textilní průmysl. V Praze byly zakládány především kartounky, ale často šlo pouze o menší podniky, které fungovaly jen krátkou dobu. Nejvyšší počet těchto dílen v Praze, dvacet šest, byl v roce 1813. Do poloviny 19. století se jejich množství snížilo téměř o polovinu, v roce 1851 jich zbylo čtrnáct. Životaschopné byly především velké průmyslové podniky, které převážně vlastnili bohatí židé. Dalším faktorem konkurenceschopnosti byla blízkost řeky, která se dala využít pro vodní pohon strojů.

První kartounka dnešního Karlína vznikla roku 1791 v Růžodole. Hned na přelomu 18. a 19. století přešla do vlastnictví rodiny Przibramů. Tato židovská rodina byla příbuzná s další podnikatelskou rodinou, a to s Jeruzalemi. Obě rodiny spolu nějaký čas spolupracovaly. O rozšiřování podniku se zasloužili Aron Beer Przibram a Mojžíš Jeruzalem, kteří získali i kartounku na Smíchově. Ve 20. letech 19. století patřily jejich podniky k nejmodernějším. V roce 1836 svou spolupráci ukončili a karlínská kartounka zůstala v majetku rodiny Jeruzalemů.

Také druhá karlínská kartounka byla založena v 90. letech 18. století. A i ona měla židovské majitele. Vlastnila ji firma Beer-Porges. Oba židovské podniky v Karlíně patřily mezi ty větší. Zaměstnávaly okolo tří set osob. Je zajímavé, že jejich výroba byla v roce 1807 více než dvojnásobná oproti pražským kartounkám. Karlínské podniky používaly válcovací tiskařské stroje, což si v té době mohly dovolit jen největší firmy. Ve 2. polovině 19. století

---

⁹⁰ Statistický přehled hospodářských poměrů v Karlíně, s. 71.

⁹¹ Ibid.

⁹² Ibid.

začaly nejvíce prosperující kartounky v Praze a okolí využívat také parní stroje jakožto nový zdroj energie. V polovině 19. století jich bylo v Praze a v příměstských obcích celkem sedm v pěti kartounkách, ale již v roce 1865 jich bylo celkem devatenáct ve čtyřech kartounkách.⁹³ Plátenické výrobky se v kartounkách bělily, barvily a prováděla se na nich apretace⁹⁴.

V 90. letech 18. století vzniklo na ostrově Štvanice, který patřil ke Karlínu, bělidlo kartounu. Bělidlo fungovalo po celé následující půlstoletí. Bylo využíváno karlínskými i pražskými kartounkami.

Kromě kartounek můžeme do tohoto průmyslového odvětví zařadit také přádelny a tkalcovny bavlny či výroby hedvábných látek. Tyto druhy textilní výroby se však v Praze a jejím okolí příliš neprosadily, a proto jsou příznačné spíše pro jiné oblasti Čech a Moravy. První přádelnu bavlny v Karlíně založil kolem roku 1820 J. S. Wehle. Největšími místními přádelnami se ale staly přádelna a tkalcovna A. Meissnera a přádelna F. A. Meissnera, které vznikly na přelomu 30. a 40. let 19. století. V polovině 19. století založil J. Singer v Karlíně výrobu hedvábných látek.

Výroba klobouků patří mezi průmyslová odvětví, která existovala zároveň jako malovýroba i jako velkovýroba. V okolí Prahy se rozvinula ve 30. letech 19. století a brzy byla schopná konkurovat i vídeňským výrobkům. Největším podnikem v Čechách se stala karlínská výroba klobouků Karla Krieseho, která vyráběla hedvábné i plstěné klobouky. Karel Kriese mohl zaměstnávat asi sto padesát dělníků i díky tomu, že své výrobky dodával armádě. Ve 40. letech 19. století se počet jeho zaměstnanců zvýšil na dvě stě a výroba se vyzvedla na dvacet jeden tisíc klobouků ročně.⁹⁵ Kromě rakouských zemí Kriese vyvážel své zboží také do Německa, Anglie i New Yorku.

---

⁹³ Z. MÍKA, Průmyslové předměstí, s. 121-122.

⁹⁴ Apretace je konečná úprava tkanin k dosažení lepšího vzhledu.

⁹⁵ Z. MÍKA, Průmyslové předměstí, s. 124.

9.4 Strojírenství

V období průmyslové revoluce sehrálo strojírenství důležitou úlohu i v českých zemích. Jeho počátky nalezneme ve 20. letech 19. století. Od poloviny téhož století se stalo nejvýznamnějším průmyslovým odvětvím u nás a zatlačilo do pozadí i do té doby dominující textilní průmysl. Toto odvětví je ale zcela závislé na surovinách, proto zde byly snahy po objevení nalezišť uhlí a železné rudy i v okolí Prahy. Uhlí bylo těženo z Petřínského kopce od 20. do 70. let 19. století. Většina vhodných surovin se ale do Prahy a jejího okolí musela dovážet. „Uhlí bylo odebíráno z buštěhradských, slánských a hlavně kladenských dolů, železo ze železáren zbirožských, hořovických, fürstenberských na Křivoklátsku a Podbrdsku a colloredo-mannsfeldských u Dobříše.“⁹⁶

Rozhodujícím podnětem pro vznik samostatného oboru strojírenství byl „růst poptávky po pracovních a hnacích strojích z litiny a oceli“⁹⁷, které byly využívány v textilní výrobě. „Většinu strojů bylo nutné i přes zákaz vývozu anglických strojů dovézt (zákaz odvolán 1841) případně vyrobit podle anglických modelů.“⁹⁸ Také celé strojírný v českých zemích byly zakládány anglickými odborníky. Mezi první podniky továrního typu patří například dva závody na Liberecku. Roku 1829 zavedli Edward Thomas a Thomas Bracegirdle výrobu textilních strojů ve Starém Harcově u Liberce. Thomasova strojírna patřila k největším v českých zemích, zaměstnávala sto dvacet pět osob. „I ve strojírnách ještě převládala ruční práce. Jen pro některé úkony bylo využíváno kovoobráběcích strojů na parní či vodní pohon.“⁹⁹

Nejvýznamnějším strojírenským centrem v Čechách se stala Praha. Již ve 40. letech 19. století fungovalo v Praze a jejím okolí deset strojíren. Podniky vyráběly různé druhy strojů, například zemědělské či spřádací stroje, ale postupně se do popředí začala dostávat výroba parních strojů, jež se stala „měřítkem výkonnosti, odborné zdatnosti a úrovně

---

⁹⁶ Ibid., s. 128.

⁹⁷ Ivan JAKUBEC – Zdeněk JINDRA, Dějiny hospodářství českých zemí. Od počátku industrializace do konce Habsburské monarchie, Praha 2006, s. 203. (Dále pouze I. JAKUBEC – Z. JINDRA, Dějiny hospodářství)

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Ibid., s. 204.

technického vybavení¹⁰⁰. Od 30. let byly parní stroje ve vzrůstající míře zaváděny jako univerzální motory do železáren, dolů a dalších odvětví. V 60. letech 19. století šel značný počet pražských strojů také na vývoz. České výrobky byly exportovány kromě Uher, Sedmihradska a Rakouska také do Ruska, Polska, Pruska, Sasko a Francie.

První moderní strojírna v Karlíně byla založena v roce 1833. Stála na rozhraní Karlína a Libně. Jejím majitelem byl Edward Thomas, který přestěhoval do Karlína část své továrny z Liberce. Jeho nový podnik se záhy stal „největším výrobcem parních strojů v českých zemích. Podle dobových zpráv bylo z celkového počtu 25 parních strojů (používaných v českých zemích – pozn. autorky) postaveno do roku 1835 v Thomasově strojírně devět.“¹⁰¹ Během následujících šesti let zde vzniklo dalších dvacet pět parních strojů. Kromě parních strojů Thomas vyráběl také obráběcí stroje či hydraulické lisy. Ve 40. letech 19. století byla továrna rozšířena o válcovnu plechu a slévárnu.

Velký úspěch Thomasovy strojírny je patrný ze souhrnných údajů z roku 1847. Na území Čech bylo v tomto roce sto třicet sedm parních strojů pracujících ve výrobě v různých průmyslových odvětvích. 52,5 % z nich byla domácí původu. 41,6 % strojů bylo vyrobeno v Praze a na předměstích. Thomasova strojírna vyrobila dokonce 32,8 % z celkového počtu těchto strojů.¹⁰²

Ze zámečnických dílen, které v té době vyráběly hydraulické lisy či sací a hnací čerpadla, byl v Karlíně podnik Bedřicha Schneidera. Tento podnik byl založen roku 1841. Menší podnik zde také založil Salomon Huber, který se specializoval na výrobu různých zařízení z mědi a mosaze.

V roce 1853 založil v Karlíně Johann Pack továrnu na železniční vagóny. V 50. letech vyrobil na dva tisíce vozů. Vagóny, které vyráběl, byly jak nákladní, tak osobní. Dále z jeho továrny vycházely parní kotle. Již na konci 50. let však poptávka klesla natolik, že to jeho firma nepřečkala. Roku 1862 byl nucen svůj podnik zavřít.¹⁰³

---

¹⁰⁰ P. BĚLINA, Dějiny Prahy II, s. 45.

¹⁰¹ Ibid, s. 45-6.

¹⁰² Z. MÍKA, Průmyslové předměstí, s. 129.

¹⁰³ Ibid., s. 133.

9.5 Chemická výroba

Podniky s chemickou výrobou produkovaly různé látky a sloučeniny využitelné v textilním a potravinářském průmyslu. Toto odvětví se soustřeďovalo především v menších dílnách, které vznikaly hlavně ve 40. letech 19. století. Počet zaměstnanců výrazně nepřevyšoval padesát ani v dalších letech. Vyráběly se například různé kyseliny, dusičnany, chlorové vápno nebo soda. V Karlíně měl menší podnik tohoto typu L. A. Roose. Specializací v oboru se stala výroba barviv z přírodních zdrojů jako například ze dřeva. Pro tento účel byl v Karlíně postaven mlýn na drcení dřeva.¹⁰⁴

9.6 Potravinářský průmysl

Potravinářský průmysl byl také soustředěn spíše do malých dílen. Jeho rozvoj začal ve 20. letech 19. století ve vnitřní Praze. Na předměstí začal pronikat ve 40. letech 19. století. „V počátcích potravinářského a spotřebního průmyslu je zřejmá snaha především předměstských podnikatelů spojovat několik druhů výroby dohromady. Tak např. ... F. A. Müller z Karlína vyráběl mýdlo, svíčky, ale i likéry, lihové nápoje a čokoládu. Další karlínská firma K. Meissner vyráběla cikorku, likéry, čokoládu, sladké pečivo a pečetní vosk, K. Schalek kromě octa také likéry.“¹⁰⁵ Potravinářský průmysl mohl být také spojován s chemickým průmyslem, a to například při výrobě octa. Ten vyráběl jako první již zmiňovaný K. Schalek, a to od roku 1839. Významným produktem se širokou škálou uplatnění byl řepkový olej. Ve velkém se začal vyrábět ve 40. letech 19. století. Tento produkt se využíval také v textilním průmyslu a ve strojírenství. Dalším výrobkem, který se v 19. století stal dostupnějším běžným lidem, byl řepný cukr. Cukrovary patřily mezi větší podniky. V 60. letech 19. století jich v Praze a jejím okolí existovalo šest. V Karlíně vznikly ve 40. letech dvě rafinerie cukru.¹⁰⁶

---

¹⁰⁴ P. BĚLINA, Dějiny Prahy II, s. 48.

¹⁰⁵ Z. MÍKA, Průmyslové předměstí, s. 125.

¹⁰⁶ Ibid., s. 126.

9.7 Spotřební průmysl

Spotřební průmysl také přetrvával v malých dílnách. Povolení k volné výrobě spotřebního zboží získalo mnoho výrobců ve 40. letech 19. století. V Karlíně se tak vyráběly například zbraně, prýmkařské výrobky či škrob. Na více druhů zboží najednou se zaměřili bratři Löwyové, kteří vyráběli brky na psaní, tužky, pečetní vosk či sirky. W. Schwabel se specializoval na různé truhlářské výrobky a vyráběl i kulečníky.

9.8 Významné podniky v Karlíně

Důležitým podnikem byla zdejší plynárna, která byla postavena v letech 1846-1847. Stála na Královské třídě (v dnešní Sokolovské ulici) v blízkosti Negrelliho viaduktu. Produkovala svítiplyn, jenž byl vyráběn z kamenného koksovatelného uhlí. V té době se ale plynovému světlu ještě plně nedůvěřovalo, a tak ve smlouvě například stálo, že „lampy musí být snadno přestavitelné na olejové, které v té době byly osvědčené“¹⁰⁷. Její dva plynojemy s obsahem 300 000 m³ plynu pocházely z Thomasovy strojírně. V době svého vzniku patřila k velkým podnikům. Dle původního plánu měla dvacet let dodávat plyn Praze, ale nakonec fungovala mnohem déle. Plynárnou v Libni byla nahrazena až roku 1882.

Významným letopočtem pro karlínský průmysl byl rok 1884. V tomto roce přesunul svůj elektrotechnický závod na obloukové lampy z Plzně do Karlína František Křižík. „Křižíkovi vděčil Karlín také za to, že r. 1894 měl svou vlastní elektrárnu jako jedna z prvních českých obcí ... a o rok později elektrifikaci veřejného osvětlení.“¹⁰⁸

---

¹⁰⁷ Dagmar BRONCOVÁ a kol., Praha 8 křížem krážem, Praha 2008, s. 200.

¹⁰⁸ Z. MÍKA, Průmyslové předměstí, s. 133.

9.9 František Křižík

František Křižík, vynálezce a podnikatel, byl významnou osobností, která část svého života strávila v Karlíně. „On sám se však za vynálezce nikdy nepovažoval. Tvrdil, že vždy jen vylepšoval již existující, vymýšlel způsoby, jak použít původní myšlenku tak, aby mohla být technicky realizována a prakticky využívána.“¹⁰⁹ A co se podnikání týče, byl k němu spíše donucen okolnostmi, než že by byl typickým obchodníkem, který se neustále žene za zvyšováním kapitálu. Více než o vlastní zisk mu šlo o „rychlé posouvání technické úrovně elektrotechniky, aby se Čechy staly, i přes malé pochopení spolupodnikatelů, přední výrobní velmocí nově konstituovaného oboru“¹¹⁰.

Křižík se narodil 8. července 1847 v malé vesnici Plánicích u Klatov. Pocházel z chudé rodiny venkovského ševce. Rodiče ho ale podpořili ve studiích, a tak studoval na reálce v Klatovech a Praze a poté se v Praze zapsal na chemii na technice. Tento obor měl v té době k elektřině patrně nejbližší, protože jediným zdrojem elektřiny byly bateriové články.

Již ve svých dvaceti jedna letech využil Křižík své technické znalosti v zaměstnání, když pro Kaufmannovu firmu prováděl údržbu telegrafů a zvonkových přístrojů v Sedmihradsku na uherské Východní dráze. Od roku 1870 pracoval Křižík u Severní dráhy Ferdinandovy v Olomouci. Dále působil v Brně a Krnově. V roce 1873 se však i s manželkou přestěhoval do Plzně, kde opět působil v podobné funkci (referent pro telegrafii a technický provoz) u Plzeňsko-březenské dráhy.

Za manželku si roku 1872 vzal Pavlínu Štulíkovou, dceru mlynáře z Dolů u Luže. Seznámil se s ní za svých studentských let v Praze v tanečních a nezapomněl na ni. Celkem spolu měli šest dětí. Ve svých pamětech se o ní vyjádřil velmi pochvalně, když řekl: „Získal jsem vzornou ženu, jakých je málo. Na sobě šetřila, ale pro děti a pro mne dovedla učinit a opatřit vše.“¹¹¹

---

¹⁰⁹ Jiří KOTTAS, František Křižík, Praha 1987, s. 6. (Dále pouze J. KOTTAS, Křižík)

¹¹⁰ Ibid., s. 8.

¹¹¹ František KŘIŽÍK, Paměti, Praha 1997, s. 29. (Dále pouze Křižíkovy paměti)

Křižík začal svůj volný čas trávit ve své pokusné laboratoři, kde se snažil vylepšit tzv. Jabločkovu svíčku, obloukovou lampu, která ho zaujala na světové výstavě v Paříži roku 1878. Zkoušky prováděl v Piettově papírně v Plzni, jejíž majitel jej podporoval. V 80. letech 19. století za svou obloukovou lampu dostal zlatou medaili na mezinárodní elektrotechnické výstavě v Paříži a prodával ji na domácím trhu, ale i do různých zemí Evropy i Ameriky. V té době se také vzdal svého místa u dráhy a v prosinci 1883 se i se svou rodinou přestěhoval do Karlína.

V Karlíně bydlel Křižík se svou rodinou ve vile u Meisnerů až do té doby, než v roce 1892 koupil pozemek na Královské třídě a dal zde postavit dva obytné domy (pro svou rodinu a pro kancelářské využití) a tovární budovy. Ve vlastní továrně rozjel výrobu roku 1894. Čtyři roky předtím vyráběl v budovách po Fischlově olejňě, kde byl pouze v nájmu u strojírenské společnosti Breitfeld – Daněk. U této společnosti byl v nájmu hned od svého příchodu do Karlína. Původně jeho továrna sídlila v tak řečené Staré Daňkovce¹¹² na Žižkově třídě (dnešní Pernerově ulici).

Mezi Křižíkovy výrobky patří již zmíněné obloukové lampy, tedy elektrické osvětlení podniků a měst. Je zajímavé, že Křižík chtěl prosadit elektrifikaci menších měst (ta váhala mezi elektřinou a plynem) a byl ochoten postavit zde elektrárny na vlastní náklady. Obce pak mohly tyto elektrárny odkoupit po tom, co se přesvědčily o jejich výhodnosti. Takto to proběhlo například roku 1905 v Pardubicích. Křižíkova firma ale zaváděla elektrické osvětlení do českých měst již mnohem dříve, a tak prvním městem s veřejným elektrickým osvětlením v Čechách byl Písek, a to již v roce 1887. Roku 1894 bylo ve vnitřní Praze jako první elektricky osvětleno Václavské náměstí. Následujícího roku vzniklo elektrické veřejné osvětlení v Karlíně. Proud k osvětlování i k pohonu strojů zajišťovaly elektrárny, jejichž zařízení vyráběl Křižíkův podnik. Dynama byla poháněna několika způsoby, například parními stroji nebo vodní elektrárnou.

K dalším proslulým výrobkům Františka Křižíka patří ty, které představil roku 1891 na Všeobecné zemské výstavě v Praze. Byla to fontána s barevnými světly a elektrická tramvaj. Město Praha ale neprojevalo zájem o elektrickou tramvaj okamžitě. Zřejmě bylo spokojené se svou koňskou tramvají, která zde jezdila od roku 1875. První zakázku na elektrickou tramvaj tak Křižík dostal v roce 1892, kdy se měla z Karlína do Libně

---

¹¹² Ibid., s. 45.

prodloužit trať původní koňské tramvaje vedoucí do Karlína.¹¹³ Provoz na této dráze byl zahájen v březnu roku 1896 a již v září téhož roku byl prodloužen do vnitřní Prahy. V roce 1898 vykoupila obec koňskou tramvaj a začala ji předělávat na elektrickou. Poslední jízda koňmi proběhla v roce 1905. Křižík zařizoval elektrickou městskou dráhu i v dalších městech, například v Plzni či Hradci Králové.¹¹⁴

František Křižík byl významnou osobností i mimo svou továrnu. Byl předsedou železniční rady i členem panské sněmovny. Byl českým vlastencem a veřejnou činnost považoval za svou občanskou povinnost. Pořádal přednášky o elektrotechnice a účastnil se spolkového života. Byl členem Měšťanské besedy v Karlíně (o letech 1899-1918 to víme jistě, ale seznamy členů z dalších let se bohužel nedochovaly). 10. prosince 1901 měl jednu ze svých přednášek právě v Měšťanské besedě v Karlíně. Byla nazvána „O mluvící a zpívající lampě elektrické“¹¹⁵. Takovéto úkazy Křižík názorně demonstroval na hořící lampě, a tak mohlo být do výroční zprávy zapsáno: „svítící lampa oblouková reprodukuje po způsobu telefonu zvuky a hlasy i ve značné vzdálenosti vyluzované“¹¹⁶. Získal mnoho ocenění, například cenu Hanuše Karlíka z roku 1927.

Za první světové války neměly Křižíkovy podniky příliš velký odbyt. Roku 1917 došlo k vytvoření akciových společností z jeho podniků a Křižík v nich ztratil hlavní slovo. Stáhl se tedy do ústraní vlastní laboratoře. Zájem o svůj celoživotní obor neztratil a studoval „technické časopisy v pěti jazycích, jen aby udržel krok se světovým děním“¹¹⁷. Zemřel 22. ledna 1941 ve Stádlci u Tábora, kde pobýval u svého syna. Byl pohřben na vyšehradském Slavíně.

---

¹¹³ Ibid., s. 95.

¹¹⁴ Ibid., s. 102.

¹¹⁵ AHMP, MBvK, Výroční zprávy, 1901, nestránkováno.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ J. KOTTAS, Křižík, s. 79.

10. Průmyslový odbor Měšťanské besedy v Karlíně

Měšťanská beseda v Karlíně se kromě společenských a kulturních akcí zabývala i vzděláváním a osvětou svých členů. Tato činnost probíhala formou přednášek a diskuzí, jejichž zaměření se v průběhu let měnilo. Zpočátku se témata týkala pouze průmyslu a obchodu, postupem času však nalezneme mnohem širší záběr témat z oblastí cestování, historie či kultury. Tyto změny jsou patrné i z názvu zvláštního výboru Měšťanské besedy. Z roku 1863, tedy od počátku zvláštního výboru, pochází název *výbor pro průmyslové porady*, o kterém se dočteme v Schafflerových Pamětech Měšťanské besedy v Karlíně. Postupem času se objevuje označení *vzdělávací odbor*. Nový název se sice poprvé objevuje ve výroční zprávě ze správního roku 1867 – 1868, ale původní název se používá i nadále. Schaffler tvrdí, že se používal až do 80. let 19. století, kdy „přestaly se vésti zvláštní protokoly o činnosti odboru pro pořádání průmyslových porad a odbor pojmenován vzdělávacím odborem“¹¹⁸.

Název této kapitoly jsem zvolila také proto, že zlaté období odboru, na něž Schaffler vzpomíná, začalo v době, kdy žádný jiný název neexistoval. Bylo to v letech 1866 – 1868 za předsedy průmyslového odboru Karla Bursíka (viz příloha č. 13) a údajně pokračovalo až do roku 1871. Bursíkův nástupce Jan Topinka byl dle Schafflera také velmi aktivní. V Pamětech se také píše: „těžiště intenzivní činnosti Měšťanské Besedy vyvrcholilo v pořádání tak zvaných průmyslových přednášek a porad za tím účelem, aby přispívaly – jak v provolání z r. 1862 čteme – ku vzájemnému vzdělání průmyslovému, ku pokroku a zdokonalování ve výrobě i k výchově řečníků a pracovníků v oboru průmyslu“¹¹⁹. Schaffler si uvědomoval, že Karlín je prosperujícím pražským předměstím hlavně díky rozvoji průmyslu, a proto zaznamenal: „Kdyby byla Beseda nic jiného nepodnikla, než tuto akci (průmyslové porady a přednášky – poznámka autorky), pak vykonala takový kus národní a osvětové práce, že musíme v úctě pokloniti se před starými vlastenci karlínskými, kteří

---

¹¹⁸ K. F. SCHAFFLER, Paměti Měšťanské besedy v Karlíně, s. 17.

¹¹⁹ Ibid., s. 14.

vědouce, že spása Karlína leží v průmyslu a obchodu, podporovali tento vývoj měrou znamenitou.“¹²⁰

10.1 Vedení průmyslového odboru

Průmyslový odbor neměl nijak omezený počet členů. Přesný počet členů se dochoval pouze z let 1866 – 67, kdy jich bylo sedm. Funkce v tomto odboru byly následující: předseda, místopředseda, dva zapisovatelé a pořadatelé. Další specifické funkce se přidělovaly v případě, že bylo potřeba něco vyřešit, například členství v komisi pro přezkoumání jednacího řádu. Členové odboru „nejen že sami přednášeli, ale neúmorně vyhledávali nové a nové řečníky ze všech oborů průmyslu a živností“¹²¹. Porady se konaly za účasti minimálně dvaceti členů Besedy. Hosté členů spolku se také směli účastnit.

Průmyslový odbor měl na rozdíl od zábavního výboru vlastní jednací řád. Jednací řád pro průmyslové porady se dochoval z roku 1867. Obsahoval pouhých šest paragrafů. Pro průmyslové porady bylo podle nich závazné, aby se konaly za účasti minimálně dvanácti členů Měšťanské besedy. Zahájeny měly být předsedou či zapisovatelem. Pokud došlo při poradách k nějakým nejasnostem, měli se členové řídit všeobecným jednacím řádem. Den vybraný pro odborové schůze byl pátek, ale nekonaly se příliš často. V letech 1866 – 68 se odbývaly pouze šestkrát. Mohli se jich účastnit všichni členové Besedy, kteří na ně byli zváni zvláštními oběžníky. Hlavní náplní schůzí byla volba členů průmyslového odboru. Ostatní záležitosti, jako návrhy a výběr témat, ustanovování komisí, hlasování o návrzích a podobně, byly součástí jak schůzí, tak průmyslových porad.

Pravidla pro průmyslové porady byla schválena na poradě výboru 23. února 1864. Obsahují také účel porad – osvětovou činnost v oblasti průmyslu a výchovu řečníků, „jenž by tím spíše v ústavní náš život se vpraviti mohli“¹²². Pravidla dále popisují činnost všech jednotlivých funkcí členů výboru. Předseda „řídí jednání, uděluje slovo, sestavuje otázky

---

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ K. F. SCHAFFLER, Paměti Měšťanské besedy v Karlíně, s. 14.

¹²² Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, fascikl č. 5, Protokol pro průmyslové porady, 23. 2. 1864. (Dále pouze AHMP, MBvK, Protokol pro průmyslové porady)

ku hlasování, vysloví jich výsledek a má to právo kdyby se rušil pořádek – tyto porady přerušit aneb na podruhé odročit“¹²³. Pokud je předseda zaneprázdněn, získává jeho pravomoci místopředseda. Zapisovatel vede protokoly, do kterých zaznamenává jména všech řečníků, kladené otázky a výsledná usnesení. Pořadatelé pak, stejně jako všichni ostatní členové výboru, mají za úkol shánět přednášející na budoucí porady a přednášky. Členové výboru byli voleni na schůzích výboru „relativní většinou přítomných údů besedních a sice na půl leta“¹²⁴.

Byrokracie se nevyhnula ani průmyslovým poradám. V Pravidlech pro průmyslové porady se jí zabývá hned několik bodů. Nová porada či přednáška neměla začít bez toho, aby se před tím nepřečetl protokol z minulého sezení. Ten měl být v případě nutnosti opraven a následně schválen. Také bylo dáno, že kterýkoli člen Besedy mohl předkládat návrhy na změny. Pokud byl návrh podpořen deseti podpisy stejně smýšlejících členů, měl navrhovatel právo předstoupit před valnou hromadou a svůj návrh vyložit. Pokud ale nesehnal dostatečný počet podpisů, tak se na valné hromadě nejprve hlasovalo o tom, zda nechají řečníka předstoupit a promluvit o jeho návrhu. Navrhovatel měl také možnost odvolat svůj návrh. Každý řečník směl vystoupit se stejným tématem pouze dvakrát kromě předsedy, který mohl vystoupit se stejným návrhem tolikrát, kolikrát uznal za vhodné. O schválení či zamítnutí návrhů se hlasovalo. Ke každému návrhu bylo možno přidávat tzv. podnávrhy, které se ale nesměly příliš odchylovat od původního tématu. Řečníkovi také nebylo tolerováno odchylování se od prvotního návrhu, což měl hlídat předseda a provinilce případně napomenout. Řečníci dále nesměli nikoho urážet. Pokud se tak stalo a nepřestalo to ani po napomenutí, měl předseda pravomoc ukončit nevhodný proslov a odeslat řečníka na jeho místo. Řečník měl ale možnost očištění, které mu muselo být umožněno na konci debaty.

O návrzích se hlasovalo „vždy buď povstáním aneb vyzdvižením ruky“¹²⁵. I tuto činnost řídil předseda. Určoval například pořadí návrhů, o kterých se mělo hlasovat. Pokud byly návrhy dlouhé – „z vícero odstavců“¹²⁶ – hlasovalo se o nich nejprve po částech a pak ještě jednou jako o celku. Bližší informace o stylu hlasování se v Pravidlech pro průmyslové

---

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Ibid.

porady nevyskytují, a proto se domnívám, že probíhalo tak, jak je popsáno v Jednacím řádu Měšťanské besedy v Karlíně. Platil názor absolutní většiny.

10.2 Činnost průmyslového odboru

Informace o činnosti tohoto odboru jsou velmi útržkovité. Schaffler se v Pamětech spolku o tomto odboru zmiňuje spíše obecně. Protokol pro průmyslové porady se dochoval z let 1863 – 1864, tedy od počátku průmyslových porad. Z prvního období, od 16. března do 23. listopadu 1863, se dochovaly pouze názvy porad a jména těch, kdo je vedli. Od 28. prosince 1863 do 11. července 1864 přibýlo k jednotlivým poradám více podrobností. Zápisní kniha pro průmyslový odbor a současně i Zápisní kniha pro průmyslové porady se dochovala pouze z let 1866 – 68, což je vrcholné období porad. Do zápisní knihy byly zapisovány protokoly z jednotlivých porad a přednášek. Z následujících let se dozvídáme převážně už jen názvy přednášek a jména přednášejících z Výročních zpráv Besedy. Ty se ale dochovaly pouze ze správních let 1866, 1867 – 68, 1872 – 73, 1874 – 75, 1879 – 80, 1899, 1901 a 1902 (z uvedeného je vidět, že správní a kalendářní rok se v určitém období liší). V dalších výročních zprávách z let 1909, 1910, 1911, 1912, 1914 a 1918 již žádné zmínky o vzdělávacím odboru nenajdeme. Musel být zrušen někdy v letech 1903 – 1908. Pravděpodobně se tak stalo z důvodu zavedení vzdělávacích přednášek pro všechny občany Karlína na tamější radnici. V letech 1901 a 1902 pořádala Měšťanská beseda pro své členy již jen po jedné přednášce s odůvodněním: „Vzdělávací odbor omezil se r. 1901 na pořádání pouze jedné přednášky, a sice z té příčiny, že byly pořádány t. r. universitní přednášky pro lid na radnici karlínské, kterých se též členstvo Měšť. Besedy účastnilo.“¹²⁷ Činnost vzdělávacího odboru nezankla úplně, ale přešla do kompetence zábavního výboru. Ve výroční zprávě z roku 1910 se tedy například dočteme, že zábavní výbor uspořádal přednášku o cestách po Španělsku.

Přednášky neprobíhaly nepřetržitě ani v letech existence zvláštního odboru (1863 – 1903/8). Prvním krátkodobým přerušením byla, dle dochovaných zpráv, prusko-rakouská válka v roce 1866. V době jejího trvání se činnost spolku omezila pouze na vnitřní správu.

---

¹²⁷ AHMP, MBvK, Výroční zprávy, 1901, nestránkováno.

„Hned však po uzavření míru Pražského usnesl se výbor na tom, by se porady průmyslové v besedě opět zavedly, neboť vším právem se domníval, že v nynější době nebude tak chvalnému počínání nijakých překážek více kladeno.“¹²⁸ Průmyslové porady dále neprobíhaly od konce správního roku 1867 – 1868, kdy byl pro Prahu a nejbližší okolí vyhlášen výjimečný stav. Stalo se tak v důsledku pouličních nepokojů českých vlastenců, kteří nesouhlasili s rakousko-uherským vyrovnáním. Výjimečný stav trval od 11. října 1868 do 28. dubna 1869. Nevíme jistě, zda se průmyslové porady obnovily hned po jeho ukončení, protože další výroční zpráva se dochovala až ze správního roku 1872 – 73. Každopádně v tomto správním roce již porady probíhaly zcela samozřejmě a téměř v původním rozsahu. V dalších letech existence vzdělávacího odboru proběhla dle dochovaných pramenů vždy alespoň jedna přednáška.

Četnost přednášek a porad se v průběhu let měnila. V počátcích odboru probíhaly přednášky téměř každé pondělí, a to dokonce i v letních měsících. V létě roku 1863 bylo vynecháno jen několik pondělků, které na sebe nenavazovaly. Celkem proběhlo v roce 1863 třicet porad a v první polovině následujícího roku sedmnáct porad. O období 1866 – 68 máme také velmi podrobné zprávy. V těchto letech proběhlo nejvíce průmyslových porad. První porada se po prusko-rakouské válce odbývala 24. září 1866 a od té doby se konaly nepřetržitě každé pondělí až do 25. února 1867. Poslední zmíněná, v pořadí dvacátá porada byla zrušena, protože předseda Bursík byl nemocen. Následující týden byla porada vynechána, stejně jako v jiných letech, protože v masopustním období probíhalo velké množství tanečních večírků pořádaných zábavním výborem. Následně proběhly ještě čtyři po sobě jdoucí porady a v polovině dubna byla vyhlášena pauza přes letní měsíce. V následujícím správním období proběhlo s určitostí sedmnáct průmyslových porad, a to od 9. prosince 1867 do 5. května 1868. Porady byly v této době přesunuty z pondělí na úterý, protože učitelé z večerní školy průmyslové se v pondělí nemohli účastnit. Konaly se každý týden kromě posledního úterý v lednu, kdy důvod nebyl vysvětlen, a masopustního období ve druhé polovině února. V poslední zaznamenané přednášce však není uvedeno, zda se jedná o závěrečné setkání před letním přerušením spolkové činnosti či nikoliv. Ve správním roce 1872 – 73 proběhlo deset přednášek, 1873 – 74 několik přednášek na stejné téma, 1874 – 75 čtyři přednášky, 1879 – 80 dvě rozpravy a šest přednášek, 1899 tři přednášky, 1901 jedna přednáška a stejný počet

---

¹²⁸ AHMP, MBvK, Výroční zprávy, 1866, s. 5.

i v následujícím správním roce.¹²⁹ Z této neúplné statistiky vidíme, že rozsah činnosti vzdělávacího odboru se nedá vyvodit bez dochovaných pramenů. Po vrcholném období v letech 1866 – 68 počet přednášek výrazně klesl, na přelomu 70. a 80. let mírně stoupl a dále klesal až k úplnému zániku.

Příčinou snížení počtu přednášek byly problémy s prostorami, které spolek dlouhodobě sužovaly, a již zmiňované zavedení univerzitních přednášek pro veřejnost na karlínské radnici. Ve výroční zprávě z roku 1899 Beseda svou činnost chválí, problémy však připouští, ale viníky hledá ve vnějších faktorech. Přiznává tedy: „Dobrá snaha a upřímná vůle nebyly ani letos korunovány zdarem, nicméně dlužno doznati jakýsi pokrok k lepšímu.“¹³⁰ Vlastní vinu jakéhokoli neúspěchu ale zcela popírá: „Jestliže se jí to nepodařilo tou měrou, jak se snažila a jak si přála, nemůže spadati na vrub její, nýbrž jsou tím vinny poměry a vlivy vnější, které přinesla nynější doba, a které opět pouze dobou překonati se dají.“¹³¹ Mimo jiné svými slovy jednatel myslí chybějící velký sál v Karlíně. Hostinec U Červené hvězdy byl zrušen v roce 1893 a nová restaurační budova byla vystavěna až po téměř dvaceti letech. Další problém je spatřován v upadajícím zájmu o pořádané akce. Vyplývá to ze slov: „účastenství při přednáškách zvláště ze strany dam nebylo dosud takové, jakého by si odbor byl přál“¹³². O účasti žen se podrobněji zmiňují v samostatné kapitole. Autor Pamětí Měšťanské besedy vidí důvody menšího zájmu o průmyslové porady a následné snížení jejich počtu i jinde. Paradoxní je, že je vidí v uvolnění poměrů v letech sedmdesátých, od kterého se naopak očekává, že usnadní pořádání různých akcí. Byly to ale právě tyto nové možnosti, které stávajícím spolkům začaly konkurovat. „Jako houby po dešti vyrůstaly odborné spolky, stavovské organizace, spolky sportovní a jiné, rodilo se hnutí sociálně demokratické a všechny tyto nové proudy třídily občanstvo a odváděly je do svých středisk.“¹³³ Dále spatřuje důvody v politických problémech: „Také valně tomu přispěly domácí spory a stranické boje let osmdesátých v národě našem, které, bohužel, roztříštily se

---

¹²⁹ AHMP, MBvK, Výroční zprávy, 1866 – 1918.

¹³⁰ AHMP, MBvK, Výroční zprávy 1866 – 1918, 1899, nestránkováno.

¹³¹ Ibid.

¹³² Ibid.

¹³³ K. F. SCHAFFLER, Paměti Měšťanské besedy v Karlíně, s. 17.

do všech oborů života národního, otravující veškerý náš život společenský, kulturní, ba i rodinný.¹³⁴

10.3 Ženy na přednáškách

Z výroční zprávy z roku 1899 vyplývá, že se ženy směly účastnit přednášek vzdělávacího odboru, avšak jejich návštěvy nebyly příliš časté. V této době jsou míněny manželky a dospívající dcery členů Besedy, ale i samy členky, které jsou ve spolku od správního roku 1879 – 80.

O přístupu žen na průmyslové porady a přednášky se diskutovalo od samého počátku odboru. Původní návrh Pravidel pro průmyslové porady dokonce zněl: „K těmto poradám mají manželky a dcery besedních údů volného přístupu.“¹³⁵ S tímto návrhem však většina přítomných nesouhlasila, a tak se o něm hlasovalo zvlášť. Po živé debatě došlo k následující úpravě: „K těmto poradám mají manželky a dcery besedních údů volného přístupu, kterýžto přístup se při týkajících jích záležitostech veřejně ohlásí.“¹³⁶ Ženy se tedy v roce 1864 s jistotou účastnily šesti přednášek: *O šicích strojích* a *O látkách zvířecích a jích upotřebení v průmyslu*, které probíhaly ve dvou večerech, *O slaměnkářství vůbec a o jeho rozšiřování v Čechách* a *O nejnovějších vynálezech Američanu v oboru domácnosti*.¹³⁷

Ze Zápisní knihy pro průmyslové porady z let 1866 – 1868 pouze vyplývá, že se ženy neúčastnily diskusí na daná témata – v knize jsou zapsána pouze jména diskutujících a ne všech účastníků porad. I v této době ale probíhaly přednášky o tématech, která by mohla zaujmout i dámy, jako například *O vhodném zařizování domácností* či *O některých přístrojích z Pařížské výstavy*, kde se mimo jiné hovořilo o hrnci k vyvařování prádla.

Ve správním roce 1874 – 75 mohla ženy jistě upoutat přednáška *O Papinovu hrnci*. V březnu správního roku 1879 – 80 proběhly dokonce dvě přednášky o ženách s názvem

---

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ AHMP, MBvK, Protokol pro průmyslové porady, 23. 2. 1864.

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ Ibid., 1863 – 64.

Ze života české paní. Nejzajímavější ale je přednáška ženské referentky ve správním roce 1872 – 73. Paní Žofie Podlipská, česká spisovatelka a překladatelka, přišla s tématem *O vychování sebe i jiných*.¹³⁸

10.4 Průběh průmyslových porad

Témata průmyslových porad a přednášek se, jak jsem již naznačila, vyvíjela. Většinou mělo jedno setkání jen jedno téma, ale nebylo výjimkou, aby se stejné téma probíralo i na následujících setkáních. Jindy nastala opačná situace, když se během jednoho setkání probírala dvě různá témata, ať už se stejným či s jiným přednášejícím. Za raritu ale považuji přednášku ze 13. dubna 1863, kdy tři různí referenti stihli pojednat o třech zcela odlišných tématech.

Přednášející se v hojné míře střídali. Byli mezi nimi továrníci, úředníci, učitelé či spisovatelé. V letech 1866 – 68 převládaly průmyslové porady nad přednáškami, protože hned na první schůzi průmyslového odboru ve správním roce 1866 došlo ke schválení návrhu „by se porady průmyslové více rozmluvama nežli přednáškama pěstovaly“¹³⁹. Průmyslové porady tedy byla sezení, na kterých se přečetl článek (například z Hlasu či Průmyslníka českého) na dané téma, a dále se o něm diskutovalo. Časem přišlo i doporučení, aby si všichni dělali při čtení poznámky s odůvodněním, že „tak děje se ve všech větších shromáždění při rokování“¹⁴⁰. Četly se zde například články: *Kterak by vláda mohla snadno a trvale pomáhati průmyslu a živností vůbec, Kterak pomáhati dělnictvu, Vliv obchodních smluv rakouských na domácí náš obchod, Úpadek řemesel našich, Řemeslník český* či *Pomůcky řemesla průmyslového*.¹⁴¹

---

¹³⁸ AHMP, MBvK, Výroční zprávy, 1866 – 1918.

¹³⁹ Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 1, inv. č. 4, Zápisní kniha pro průmyslový odbor 1866 – 68, 18. 9. 1866. (Dále pouze AHMP, MBvK, Zápisní kniha pro průmyslový odbor)

¹⁴⁰ Ibid., 21. 1. 1868.

¹⁴¹ Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 1, inv. č. 4, Zápisní kniha pro průmyslové porady 1866 – 68. (Dále pouze AHMP, MBvK, Zápisní kniha pro průmyslové porady)

Průmyslový odbor dbal na to, aby všichni účastníci porad, jak továrníci, tak dělníci, rozuměli obsahu probíraného. Na osmi sezeních se tak například dopodrobna rozebíral zákon o obecním zřízení. Nebo byla ve spolkových místnostech vyvěšena „schránka na dotazy z oboru průmyslu a obchodu, kteréžto dotazy by odbor průmyslový zodpovídal a neb od znalců zodpovídati nechal“¹⁴². Členové Besedy účastníci se průmyslových porad měli i další inovativní názory. Například se shodli na tom, že by součástí výuky na průmyslových školách měla být kromě teorie také praxe a tu, že by měli vyučovat mistři. V této době mohli studenti získat praxi pouze u mistrů v dílnách.

Přednášky probíhaly různými způsoby. Schaffler průběh přednášek popisuje takto: „Nebyly to přednášky po způsobu nynějším, nebyly provázeny světelnými obrazy, bez nichž dnes (roku 1913 – poznámka autorky), jak známo, žádná přednáška se neobejde; byly to většinou volné, praktické rozhovory na řečníkovo thema, jichž účastnili se nejen odborníci, ale i v hojném počtu prostí řemeslníci a dělníci, kteří svoje názory nehledanými slovy vykládali.“¹⁴³ Některé přednášky obsahovaly i názorné ukázky. Tak například v přednášce *O šicích strojích* referent „názorně vyložil hlavní části a stehy posud známých šicích strojů dílem výrazy a modely k tomu účeli zhotovenými, dílem na tabuli“¹⁴⁴. Pro přednášku *O látkách zvířecích a jích upotřebení v průmyslu* přinesl referent pro větší názornost různé druhy kožešin a velké malované obrazy. Nákrasy i vzorky měli posluchači k dispozici i u přednášky *O kostích zvířecích a lidských*. Na této přednášce získaly dámy velmi důležitou informaci, když přednášející na lidské kostře „vysvětlil škodný vliv rozličného módního šňěrování na hrudí a následky z toho pro ženské vyplývající“¹⁴⁵.

Přednášky průmyslového a později vzdělávacího odboru pokryly širokou škálu témat. Témata z oblastí průmyslu, obchodu a techniky byla častější v počátečních letech odboru, přetrvávala však až do jeho samotného konce. Ve správním roce 1866 proběhla přednáška *O práci a vlivu výroby na blahobyt lidský*, 1867 – 68 *O knihtisku*, *O některých přístrojích z pařížské výstavy* (například o hrnci k vyvařování prádla s dvojím dnem), *O obchodních*

---

¹⁴² Ibid., 16. 12. 1867.

¹⁴³ SCHAFFLER, Paměti Měšťanské besedy v Karlíně, s. 15.

¹⁴⁴ AHMP, MBvK, Protokol pro průmyslové porady, 7. 3. 1864.

¹⁴⁵ Ibid., 2. 5. 1864.

společnostech vůbec a o akcionářských spolcích zvlášť, O orloji staroměstském či O vynalezení galvano-elektrického proudu, 1872 – 73 O životě, působení a významu Koperníka a O metrické míře a váze, 1874 – 75 O vývoji parního stroje a 1901 O mluvící a zpívající lampě elektrické samotného císařského rady, inženýra Františka Křižíka. Ostatní, méně známé autory přednášek jsem uvedla v tabulce číslo 1 obsahující základní informace o všech přednáškách a poradách Měšťanské besedy v Karlíně, o nichž se dochovaly nějaké zprávy. V tomto oboru jde především o inženýry a učitele.

Následující přednášky byly z oblasti historie a kultury: ve správním roce 1866 *O vývoji pracovní síly, 1867 – 68 O postupu práce lidské v nejstarších dobách a ve středověku, O vzdělanosti lidstva až do vynalezení umění knihtlačitelského, O vodovodech* (historický přehled počínající starověkým Římem) a *O nejstarších dějinách Karlína, 1872 – 73 O staročeských slavnostech výročních, O následcích bitvy Bělohorské pro literární život v Čechách, O Blahoslavovi a významu jeho v kulturní historii Čech a O znovuzrození ducha národního v Čechách a na Moravě, 1874 – 75 O poměrech společenských v Evropě po objevení Ameriky a 1879 – 80 O Komenském*. Je vidět, že i historický a kulturní okruh byl velmi častým tématem přednášek, a to především v 60. a 70. letech.

Poslední zájmový okruh bych označila jako okruh zeměpisný. Přednášky na toto téma nebyly tolik frekventované, ale zato se objevovaly od 70. let 19. století až do počátku 20. století. Jejich autoři, často učitelé, většinou popisovali vlastní zážitky z cizích zemí. Proběhly přednášky *O cestě do Bulharska* ve správním roce 1872 – 73, 1879 – 80 *O tahu českého ptactva, 1899 Z cesty Ruskem* či 1902 *O cestě do Afriky a Španělska*. Cestopisné přednášky byly doplňovány obrazovým materiálem, jako například pohlednicemi nebo v pozdější době promítáním světelných obrazů.¹⁴⁶

Tabulka číslo 1, jak jsem již zmínila, je souhrnem základních informací o průmyslových poradách a přednáškách. Obsahuje přehled 117 setkání členů Měšťanské besedy v Karlíně pod vedením průmyslového, později vzdělávacího, odboru. Toto číslo vyjde v případě, že přednášku *O světové výstavě ve Vídni* ve správním roce 1873 – 1874, o kterém výroční zpráva pouze udává, že proběhlo „několikrát“, započítáme třikrát. Jedná se asi o třetinu setkání, která v Měšťanské besedě proběhla do první světové války, protože

---

¹⁴⁶ AHMP, MBvK, Výroční zprávy, 1866 – 1918.

Schaffler zaznamenal, že bylo „absolvoováno v Měšťanské Besedě karlínské za dobu jejího trvání více než 300 přednášek“¹⁴⁷. Autor paměti byl na tuto činnost spolku velice hrdý, protože zapsal: „směle mohu tvrditi, že bude asi málo Besed v Čechách, které by se mohly vykázati tak hojnou, všestrannou a důkladnou činností osvětovou, jako naše Beseda“¹⁴⁸. Považoval ji tedy za jeden z nejaktivnějších spolků svého druhu.

U některých setkání nebylo uvedeno přesné datum, a proto nalezneme v tabulce pouze správní rok, ve kterém proběhlo. Tato informace několikrát chyběla ve výročních zprávách Besedy. V Protokolu pro průmyslové porady a v Zápisní knize pro průmyslové porady byly časové údaje kompletní. Nové správní roky jsou v tabulce barevně označeny. Jména přednášejících se na rozdíl od jejich povolání dochovala ke všem přednáškám, ale nedochovala se jména vedoucích diskusí o člancích, které se četly na poradách. Chybějící povolání referentů se mi podařilo dohledat pouze v případě, že byli členy Besedy. Názvy setkání, jména referentů a jejich povolání jsem zachovala v původním znění (i s pravopisnými chybami), pouze profesi „kuston národního muzea“ jsem změnila na „kustod“, tedy správce.

---

¹⁴⁷ K. F. SCHAFFLER, Paměti Měšťanské besedy v Karlíně, s. 18.

¹⁴⁸ Ibid.

10.4.1 Tabulka číslo 1 - Průmyslové porady a přednášky

<i>Datum</i>	<i>Druh setkání</i>	<i>Název setkání</i>	<i>Jméno referenta</i>	<i>Povolání referenta</i>
16. 3. 1863	přednáška	1. O spolčování se živnostníků 2. O dělení práce vůbec a v truhlářství	J. Velek	
23. 3. 1863	přednáška	O rakouské národní bance	A. Zvěřina	domácí
30. 3. 1863	přednáška	1. O příčinách váznutí řemesel a obchodu a prostředcích, jak tomu odpomoci 2. O zařízení společenstev krejčovských v Čechách	A. Hejtmánek	krejčí
13. 4. 1863	přednáška	1. O nových čerpadlech, či pumpách 2. O vyučování učedníků v opakovacích hodinách 3. O zaopatřování levné a dobré potravy	1. V. Nekvasil 2. A. Hloušek 3. Jos. Novák	1. továrník 2. školní ředitel 3. krupář
20. 4. 1863	přednáška	O šatnickém průmyslu na londýnské výstavě roku 1862	V. Mottl	
27. 4. 1863	přednáška	1. O živnostenském účetnictví 2. O české pozemkové bance uvěrní	1. A. Skřivan 2. H. Polc	1. učitel
4. 5. 1863	přednáška	O londýnské výstavě r. 1862	Dr. Ant. Fryč	kustod národního muzea
11. 5. 1863	přednáška	O vlastnostech, jaké každý živnostník mítí má	Fr. Brabec	učitel
18. 5. 1863	přednáška	O vaření piva a právu propinačním	Jos. Novák	krupář
26. 5. 1863	přednáška	O práci a kapitálu	Fr. Brabec	učitel

<i>Datum</i>	<i>Druh setkání</i>	<i>Název setkání</i>	<i>Jméno referenta</i>	<i>Povolání referenta</i>
1. 6. 1863	přednáška	O výživnosti lidských pokrmů	N. Výsoký	učitel
8. 6. 1863	přednáška	O osobním úvěru	H. Polc	
22. 6. 1863	přednáška	O poradách krejčovských mistrů v Karlíně	A. Hejtmánek	krejčí
6. 7. 1863	přednáška	O výrobě železa	J. Novák	obchodník
13. 7. 1863	přednáška	O záložnách vůbec	J. Skolaudy	úředník u pojišťovacího ústavu v Praze
20. 7. 1863	přednáška	1. O Karlínské záložně zvlášť 2. Jakým způsobem mohou živnostníci stejného zaměstnání společný sklad si zřídit	1. J. Skolaudy 2. K. Bursík	1. úředník u pojišťovacího ústavu v Praze 2. rukavičkář
27. 7. 1863	přednáška	O živnostenských společenstev	H. Polc	
3. 8. 1863	přednáška	Jak mnoho zbytečných výloh při mletí a zakupování obilí uspořiti se dá	Jos. Novák	krupář
17. 8. 1863	přednáška	Uvahy o odbývaných přednáškách o oboru průmyslovém	J. Skolaudy	úředník u pojišťovacího ústavu v Praze
24. 8. 1863	přednáška	1. O živnostenských společenstev (pokračování) 2. Řemeslník český	1. H. Polc 2. Dr. Ant. Majera	
7. 9. 1863	přednáška	Uvahy o krejčovských společenstev v Praze	Ant. Hejtmánek	krejčí

<i>Datum</i>	<i>Druh setkání</i>	<i>Název setkání</i>	<i>Jméno referenta</i>	<i>Povolání referenta</i>
21. 9. 1863	přednáška	Řemeslník český (pokračování)	Dr. Ant. Majera	
3. 10. 1863	přednáška	1. O vyrábění železa z kovů, o upotřebení surového, litého a kovaného železa 2. Řemeslník český (pokračování)	1. Martin Koskuba 2. Dr. Ant. Majera	1. domácí
10. 10. 1863	přednáška	O úpadků řemesel – o chudině a proletariátů vůbec	H. Polc	
26. 10. 1863	přednáška	Řemeslník český (pokračování)	Dr. Ant. Majera	
2. 11. 1863	přednáška	O hedbavnictví vůbec	Jos. Fuksa	učitel
23. 11. 1863	přednáška	O hedbavnictví v Čechách	Jos. Fuksa	učitel
28. 12. 1863	přednáška	O petroleum	Jahn	komerční rada
25. 1. 1864	přednáška	O petroleum a soustavě k tomu upotřebených svítlen	Dr. Ant. Fryč	kustod národního muzea
7. 3. 1864	přednáška	O šicích strojích	Alois Studnička	profesor
14. 3. 1864	přednáška	O šicích strojích (pokračování)	Alois Studnička	profesor
21. 3. 1864	přednáška	O slaměnkářství vůbec a o jeho rozšiřování v Čechách	J. Kramář	bibliotekář průmyslové jednoty
5. 4. 1864	přednáška	O nejnovějších vynálezech Američanu v oboru domácnosti	Alois Studnička	profesor
11. 4. 1864	přednáška	O látkách zvířecích a jích upotřebení v průmyslů	Dr. Ant. Fryč	kustod národního muzea
18. 4. 1864	přednáška	O látkách zvířecích a jích upotřebení v průmyslů (pokračování)	Dr. Ant. Fryč	kustod národního muzea

<i>Datum</i>	<i>Druh setkání</i>	<i>Název setkání</i>	<i>Jméno referenta</i>	<i>Povolání referenta</i>
25. 4. 1864	čtení článku	Průmyslu příznivé zákonodárství		
2. 5. 1864	přednáška	O kostích zvířecích a lidských	Dr. Ant. Fryč	kustod národního muzea
9. 5. 1864	debata o článku	Průmyslu příznivé zákonodárství (pokračování)		
23. 5. 1864	čtení článku	O živnostenských společenstvech		
30. 5. 1864	přednáška	O Andervaltových hromosvodech	Trancesconi	profesor
6. 6. 1864	debata o článku	O živnostenských společenstvech (pokračování)		
13. 6. 1864	debata o článku	O živnostenských společenstvech (pokračování)		
20. 6. 1864	debata o článku	O živnostenských společenstvech (pokračování)		
4. 7. 1864	čtení článku	1. Kterak by mohli sobě řemeslníci naši při svobodných živností počínati 2. Palacký o následcích luxusu mezi Čechy		
11. 7. 1864	čtení článku	Cestování na zkušenou		
24. 9. 1866	přednáška	O zřizování průmyslových škol	Topinka	továrník
1. 10. 1866	čtení článku	Kterak by vláda mohla snadno a trvale pomahati průmyslu a živnostem vůbec		
8. 10. 1866	čtení článku	Kterak pomahati dělnictvu		
15. 10. 1866	debata o článku	Kterak pomahati dělnictvu (pokračování)		
22. 10. 1866	přednáška	O vhodném zařizování domácností	Šimáček	profesor

<i>Datum</i>	<i>Druh setkání</i>	<i>Název setkání</i>	<i>Jméno referenta</i>	<i>Povolání referenta</i>
29. 10. 1866	přednáška	O práci a vlivu výroby na blahobyt lidský	Skokánek	továrník
5. 11. 1866	čtení článku	Vliv obchodních smluv rakouských na domácí náš obchod		
12. 11. 1866	přednáška	O spolčování vůbec	Dr. Svátek	měst. sekretář
19. 11. 1866	debata	O spolčování vůbec (pokračování)		
26. 11. 1866	debata	O spolčování vůbec (pokračování)		
3. 12. 1866	čtení článku	Úpadek řemesel našich		
10. 12. 1866	rozprava	Zákon o zřízení obecním	Dr. Svátek	měst. sekretář
7. 1. 1867	rozprava	Zákon o zřízení obecním (pokračování)		
13. 1. 1867	rozprava	Zákon o zřízení obecním (pokračování)		
21. 1. 1867	rozprava	Zákon o zřízení obecním (pokračování)		
28. 1. 1867	rozprava	Zákon o zřízení obecním (pokračování)		
4. 2. 1867	rozprava	Zákon o zřízení obecním (pokračování)		
11. 2. 1867	rozprava	Zákon o zřízení obecním (pokračování)		
18. 2. 1867	rozprava	Zákon o zřízení obecním (pokračování)		
11. 3. 1867	rozprava	O řádu volení v obcích Království Českého		
18. 3. 1867	rozprava	O řádu volení v obcích Království Českého (pokračování)		

<i>Datum</i>	<i>Druh setkání</i>	<i>Název setkání</i>	<i>Jméno referenta</i>	<i>Povolání referenta</i>
26. 3. 1867	rozprava	O řádu volení v obcích Království Českého (pokračování)		
8. 4. 1867	rozprava	O řádu volení v obcích Království Českého (pokračování)		
9. 12. 1867	přednáška	O postupu práce lidské v nejstarších dobách a v středověku	Topinka	továrník
16. 12. 1867	čtení článku	O základech řemesla průmyslného		
23. 12. 1867	čtení článku	1. Vyrábění zboží průmyslné 2. Známost' obchodu		
30. 12. 1867	debata	O obchodním spolku		
7. 1. 1868	debata	O obchodním spolku (pokračování)		
14. 1. 1868	čtení článku	Pomůcky řemesla průmyslového		
21. 1. 1868	čtení článku	Řemeslník český		
4. 2. 1868	přednáška	O vzdělanosti lidstva až do vynalezení umění knihtlačitelského	Jos. Mikuláš	majitel kněhtiskárny
11. 2. 1868	přednáška	O vzdělanosti lidstva až do vynalezení umění knihtlačitelského (pokračování)	Jos. Mikuláš	majitel kněhtiskárny
3. 3. 1868	čtení článku	Řemeslník český (pokračování)		
10. 3. 1868	přednáška	O některých přístrojích z Pařížské výstavy	Benke	
17. 3. 1868	přednáška	O obchodních společnostech vůbec a o akcionářských spolcích zvlášť	Skřivan	majitel kupeckého ústavu
24. 3. 1868	přednáška	O některých přístrojích z Pařížské výstavy (pokračování)	Benke	

<i>Datum</i>	<i>Druh setkání</i>	<i>Název setkání</i>	<i>Jméno referenta</i>	<i>Povolání referenta</i>
31. 3. 1868	přednáška	O orloji staroměstském	Alois Studnička	profesor
7. 4. 1868	přednáška	O vodovodech	Navák	inženýr
21. 4. 1868	přednáška	O vynalezení galvano-elektrického proudu	Veselý	kooperator
28. 4. 1868	přednáška	O vzduchu	Finásek	
5. 5. 1868	čtení	Nejstarší dějiny Karlína		
1872 – 1873	přednáška	O epidemiích	Dr. Frant. Verich	lékař
1872 – 1873	přednáška	O životě, působení a významu Koperníka	Jos. Kouba	ředitel průmyslo- hospodářské školy karlínské
1872 – 1873	přednáška	O staročeských slavnostech výročních	Jos. Kouba	ředitel průmyslo- hospodářské školy karlínské
1872 – 1873	přednáška	O následcích bitvy Bělohorské pro literární život v Čechách	V. Ot. Slavík	profesor při reálném gymnasiu v Praze
1872 – 1873	přednáška	O Blahoslavovi a významu jeho v kulturní historii Čech	Frant. Slavík	profesor na průmyslo- hospodářské škole karlínské
1872 – 1873	přednáška	O cestě do Bulharska	Jaroslav Jirásek	profesor na průmyslo- hospodářské škole karlínské

<i>Datum</i>	<i>Druh setkání</i>	<i>Název setkání</i>	<i>Jméno referenta</i>	<i>Povolání referenta</i>
1872 – 1873	přednáška	O cestě do Bulharska (pokračování)	Jaroslav Jirásek	profesor na průmyslo-hospodářské škole karlínské
1872 – 1873	přednáška	O vychování sebe i jiných	Žofie Podlipská	spisovatelka
1872 – 1873	přednáška	O znovuzrození ducha národního v Čechách a na Moravě	Emanuel Tonner	Ředitel českoslovan- ské obchodní akademie v Praze
1872 – 1873	přednáška	O metrické míře a váze	Ottomar Zelenka	profesor na průmyslo-hospodářské škole karlínské
1873 – 1874	přednáška	O světové výstavě ve Vídni „několikrát“	Alois Studnička	profesor
1874 – 1875	přednáška	O poměrech společenských v Evropě po objevení Ameriky	Jan Nedoma	profesor na reálné škole karlínské
1874 – 1875	přednáška	O vývoji sluneční soustavy s Plateau- ovým pokusem	Josef Pšenička	profesor na reálné škole karlínské
1874 – 1875	přednáška	O vývoji parního stroje	Bartolo- měj Pavlíček	ředitel reálné školy karlínské
1874 – 1875	přednáška	O Papinovu hrnci	Pavel Homola	úředník
1879 – 1880	rozprava	O řádě živnostenském	Ing. Skokánek	továrník
1879 – 1880	rozprava	O řádě živnostenském	Václav Nekvasil	stavitel

<i>Datum</i>	<i>Druh setkání</i>	<i>Název setkání</i>	<i>Jméno referenta</i>	<i>Povolání referenta</i>
18. 2. 1880	přednáška	O Komenském	F. Zoubek	ředitel měšťanské školy na Smíchově
25. 2. 1880	přednáška	O některých zákonech, které chrání průmysl	JUDr. Jul. Nejedlý	
3. 3. 1880	přednáška	O drahách sekundárních	Jan Fořt	spisovatel
10. 3. 1880	přednáška	Ze života české paní	F. Dvorský	archivář
17. 3. 1880	přednáška	Ze života české paní (pokračování)	F. Dvorský	archivář
13. 10. 1880	přednáška	O tahu českého ptactva	Dr. Vlad. Šír	
29. 4. 1899	přednáška	O živnostenských řádech právních u nás a jinde	JUDr. Hugo Pilz	tajemník měst. úřadu
21. 10. 1899	přednáška	O dobročinnosti za našich dob	Antonín Mojžíš	ředitel
9. 12. 1899	přednáška	Z cesty Ruskem	Jan Pastejřík	učitel
10. 12. 1901	přednáška	O mluvící a zpívající lampě elektrické	Frant. Křižík	císařský rada
20. 12. 1902	přednáška	O své cestě do Afriky a Španělska	Jos. Stádník	učitel
1910	přednáška	O cestách po Španělsku	F. Matucha	úředník banky Slavie

10.5 Zajímavé přednášky

Blíže se zmiňuji o třech přednáškách. První nám přibližuje dobu, ve které proběhla. Jedná se o výstup profesora Aloise Studničky, který 5. dubna 1864 pojednal *O nejnovějších vynálezech Američanu v oboru domácnosti*. Předvedeny byly stroje, které se ve své podstatě používají dodnes, ale samozřejmě během sto padesáti let prošly dalšími úpravami. Šlo o *Papinův hrnec*; *nový druh smetáku na koberce* – kulatý štětinový válec naháněl prach do plechového zásobníku; *paličky* na „kypření sirového masa“¹⁴⁹; *sklenice k uchování potravin* – „kolem kraje se přiloží kroužek kautšukový, na nějž se strojně tlačené víčko rukou přitiskne a tím přístup vzduchu do sklenice úplně zamezí“¹⁵⁰ a dále se sklenice převáže drátem; *struhadlo* „s ukrytým spirálovým perem ku přitlačení látky k segmentu středně pohyblivému, jehož obla zevnější plocha ostrá jest“¹⁵¹; *strojky na navlékání jehel* fungující na principu trychtýře; *obrubář* – stroj s pérkem usnadňující lemování látek; *nůžky*, které větvičky nejen ustříhnou, ale i přidrží; *ledoštěp* – železný stroj, který svou vahou rozpoltí led a je účinnější než dřevěná palička; *louskáček na ořechy* – železný zobák fungující na principu páky; *skládací pult na čtení*; *pořízek na přístřežení svíček* „k pevnějšímu usazení do svícnu“¹⁵². Šlo tedy o jednoduché a důmyslné stroje pro usnadnění práce a její větší efektivitu, které se v té době začaly vyrábět i v Čechách – jak zapisovatel podotkl: „Stroje dle těchto vzorků vyrábějí se z velké části již i u našich průmyslníků.“¹⁵³

Druhá přednáška proběhla 22. října 1866. Profesor Šimáček při ní líčil *Jak vhodně zařizovat domácnost*, což je pro nás zajímavým náhledem do každodenního života lidí v polovině 19. století. Tato přednáška měla tři části, pan profesor v nich pojednával o topení, světle a cirkulaci vzduchu. V první části jsem nenalezla nic, co by bylo diametrálně odlišné od dnešních zásad topení v kamnech. Ve druhé části jsem již vypožadovala řadu odlišností od současné doby, hlavně co se týká barev v domácnosti. Profesor radil: „Přicházeli do pokojů

---

¹⁴⁹ AHMP, MBvK, Protokol pro průmyslové porady, 5. 4. 1864.

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Ibid.

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ Ibid.

přímé světlo sluneční, používá se záclon. Záclony mají být barvy popelavé. Stěny pokojů nemají být ani bílé ani černé... Zrcadlo má se umístit tak, aby naň přímé světlo nepadalo, zato ale mají být předměty před zrcadlem co možná nejvíce osvětleny.“¹⁵⁴ Z poslední části přednášky vypsál zapisovatel „předměty, jenž vzduch kazí... osvětlování (plynem – lampami atd.), malby barvami arsenikovými, vycpané ptactvo, obleky škodnými barvami natřené, rostliny v ložnicích, rozličné zápachy voňavek, špinavé prádlo, mrtvoly a jiné. Zvlášť ale špatně zařízené záchody kazí vzduch. Ma se alespoň do záchodů dávat látek zápach rušivých, jako: skalice zelená, sádra, vápno, ledek a kyseliny.“¹⁵⁵ Přestože vývoj značně pokročil a například záchody už fungují na jiném principu, řada informací z tohoto výčtu zajisté platí i dnes.

Třetí přednáška je zajímavá nadprůměrnou účastí. Zapisovatel poznamenal: „k přednášce této sešlo se tak velké množství obecnstva, že místnosti besední v pravém smyslu slova naplněny byly“¹⁵⁶. Jednalo se o přednášku majitele kupeckého ústavu pana Skřivana, který 17. března 1868 pojednal *O obchodních společnostech vůbec a o akcionářských spolcích zvlášť*.

10.6 Přínos průmyslového odboru

Členové Měšťanské besedy v Karlíně byli velmi aktivní a uvědomělí, a tak se čas od času stávalo, že nezůstali pouze u diskuzí, ale přešli v činy. Tak například v článku *Kterak by vláda mohla snadno a trvale pomáhati průmyslu a živnostem vůbec* stálo: „Asi 100 milionů zlatých leží poměrně vždy ladem v pokladnách státu Rakouského.“¹⁵⁷ Pan Topinka, člen průmyslového odboru, se ihned rozhodl, že by bylo dobré sepsat petici, aby tyto peníze byly využity k podpoře průmyslu. Aby však nepoškodil celý spolek, musel vymyslet, jak obejít stanovy: „Vzhledem k tomu, že nám dle stanov nepřísluší petice zadávati, navrhuji, by se měšťanská beseda v Karlíně v této záležitosti obrátila soukromě na jednoho důvěrníka

---

¹⁵⁴ Ibid., 22. 10. 1866.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ AHMP, MBvK, Zápisní kniha pro průmyslové porady, 17. 3. 1868.

¹⁵⁷ Ibid., 1. 10. 1866.

(p. Makovského) ...; důvěrník tento má se u obchodní a průmyslové komory s to zasaditi, by se ve smyslu článku zde přechýtaného zadána byla petice k ministerstvu finančnímu.“¹⁵⁸ Zda k tomu ale došlo, není jasné, protože se o petici průmyslový odbor dále nezmiňoval. Žádný záznam jsem nenalezla ani v denním tisku, Národních listech, v období dvou měsíců od návrhu na sepsání petice.

V roce 1880 si už sepisování petic mohla Beseda, jako celý spolek, dovolit. Poslala tedy petici „k říšské radě v příčině podporování produktivní práce a průmyslu“¹⁵⁹. Podepsali ji nejen jednotlivci, ale i celé organizace. Byla podpořena „od 10 městských a 20 okresních zastupitelstev, od 160 živnostenských spolků a od několika tisíc jednotlivých patentů z Prahy a z venkova“¹⁶⁰.

Náměty diskusí, které se probíraly na průmyslových poradách Měšťanské Besedy v Karlíně, inspiroval tamější živnostníky hned v prvním roce konání porad. Například několik karlínských truhlářů „sestoupilo v jednotu, zařídívše si v Praze na Poříčí společný sklad“¹⁶¹. Společný sklad v Karlíně si otevřela také skupina krejčích.

Členové průmyslového odboru se rozhodli podporovat studenty či pomoci se vznikem nových spolků. O finanční podpoře tři až pět zlatých „pro pilné a mravné žáky na škole průmyslové“¹⁶² v Karlíně se usnesli po přečtení článku *Pomůcky řemesla průmyslového*. Všichni přítomní na žáky přispěli. O založení nového spolku v Karlíně se debatovalo například po přednášce Dr. Svátka *O spolčování vůbec*, který spolčování výstižně definoval: „Spolčování jest spojení vícero lidských syl k dosažení jistého účele. Rozeznáváme spolčování, jenž má za účel duševní vzdělání a spolčování k dosažení hmotného zysku.“¹⁶³ Šlo o to, zda by měl být v Karlíně založen další potravinový spolek či zda stávající potravinový spolek Bratroň vyhovuje všem. Výsledkem jednání bylo stanovisko o tom, že nový spolek se nezaloží, ale Bratroň by měl upravit své stanovy podle návrhů Měšťanské

---

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ AHMP, MBvK, Výroční zprávy, 1879 – 1880, s. 5.

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ AHMP, MBvK, Protokol pro průmyslové porady, 23. 11. 1863.

¹⁶² AHMP, MBvK, Zápisní kniha pro průmyslové porady, 14. 1. 1868.

¹⁶³ Ibid., 12. 11. 1866.

besedy. Z této ukázky poměrně jasně vyplývá, že Beseda měla mezi karlínskými spolky značnou autoritu. V jiném případě k založení nového spolku, a to dělnické besedy, došlo. Tento nápad se zrodil po přednášce pana Lehnerta 15. října 1866, který porovnával stav dělnictva v českých zemích a v Anglii. Navrhlo se, aby „beseda zřídila spolek, v němž by se dělníci rozmluvami, čtením, přednáškami atd vzdělávati mohli“¹⁶⁴. Ihned byla ustanovena pětičlenná komise, která měla sestavit návrh stanov dělnického spolku. O čtyři měsíce později byl návrh stanov schválen členy Měšťanské besedy na jedné z průmyslových porad a komise měla podniknout další kroky nutné pro založení dělnické besedy. Sehnali například podpisy devadesáti dělníků, kteří si přáli založení vlastního spolku. Po úředních průtazích byla dělnická beseda povolena a založena v roce 1868. Jejím předsedou se stal Karel Bursík (současně člen Měšťanské besedy v Karlíně). Charakter nového spolku byl ale nakonec dle původu a zaměstnání svých členů „více řemeslnicko-měšťanský než dělnický“¹⁶⁵.

---

¹⁶⁴ Ibid., 15. 10. 1866.

¹⁶⁵ Z. MÍKA, Průmyslové předměstí Karlín, s. 88.

11. Ženy a jejich zapojení v Měšťanské besedě v Karlíně

Dle domácího řádu z roku 1867 „v neděli a ve svátek mohou členové i dámy s sebou přivést“¹⁶⁶. Z tohoto jednoduchého pravidla vyplývá, že v počátcích spolku byli jejími členy pouze muži. Ti měli do besedních místností volný přístup každý den. Mohli se zde bavit u kulečnicku, šachů a dalších společenských her, nebo obohacovat své vědomosti z knih, časopisů a denního tisku. Jejich dámy měly tuto možnost pouze jednou týdně a za přítomnosti svých mužů.

Na akcích pořádaných měšťanskou besedou už dámy nemohly chybět. Byly přítomny jako účinkující i jako divačky a posluchačky. V řadách přítomných dam nešlo pouze o manželky členů, ale i o jejich dospívající dcery. Jednatelé nejednou zmiňují „slečny“¹⁶⁷ ve svých referátech z večírků. Snad za přítomnost dam může také fakt, že většina zábav byla alespoň z části taneční. Mezi účinkujícími byly jak známé umělkyně, tak karlínské dobrovolnice, které si doma nacvičily nějaké vystoupení.

Dámy také velmi často snižovaly zábavnímu výboru výdaje tím, že věnovaly výboru ceny do různých soutěží. Obvykle vyšivaly nějaké stuhy a různá další ocenění. Tato činnost nebyla přímo z jejich iniciativy, ale byly o to vždy žádány zábavním výborem. Ten jim také někdy dával instrukce, co se týká barev a podobně, jindy celé dílo přenechal jejich fantazii. Za tuto výpomoc jim posléze vybraní členové zábavního výboru osobně děkovali.

První řádnou členkou Měšťanské besedy v Karlíně byla pravděpodobně Anna Landmannová, majitelka domu. Její jméno se nachází v seznamu členů ze správního roku 1879-80. Seznamy členů ze čtyř předchozích správních období se ale nezachovaly. Také bohužel nevíme, jestli byla členkou Besedy pouze jeden rok nebo déle, protože další dochovaný seznam pochází až z roku 1899. Jistě víme, že v letech 1899, 1901 a 1902 nebyly mezi členy Besedy žádné ženy. Po roce 1902 následuje další seznam členů až z roku 1909. V té době se členové opět dělili na činné a přispívající. V roce 1909 sice Měšťanská beseda v Karlíně neměla žádné činné členky, ale měla hned čtyři členky přispívající. V následujícím roce bylo přispívajících členek již pět. Od roku 1911 měla Beseda sedm členek přispívajících

---

¹⁶⁶ AHMP, MBvK, Stanovy, 1867.

¹⁶⁷ AHMP, MBvK, Kniha protokolů zábavního výboru, 28. 1. 1896.

a už i dvě činné. O rok později bylo v obou skupinách o členku méně. Před první světovou válkou byly ve spolku dvě činné členky, ale už jen čtyři členky přispívající. Po válce byly zapsány stále čtyři členky přispívající, členek činných bylo dokonce pět.¹⁶⁸

Z této statistiky vyplývá, že počet žen ve spolku byl téměř zanedbatelný vzhledem k tomu, že celkový počet členů spolku se prakticky za celou dobu od jeho vzniku do konce první světové války pohyboval přes dvě stě. Ženy také ve spolku nevykonávaly žádné významné funkce a nebyly členkami výborů. Přesto je pro nás významné zjištění, že se ženy začaly zajímat o dění kolem sebe a chtěly být svébytnými členkami spolku a ne jen závislé na mužích.

Členkami Měšťanské Besedy v Karlíně byly většinou bohatší zaopatřené dámy, majitelky domů nebo různých obchodů. Některé byly členkami Besedy pouze rok, jiné déle. Nejstálejšími členkami byly majitelka kovářského závodu Anna Vítková v letech 1909-19, po celou dobu přispívající členka, a Ema Čulíková. Druhá zmíněná byla vdovou po úředníkovi c. k. st. drah, celou dobu svého členství v letech 1911-19 byla členkou činnou. Přístup na akce Měšťanské besedy a do jejích místností ale měla už dříve díky svému manželovi, který byl činným členem spolku.

---

¹⁶⁸ AHMP, MBvK, Výroční zprávy, 1866 – 1918.

12. Měšťanské besedy v Praze a Karlíně

Spolky Měšťanská beseda v Praze a Měšťanská beseda v Karlíně si byly v mnohých ohledech velmi podobné. Původní stanovy karlínské Besedy dokonce vycházely ze stanov Besedy pražské, takže náplň jejich činnosti se částečně shodovala. Oba spolky také byly v těsné geografické blízkosti, avšak jeden ve velkém městě a druhý na jeho předměstí. I přes tuto malou vzdálenost byla jednotlivá místa působnosti spolků velice rozdílná a snad právě tento faktor ovlivnil rozdílné směřování v širší činnosti obou Besed. Co spolky dále odlišovalo, byla doba jejich vzniku. Měšťanská beseda v Praze, která byla založena již v roce 1846, byla do roku 1848 jedním z hlavních českých center, protože v té době nebyly zakládány téměř žádné spolky. Měšťanská beseda v Karlíně, založená o patnáct let později, vznikla v období uvolňující se politické situace a sama podporovala vznik nových spolků.

Obě Besedy se staraly o náplň volného času svých členů. Kromě různých druhů zábavy se je také snažily kulturně vzdělávat. Oba spolky měly svůj zábavní odbor, který pořádal taneční a deklamátorské zábavy. Pokládám za zajímavé, že přestože Měšťanská beseda v Praze pořádala čtené přednášky, tak nikdy neměla vlastní knihovnu. Na rozdíl od Měšťanské besedy v Karlíně, která vlastní knihovnu měla a své knihy dokonce zpřístupnila širší veřejnosti, když iniciovala vznik obecní knihovny.

Oba spolky dále spojuje problém s nevyhovujícími prostorami pro konání zábav. Přestože měla pražská Beseda vlastní budovu, kterou si upravila a přestavěla ji, nebyla její kapacita dostačující. Výrazněji to bylo pozorováno v 80. letech 19. století, kdy v Praze započalo období kulturního a hospodářského vzestupu české společnosti. Pražský spolek tedy inicioval stavbu Obecního domu. Obecní dům, který byl dostaven v roce 1909, ale vlastnilo město a to nebylo svolné pronajmout Měšťanské besedě stálé prostory v novém objektu. Pražská Beseda se tedy musela spokojit se svým původním zázemím.

Stejně jako Měšťanská beseda v Karlíně i pražská Beseda propůjčovala své místnosti jiným spolkům. V Praze to však bylo za mírný poplatek. Pražský spolek si nemohl dovolit být příliš velkorysý, protože se koupil vlastního domu a jeho přestavbou zadlužil.

Jak jsem již naznačila, místa působení obou Besed ovlivnila zaměření jejich dalších činností. Spolek vzniklý na rozvíjejícím se průmyslovém předměstí se zaměřil na osvětu

svých členů v této oblasti. Vedle zábavního odboru byl zřízen ještě další odbor – průmyslový, později nazývaný vzdělávací – který dbal na přísun zajímavých informací z oblastí průmyslu, historie, kultury, zeměpisu a dalších. Přestože členy karlínské Besedy byli i politici, například pan Topinka byl dokonce starostou Karlína, tak se spolek politikou vůbec nezabýval. Naopak tomu bylo v pražské Besedě, kdy se spolek aktivně zabýval politickou situací v českých zemích hned od roku 1848, kdy byly po půl století znovu zavedeny volby do pražské samosprávy. Volby byly demokratizačním a reformním krokem zaměřeným proti absolutistické státní správě. Právě proto byly „vlastní mnoha členům Měšťanské besedy (v Praze – pozn. autorky), kteří se zúčastnili pražských obecních voleb v letech 1848 – 1861, ať již sledovali více veřejnou prospěšnost své činnosti nebo své osobní zájmy. V Měšťanské besedě a převážně z jejích členů byly v této době sestavovány kandidátní listiny k pražským obecním volbám a tyto volební agitace se staly nejvlastnějším projevem politického působení tohoto, dle stanov nepolitického spolku“¹⁶⁹. V 50. letech 19. století, tedy v období bachovského absolutismu, byl politický život spolku utlumen „zejména pravidelnou účastí policejního komisaře na schůzích spolkového výboru“¹⁷⁰, ale hned roku 1860 znovu ožil. „Pražské obecní volby v březnu roku 1861... pro Měšťanskou besedu znamenaly počátek dlouhodobého vlivu na pražskou radnici“¹⁷¹, protože členové pražské Besedy získali v těchto volbách nadpoloviční většinu hlasů.

Co se týká seznamů počtu členů pražské Měšťanské besedy, tak se jich dochovalo ještě méně než v karlínské Besedě. A to pouze z let 1846 a 1871 – 1877. V 70. letech 19. století bylo členů pražské Besedy výrazně méně než v jejích počátcích. V roce 1846 měla Beseda pět set členů a v 70. letech 19. století pouze čtyřicet pět až sto dva členů. Dle Dejmkové, autorky rigorózní práce o Měšťanské besedě v Praze, zaznamenal spolek vnitřní úpadek, protože se nedokázal rozhodnout, zda „se uzavřít jen pro úzkou skupinu lidí, ovšem bez snahy jiné skupiny využívat či ovládat, nebo se široce otevřít i jiným společenským vrstvám a riskovat tak i změnu charakteru spolku“¹⁷².

---

¹⁶⁹ Ivana DEJMKOVÁ, *Měšťanská beseda v Praze a cesty české společnosti k demokratizaci*, Rigorózní práce obhájena v Ústavu hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy roku 2002, s. 46.

¹⁷⁰ *Ibid.*, s. 52.

¹⁷¹ *Ibid.*, s. 55.

¹⁷² *Ibid.*, s. 160.

Celkový počet členů Měšťanské Besedy v Karlíně byl značně vysoký už od samého počátku, nikdy ale nedosáhl počtu pět set jako v pražské Besedě. V prvním roce existence měla karlínská Beseda dvě stě čtyřicet členů. V polovině 60. let 19. století jich bylo dvě stě sedmdesát pět. V roce 1866 se počet členů snížil o třicet, když ze spolku hromadně odešli němečtí členové kvůli sporu o jazyk nových stanov. Ale už v roce 1868 bylo členů Besedy dvě stě osmdesát jedna a jejich počet stále stoupal. V polovině 70. let 19. století bylo členů tři sta šedesát čtyři, což je nejvyšší dochovaný počet. Do roku 1880 rapidně klesl počet členů o sto a i nadále klesal. Nejmenší počet členů je dochován z roku 1902, a to pouhých sto osmdesát pět. Do deseti let se ale počet členů téměř zdvojnásobil. Od počátku 20. století do první světové války byl největší počet členů v roce 1912, a to tři sta padesát devět. Z válečného období se záznamy nedochovaly, ale i po něm bylo členů Besedy přes tři sta. Důvod poklesu členů v 80. a 90. letech 19. století není v dochovaných materiálech jasně popsán. Závažným důvodem mohly být malé místnosti v hostincích U Města Hamburku a U Města Petrohradu, kde se nepořádaly tak velkolepé večírky. Nárůst členů totiž začal při vidině budoucího nového restauračního domu a po jeho otevření, kdy začala Měšťanská beseda v Karlíně pořádat větší množství zábav. Dalším důvodem úbytku členů mohl být odchod lidí do jiných, nově vzniklých spolků. Mezi původními členy spolku byli lidé zaměstnaní jako truhláři, kováři, kartáčníci, soustružníci atp. V průběhu času v Besedě převládli členové ze středních a intelektuálních vrstev jako lékaři, továrníci, úředníci, architekti nebo mistři v různých oborech (viz tabulky číslo 4 a 5). Naštěstí ani válka neznamenal velký pokles členů.¹⁷³

V následujících tabulkách nalezneme bližší sociální rozvrstvení členů obou spolků. Zvolila jsem dochované seznamy zaměstnání členů z počátků obou spolků a dále seznam s prodlevou cca třicet let. Z tabulek je zjevné, že zatímco v Měšťanské besedě v Karlíně řemeslníků postupem času ubylo a příslušníků inteligence (jako učitelé, advokáti či úředníci) přibývalo, tak v pražské Besedě tomu bylo naopak, což se dá vysvětlit již zmíněnou nerozhodností spolku, zda se otevřít širší veřejnosti či nikoliv.

Kategorie uvedené v následujících tabulkách jsem převzala ze soudobého pramene. Jmenný seznam členů pražské Besedy z roku 1846 se totiž nedochoval, a proto jsem použila jimi vytvořené kategorie, abych mohla porovnat sociální složení členů obou besed. Další tři

---

¹⁷³ AHMP, MBvK, Výroční zprávy, 1866 – 1918.

tabulky jsem vytvořila dle jmenných seznamů členů a jejich povolání. Mezi obecnější kategorie patří *úředníci* a *ostatní*. Mezi *úředníky* jsem počítala také účetní či pokladníky a všechny další, kteří měli slovo úředník v názvu povolání: soukromý úředník, úředník při dráze, úředník při záložně aj. Do kategorie *ostatní* patří například majitelé domů – velká skupina členů v karlínské Besedě – a dále pak dělníci v továrnách a provozovatelé různých řemesel jako cukráři, rukavičkáři, kováři aj.

12.1 Tabulka číslo 2 – Sociální složení členů Měšťanské besedy v Praze z roku 1846¹⁷⁴

Sociální kategorie, „stav“	Počet členů absolutně
Kněží	30
Učitelé a literáti	27
Doktoři práv a lékařství	52
Úředníci	54
Vojeňští důstojníci	8
Mlynáři a sedláci	39
Továrníci a obchodníci	88
Majitelé panství a dominikálních statků	12
Ostatní (řemeslníci, živnostníci, měšťané)	190
Celkem	500

¹⁷⁴ Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Praze, č. fondu NAD 619, karton č. 16, inv. č. 59, Členové Měšťanské besedy – souhrnný soupis, 1846.

**12.2 Tabulka číslo 3 – Sociální složení členů Měšťanské besedy
v Praze z roku 1875¹⁷⁵**

Sociální kategorie, „stav“	Počet členů absolutně
Kněží	0
Učitelé a literáti	2
Doktoři práv a lékařství	1
Úředníci	4
Vojenští důstojníci	0
Mlynáři a sedláci	4
Továrníci a obchodníci	22
Majitelé panství a dominikálních statků	0
Ostatní (řemeslníci, živnostníci, měšťané)	50
Celkem	83

---

¹⁷⁵ Ibid., 1875.

**12.3 Tabulka číslo 4 – Sociální složení členů Měšťanské besedy
v Karlíně z roku 1868¹⁷⁶**

Sociální kategorie, „stav“	Počet členů absolutně
Kněží	2
Učitelé a literáti	9
Doktoři práv a lékařství	6
Úředníci	19
Vojenští důstojníci	0
Mlynáři a sedláci	1
Továrníci a obchodníci	68
Majitelé panství a dominikálních statků	2
Ostatní (řemeslníci, živnostníci, měšťané)	174
Celkem	281

¹⁷⁶ AHMP, MBvK, Výroční zprávy, 1867 – 1868, nestránkováno.

**12.4 Tabulka číslo 5 – Sociální složení členů Měšťanské besedy
v Karlíně z roku 1899¹⁷⁷**

Sociální kategorie, „stav“	Počet členů absolutně
Kněží	3
Učitelé a literáti	24
Doktoři práv a lékařství	23
Úředníci	52
Vojenští důstojníci	0
Mlynáři a sedláci	3
Továrníci a obchodníci	55
Majitelé panství a dominikálních statků	0
Ostatní (řemeslníci, živnostníci, měšťané)	65
Celkem	225

¹⁷⁷ AHMP, MBvK, Výroční zprávy, 1899, nestránkováno.

13. Závěr

Měšťanská beseda v Karlíně, založená v roce 1861, byla velmi významným všestranně zaměřeným spolkem 2. poloviny 19. století. Svou činností, která se v průběhu let vyvíjela a přizpůsobovala potřebám karlínské společnosti, se své členy nesnažila pouze pobavit, ale také jim nabízela vyžití v kulturní a vzdělávací sféře. Byla spolkem s demokratickými principy, ve kterém si byli všichni členové rovni. Členové však také museli dodržovat přísně nastavená pravidla.

Působení Besedy bylo pro obyvatele obce prospěšné i jinak. Významným počinem Měšťanské besedy byl její podíl na zřízení obecní knihovny, které věnovala všechny své svazky. Dále podnítila vznik několika karlínských spolků z kulturní oblasti a také podporovala činnost dalších spolků. Sama se ekonomicky opírala o Občanskou záložnou v Karlíně.

Národní emancipace české společnosti se v Měšťanské besedě v Karlíně projevila používáním českého jazyka a jeho prosazením jako jazyka stanov. Tento vlastenecký krok dokonce zapříčinil hromadný odchod německy mluvících členů z Besedy v roce 1866. Dále, už jako ryze český spolek, například finančně přispívala na stavbu Národního divadla.

V průběhu let se náplň činnosti Měšťanské besedy měnila. Nejzřetelněji je to vidět v oblasti vzdělávání členů. Ve svých počátcích, tedy v 60. letech 19. století se plně věnovala osvětě v oblasti průmyslu, protože toto téma bylo na rozvíjejícím se pražském průmyslovém předměstí aktuální. Od 70. let 19. století přestala být tak jednostranně zaměřená a rozšířila témata svých přednášek i na oblasti historie, geografie, kultury a další, čímž se stala přitažlivou pro tehdejší inteligenci. Mezi jejími členy převládli učitelé, lékaři, právníci, továrníci a další příslušníci vyšší střední vrstvy.

Díky tomu, že karlínská Beseda dokázala zaměřit činnost na vzdělávání svých členů, nezaznamenala v 2. polovině 19. století jejich podstatný úbytek. K dílčímu snížení počtu členů samozřejmě došlo, ale spíše z důvodů, za které sama Beseda nemohla, jako byly například problémy s vhodnými prostorami pro působení spolku. Existence karlínské Besedy nebyla ohrožována ani vznikem nových spolků. Koncem 19. století také došlo k významnému

posunu v myšlení lidí tehdejší společnosti a Měšťanská beseda v Karlíně začala přijímat mezi své členy i ženy, což opět potvrdilo pokrokovost a demokratičnost spolku.

14. Seznam použitých pramenů a literatury

14.1 *Prameny*

14.1.1 *Prameny nevydané*

Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 1, inv. č. 1, Stanovy 1866 – 72.

Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 1, inv. č. 2, Protokoly, jednatelejší zprávy a záp. listiny 1861 – 77.

Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 1, inv. č. 5, Kniha protokolů zábavního výboru Besedy Měšťanské v Karlíně 1892 – 3.

Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 1, inv. č. 6, Zápisy schůzí plesového výboru 1911 – 13.

Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 2, inv. č. 7, Dopisy 1865 – 66.

Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 2, inv. č. 8, Dopisy 1866 – 67.

Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 2, inv. č. 9, Dopisy 1867 – 68.

Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 2, inv. č. 10, Dopisy 1868 – 69.

Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 2, inv. č. 13, Různé spisy 1864 – 69.

Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 2, inv. č. 14, Listiny sebrané o vlastní činnosti besední 1872 – 73.

Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 3, inv. č. 15, Torso korespondence 1860 – 1913.

Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 3, inv. č. 19, Dokumentace ze života spolku 1874 – 1912.

Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 4, inv. č. 20, Výroční zprávy 1866 – 1918.

Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 4, inv. č. 24, Korespondence. Důležité spisy 1861 – 72.

Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 4, inv. č. 25, Korespondence, 1861 – 1919.

Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, karton č. 4, inv. č. 28, Dokumentace zábav 1909 – 19.

Archiv hlavního města Prahy, Fond Měšťanská beseda v Karlíně, č. fondu NAD 1623, fascikl č. 5, Protokol pro průmyslové porady 1863 – 1864.

Archiv hlavního města Prahy, Miroslav Moutvic, Inventář Měšťanské besedy v Karlíně 1860 – 1913 (1919), Praha 1998.

14.1.2   Prameny vydané

ČÍŽEK, Karel, Úvaha o spojení obce karlínské s královským hlavním městem Prahou. Praha 1885.

KNEIDL, František, Dějiny města Karlína, Praha 1923.

Národní Listy, 1. 10. 1866 – 1. 12. 1866.

Okres Karlínský roku 1890. Statistický přehled hospodářských poměrů okresu Karlínského roku 1890, sestavil a vydal Hospodářský spolek pro okres Karlínský 1890.

SCHAFFLER, Karel F., Paměti Měšťanské besedy v Karlíně 1861 – 1912. Hrst vzpomínek z minulých dob, Praha – Karlín 1914.

14.2 Literatura

14.2.1 Literatura nevydaná

DEJMKOVÁ, Ivana, Měšťanská beseda v Praze a cesty české společnosti k demokratizaci, Rigorózní práce obhájena v Ústavu hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy roku 2002, 173 s.

14.2.2 Literatura vydaná

BĚLINA, Pavel a kol., Dějiny Prahy I., Praha – Litomyšl 1997.

BĚLINA, Pavel a kol., Dějiny Prahy II., Praha – Litomyšl 1998.

BORKOVSKÝ, Ivan, Dějiny Prahy, Praha 1964.

BRONCOVÁ, Dagmar, Kniha o Praze 8, Praha 1996.

BRONCOVÁ, Dagmar a kol., Praha 8 křížem krážem, Praha 2008.

DEJMKOVÁ, Ivana, Měšťanská beseda v Praze v letech 1845 – 1901, in: Documenta Pragensia, č. 18, Praha 2000.

HAVRÁNEK, Jan, Demografický vývoj Prahy v druhé polovině 19. století, in: Pražský sborník historický, č. 5, Praha 1970.

HAVRÁNEK, Jan, Kultura v životě obyvatel Prahy a předměstí kolem roku 1900, in: Documenta Pragensia, č. 5/1, Praha 1985.

HLAVSA, Václav, Pražské teritorium v druhé polovině 19. století, in: Pražský sborník historický, č. 5, Praha 1970.

HOLEC, František, Jubileum Karlína, in: Praha 1974, č. 5, Praha 1974.

HOLEC, František, Zápas o velkou Prahu, in: Pražský sborník historický, č. 5, Praha 1970.

HORSKÁ-VRBOVÁ, Pavla, Pražský průmysl v druhé polovině 19. století, in: Pražský sborník historický, č. 5, Praha 1970.

JAKUBEC, I. – JINDRA, Z., Dějiny hospodářství českých zemí. Od počátku industrializace do konce habsburské monarchie, Praha 2006.

JANÁČEK, Josef, Malé dějiny Prahy, Praha 1983.

KOTALÍK, Jiří Tomáš, K počátkům urbanistického vývoje pražských předměstí, in: Documenta Pragensia, č. 5/1, Praha 1985.

LAŠŤOVKA, M. a kol., Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství II., Praha 1998.

LEDVINKA, V. – PEŠEK, J., Praha, Praha 2000.

LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada, Od Špitálska ke Karlínu, Praha 1967.

MÍKA, Zdeněk, K průmyslovému vývoji Prahy v 19. a na počátku 20. století, in: Documenta Pragensia, č. 5/1, Praha 1985.

MÍKA, Zdeněk, Počátky průmyslové výroby v Praze I. Od nejstarších manufaktur k počátkům strojové výroby, in: Pražský sborník historický, č. 12, Praha 1980.

MÍKA, Zdeněk, Počátky průmyslové výroby v Praze II. Období nástupu průmyslové revoluce do roku 1848, in: Pražský sborník historický, č. 13, Praha 1981.

MÍKA, Zdeněk, Průmyslové předměstí Karlín v 19. století a jeho význam pro Prahu, in: Pražský sborník historický, č. 9, Praha 1975.

MÍKA, Zdeněk, Zábava a slavnosti staré Prahy, Praha 2008.

MORAVCOVÁ, Mirijam, Měšťanské a dělnické slavnosti ve struktuře festivalt Prahy druhé poloviny 19. Století, in: Documenta Pragensia, č. 12, Praha 1995.

NOVOTNÝ, Jan, K problému zkoumání sociálního a národnostního vývoje Prahy a předměstí v 19. století, in: Documenta Pragensia, č. 5/1, Praha 1985.

PEŠEK, Jiří, Od aglomerace k velkoměstu, Praha 1999.

SVOBODA, Jan E., Karlín na přelomu 19. a 20. století. Urbanistické a architektonické proměny pražského předměstí, in: Zprávy památkové péče, roč. 56, č. 5/6, Praha 1996.

URFUS, Valentin, Právní vymezení města v 19. století a vývoj pražského souměstí, in: Documenta Pragensia, č. 5/1, Praha 1985.

VOBOŘIL, Jan, Porovnání pozic karlínské a libeňské komunální elity při jednání o spojení obcí s Prahou, in: Pražský sborník historický, č. 37, Praha 2009.

ZELINKA, Timotej Č., Pražská předměstí, Praha 1955.

15. Seznam příloh

Č. 1 *Barokní hradby se Špitálskou branou na Huberově plánu Prahy z roku 1769.*

Dagmar BRONCOVÁ a kol., Praha 8 křížem krážem, Praha 2008, s. 14.

Č. 2 *Plán zástavby Karlína.*

Jan E. SVOBODA, Karlín na přelomu 19. a 20. Století. Urbanistické a architektonické proměny pražského předměstí, in: Zprávy památkové péče, roč. 56, č. 5/6, Praha 1996, s. 161.

Č. 3 *Emanuel Stache, Promenáda na novoměstských hradbách, návrh, 1817, kolorovaný mědiryt.*

Zdeněk MÍKA, Zábava a slavnosti staré Prahy, Praha 2008, s. 22.

Č. 4 *Kavárna Bohemia na novoměstských hradbách mezi Novou a Koňskou branou, kolem 1870, fotografie F. Friedricha.*

Zdeněk MÍKA, Zábava a slavnosti staré Prahy, Praha 2008, s. 97.

Č. 5 *Divadlo Varieté.*

Dagmar BRONCOVÁ, Kniha o Praze 8, Praha 1996, s. 60.

Č. 6 *Předměstí Karlín v roce 1870.*

Dagmar BRONCOVÁ, Kniha o Praze 8, Praha 1996, s. 60.

Č. 7 *Nejstarší český parník Bohemia mezi Karlínem a ostrovem Štvanicí při první zkušební plavbě 19. května 1841, litografie.*

Zdeněk MÍKA, Zábava a slavnosti staré Prahy, Praha 2008, s. 24.

Č. 8 *Pohled na jeviště Divadla Varieté.*

Zdeněk MÍKA, Zábava a slavnosti staré Prahy, Praha 2008, s. 184.

Č. 9 *Členové Českého klubu velocypedistů Karlín před klubovnou na Primátorském ostrově, 1890.*

Zdeněk MÍKA, Zábava a slavnosti staré Prahy, Praha 2008, s. 291.

Č. 10 *Fotografie karlínské restaurační budovy z roku 1911.*

AHMP, MBvK, karton č. 4, inv. č. 20, Výroční zprávy 1866 – 1918, 1911, nestránkováno.

Č. 11 *Karel Steffek – 1. předseda Měšťanské besedy v Karlíně.*

Karel F. SCHAFFLER, Paměti Měšťanské besedy v Karlíně 1861 – 1912. Hrst vzpomínek z minulých dob, Praha – Karlín 1914, neustránkováno.

Č. 12 *Karel Židlický – 2. předseda Měšťanské besedy v Karlíně.*

Karel F. SCHAFFLER, Paměti Měšťanské besedy v Karlíně 1861 – 1912. Hrst vzpomínek z minulých dob, Praha – Karlín 1914, neustránkováno.

Č. 13 *Karel Bursík – 4. předseda Měšťanské besedy v Karlíně a nejaktivnější předseda průmyslového odboru.*

Karel F. SCHAFFLER, Paměti Měšťanské besedy v Karlíně 1861 – 1912. Hrst vzpomínek z minulých dob, Praha – Karlín 1914, neustránkováno.

Č. 14 *Jan Topinka – nejstarší žijící člen Měšťanské besedy v Karlíně v roce 1912.*

Karel F. SCHAFFLER, Paměti Měšťanské besedy v Karlíně 1861 – 1912. Hrst vzpomínek z minulých dob, Praha – Karlín 1914, neustránkováno.

Č. 15 *Ubrousek s programem silvestrovské zábavy 1893.*

AHMP, MBvK, karton č. 1, inv. č. 5, Kniha protokolů zábavního výboru Besedy Měšťanské v Karlíně 1892 – 3, neustránkováno.

Č. 16 *Rozpis zábav konce roku 1892.*

AHMP, MBvK, karton č. 1, inv. č. 5, Kniha protokolů zábavního výboru Besedy Měšťanské v Karlíně 1892 – 3, neustránkováno.

Č. 17 *Pozvánka na dva přátelské večery roku 1894.*

AHMP, MBvK, karton č. 1, inv. č. 5, Kniha protokolů zábavního výboru Besedy Měšťanské v Karlíně 1892 – 3, neustránkováno.

Č. 18 *Pozvánka na maškarní merendu roku 1909.*

AHMP, MBvK, karton č. 4, inv. č. 28, Dokumentace zábav 1909 – 1919, neustránkováno.

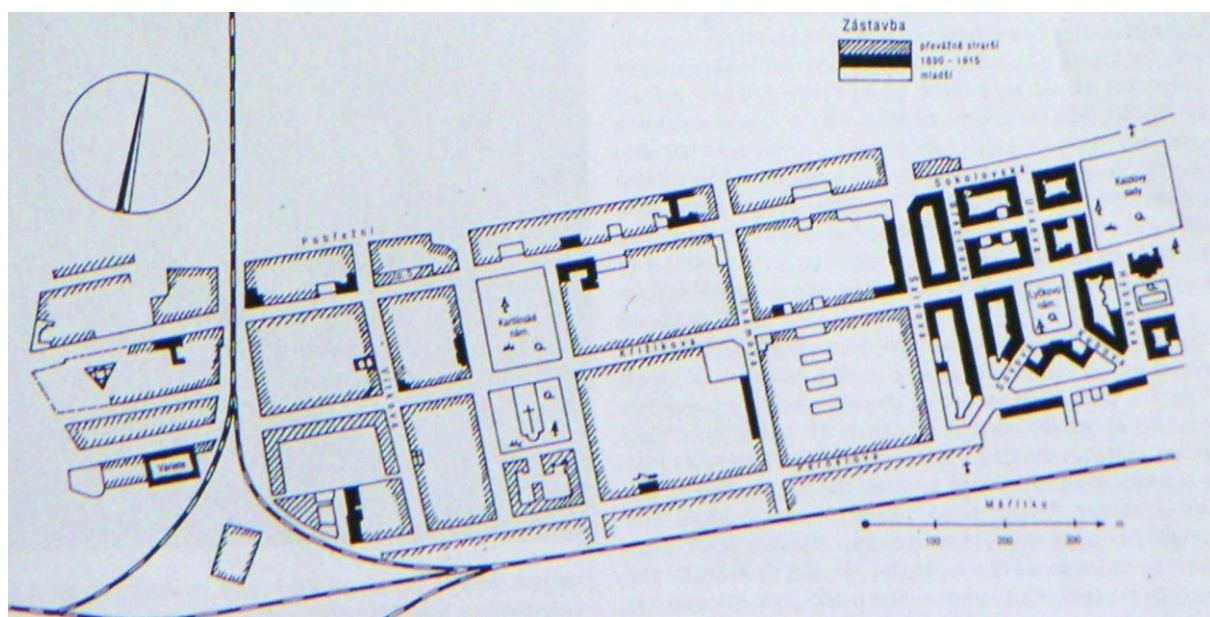
Č. 19 *Pozvánka na výlet z roku 1894.*

AHMP, MBvK, karton č. 3, inv. č. 19, Dokumentace ze života spolku 1874 – 1912, neustránkováno.

16. Přílohy

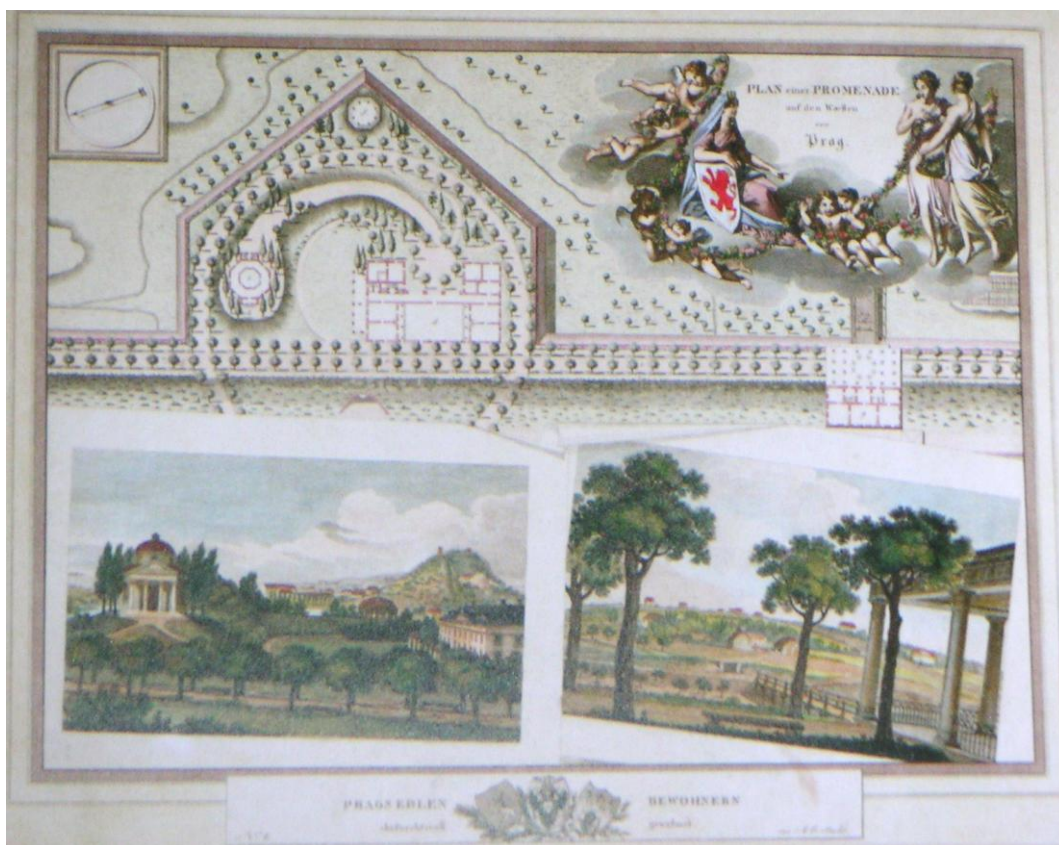

Č. 1 Barokní hradby se Špitálskou branou na Huberově plánu Prahy z roku 1769

Č. 2 Plán zástavby Karlína

Č. 3 Emanuel Stache, *Promenáda na novoměstských hradbách*, návrh, 1817, kolorovaný mědiryt

Č. 4 Kavárna Bohemia na novoměstských hradbách mezi Novou a Koňskou branou, kolem 1870, fotografie F. Friedricha

Č. 5 Divadlo Varieté

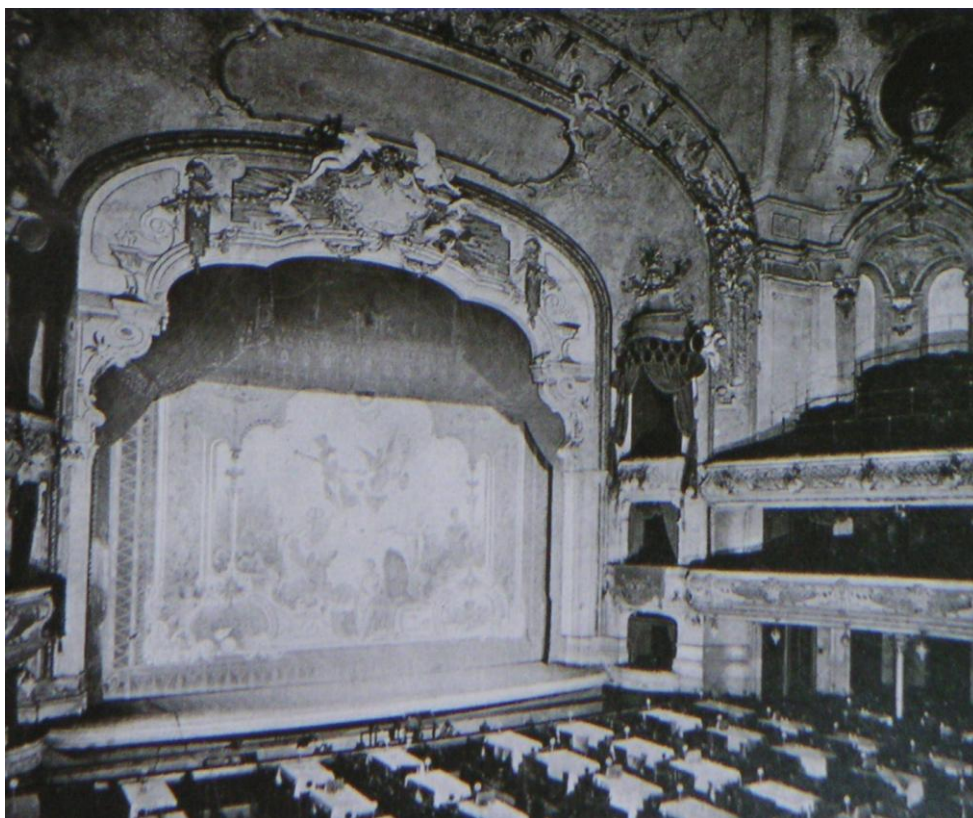

Č. 6 Předměstí Karlín v roce 1870

Č. 7 Nejstarší český parník Bohemia mezi Karlínem a ostrovem Štvanicí při první zkušební plavbě
19. května 1841, litografie

Č. 8 Pohled na jeviště Divadla Varieté

Č. 9 Členové ČKV Karlín před klubovnou na Primátorském ostrově, 1890

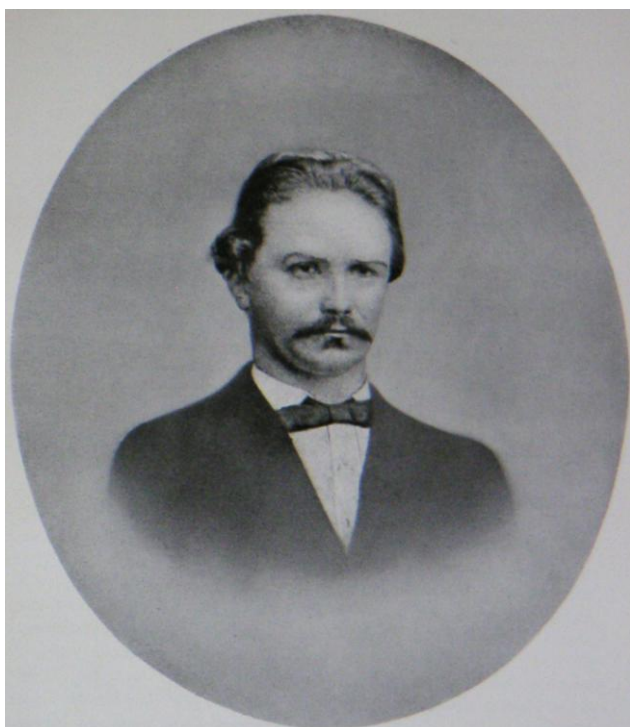

Č. 10 Fotografie karlínské restaurační budovy z roku 1911

Č. 11 Karel Steffek – 1. předseda Měšťanské besedy v Karlíně

Č. 12 Karel Židlický – 2. předseda Měšťanské besedy v Karlíně

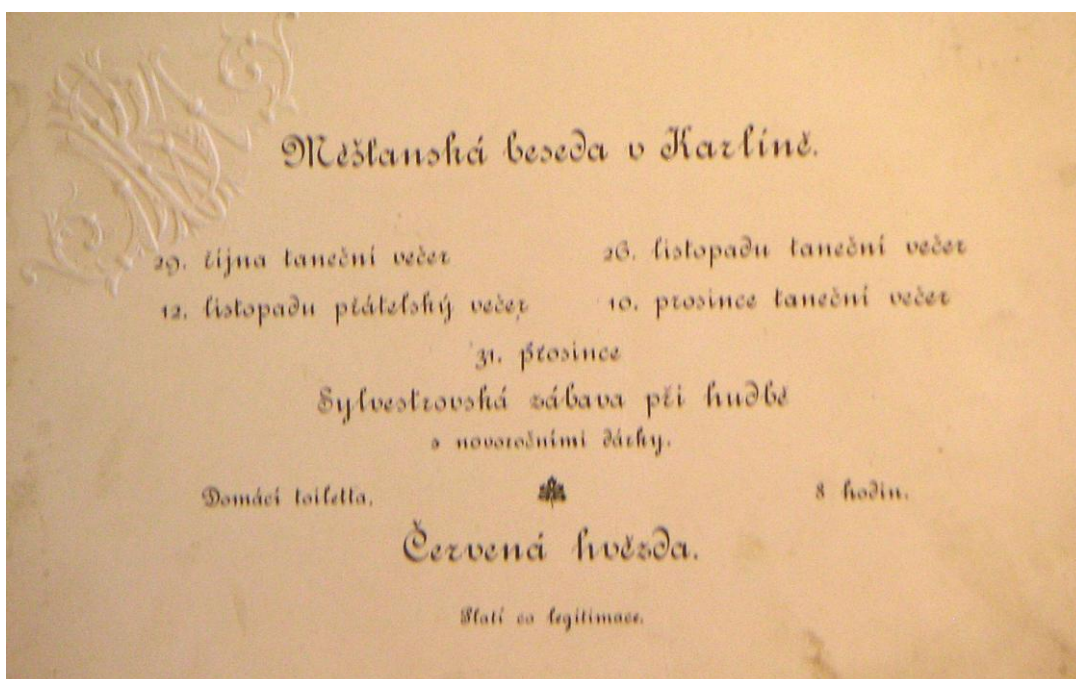
Č. 13 Karel Bursík – 4. předseda Měšťanské besedy v Karlíně a nejaktivnější předseda průmyslového odboru

Č. 14 Jan Topinka – nejstarší žijící člen Měšťanské besedy v Karlíně v roce 1912

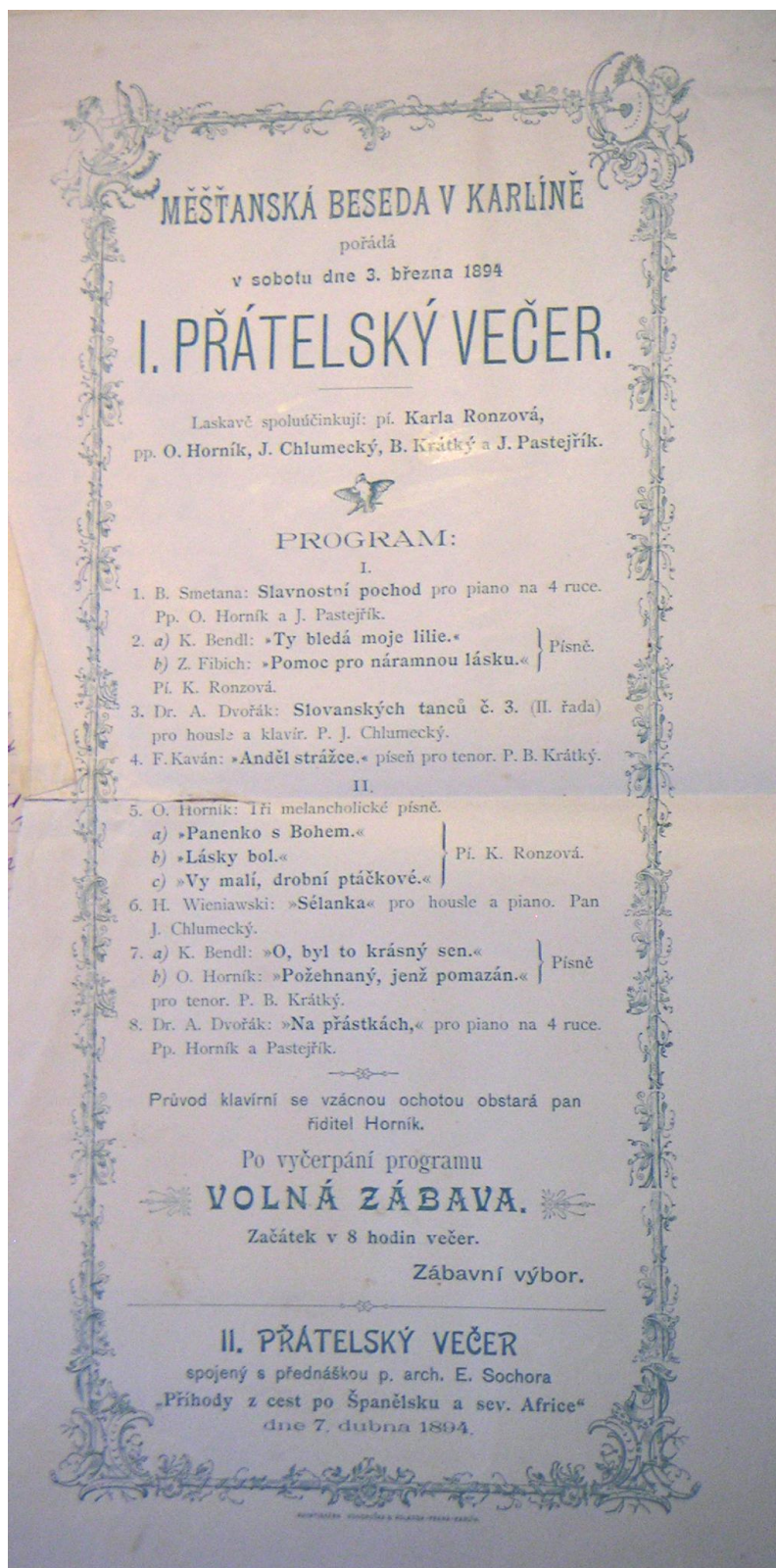

Č. 15 Ubrousek s programem silvestrovské zábavy 1893

Č. 16 Rozpis zábav konce roku 1892

Č. 17 Pozvánka na dva přátelské večery roku 1894

Č. 18 Pozvánka na maškarní merendu roku 1909

Č. 19 Pozvánka na výlet z roku 1894